

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TRABZON ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 17. YÜZYILIN SONLARINDA
MİRAS DAVALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vildan YERLİ

EYLÜL - 2021

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TRABZON ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 17. YÜZYILIN SONLARINDA
MİRAS DAVALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Vildan YERLİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK

EYLÜL - 2021

TRABZON

ONAY

Vildan YERLİ tarafından hazırlanan “Trabzon Şer‘İyye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın Sonlarında Miras Davaları” adlı bu Çalışma 22.02.2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK	Başkan	☐	☐	
	Üye	☐	☐	
	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Vildan YERLİ
10.09.2021

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti tarihine bakıldığında miras hukuku İslam hukukuna paralel olarak teoride ve uygulamada geniş bir yer kaplamıştır. Bu yüzden miras konusu Osmanlı hukuk yapısının incelenmesinde birinci derecede önem sahibi olan sicillerde de sıklıkla yer almıştır. Birçok tarihçi ve hukukçu tarafından miras konusu araştırılmış ve konuya dair çeşitli eserler ortaya konulmuştur. Ancak, yerel tarih çalışmaları incelendiğinde miras konusu ile alakalı yapılan çalışmaların çok fazla olmadığı ve yine yapılan çalışmalarda miras konusunun diğer konularla bağlantılı olarak ele alındığı görülmektedir.

Bu Çalışma 1855 ve 1856 numaralı Trabzon Şer'iyye Sicillerinde yer alan miras davalarının analizini içermektedir. Yapılan Çalışma'da söz konusu sicillerde yer alan miras konulu davalar esas tema olarak ele alınıp konu tereke anlaşmazlıkları, sulh, tehâruc, mehir ve intikal gibi başlıklar halinde incelenmiştir.

Çalışma'nın amacı, İslam ve Osmanlı Devleti hukuku açısından önemli bir yeri olan miras konusunu Osmanlı genelinden Trabzon özeline indirgeyerek 1685-1688 yılları arasında miras konusu nedeniyle çıkan anlaşmazlıkları ortaya koymaktır. Osmanlı Devletinde yer alan uygulanması yönünde miras konusu şer'i ve örfi hukuk olarak ikiye ayrılmış bir şekilde ele alınmıştır. Dava kayıtları bu noktadan hareketle incelenmiş ve Osmanlı Devleti miras hukukunun teori ve pratik içeriği Trabzon Örneği üzerinden yansıtılmıştır.

Bu Çalışma'nın her aşamasında kıymetli bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışmanın Sayın Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK'e teşekkür ederim.

Eylül, 2021

Vildan YERLİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GRAFİKLER LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ŞER'İ VE ÖRFİ KAİDELER BAĞLAMINDA İSLAM VE OSMANLI HUKUKUNDA MİRAS.....	5-39
1.1. Miras Kavramı	12
1.2. Miras Hukunun Kaynakları.....	13
1.2.1. Kur'an-ı Kerim'de Miras Konusu.....	13
1.2.2. Hz.Peygamber ve Dört Halife Dönemi Miras Hukuku	14
1.2.3. Mezhep İmamlarına Göre Miras Hukuku	18
1.2.4. Fetva Mecmualarında Miras Bahsi	21
1.2.5. Osmanlı Kanunnamelerinde Miras	25
1.2.5.1. Miri Arazi ve Gayrı Sahih Vakıflarda İntikal	26
1.2.5.2. İcareteynli Vakıflarda İntikal	28
1.2.5.3. Mukaatalı Vakıflarda İntikal.....	30
1.3. Miras Hukuku ile İlgili Genel Hükümler	31
1.3.1. Mirasın Unsurları	31
1.3.2. Mirasçılık Sebepleri	32
1.3.3. Miras Engelleri.....	33
1.4. Terekenin Taksimi	34
1.4.1. Terekenin Açılması	36
1.4.2. Mirasçıların Belirlenmesi.....	37
1.4.2.1. Ashabü'l- Feraiz	37

1.4.2.2. Asabe	38
1.4.2.3. Zevi'l- Erhâm	39

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRABZON ŞERİYYE SİCİLLERİNDE MİRAS DAVALARI.....	40-82
2.1. Şer'i Hukuk Bağlamında Miras Davaları.....	40
2.1.1. Miras Davalarında Tereke.....	40
2.1.2. Miras Davalarında Sulh	46
2.1.3. Miras Davalarında Teharüc.....	56
2.1.4. Miras Davalarında Mehir	61
2.1.5. Miras Davalarında Hibe	66
2.1.6. Miras Davalarında Vasiyet	72
2.1.7. Miras Davalarında Vesayet.....	74
2.2. Örfi Hukuk Bağlamında Miras Davaları.....	78
2.2.1. Miras Davalarında Vakıf Meselesi	78
2.2.2. Miras Davalarında Arazi-i Miri ve İntikal-i Adi Davaları	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİRAS DAVALARININ ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	83-101
3.1. Miras Davalarında Sosyal Statü	83
3.2. Miras Davalarında Kadının Konumu	87
3.3. Miras Davalarında Gayrimüslimler ve İslam Miras Hukukunda Yerleri	91
3.4. Davaların Genel Analizi.....	95
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	105
EKLER.....	118
ÖZGEÇMİŞ.....	123

ÖZET

Bu çalışmada, kişiler arasında geçmişten günümüze değin varlığını devam ettiren meselelerden biri olan miras konusunun Trabzon mahkemesine yansıyan örnekleri incelenmiştir. Çalışmamızın ana kaynağını 1855 ve 1856 numaralı Trabzon Şer'iyye Sicilleri oluşturmaktadır. Çalışma H. 1097-1100/ M. 1685/1688 yılları arasında yaşanan miras davalarını içermektedir.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde miras hukukunun İslam hukuku ve Osmanlı hukuku içerisindeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Bu kısımda ilk olarak hukuk kavramı üzerinde durularak İslam hukukunun oluşum aşamalarına değinilmiştir. Daha sonra miras hukukunun içeriğinden bahsedilerek Osmanlı hukukunda miras konusu incelenmiştir. İkinci bölümde miras meselelerine dair kayıtlar konularına göre tasnif edilerek ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Son bölümde ise dava kayıtlarında kişilerin sosyal statüsü, kadınların miras hukukundaki konumu ve gayrimüslimlerin miras hukukunda yeri gibi başlıklarla genel değerlendirmeler yapılmıştır. Yine bu bölümde davaların genel bir analizi yapılarak birtakım çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Miras, Tereke, Tehârüc, Trabzon, Şer'iyye Sicilleri

ABSTRACT

In this study, the examples of the inheritance issue, which is one of the issues exist between the people from past to present, in the Trabzon court were examined. The main source of the study are the number 1855 and 1856 Trabzon Court Records. The study includes inheritance cases between the years of H. 1097-1100 / AD. 1685/1688.

This study consists of the three main chapters. In the first chapter, the position and the importance of the inheritance law in the Islamic law and the Ottomon law were studied. In this chapter, at first, the development of the Islamic law was examined by mentioning the concept of law. After then, the concept of Islamic law was mentioned and the inheritance issue in the ottoman law was examined in the second chapter, the records of the inheritance issues was classified according to their subject, and they were examined under the separated titles. In the last chapter, general evaluations were caried out under the title of social status of the people in the case records, the position of the woman in the inheritance law, and the position of the non-muslims in the inheritance law. Additionally, in this section, the general evaluations carried out and some inferences were made.

Keywords: Inheritance, Tereke, Tehâric, Trabzon, Court Records

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Tereke Konulu Kayıtların Tasnifi.....	46
2	Miras Davalarında Sulh Akitleri.....	51
3	1855 ve 1856 Numaralı Şeriyte Sicillerinde Tehâruc Konulu Miras Davaları.....	59
4	Miras Davalarındaki Mehirler	65
5	Miras Davalarında Hibe Uygulamaları.....	71
6	Miras Davalarında Ölen Kişilerin Terekesinden Talep Edilen Nafakalar	77
7	Miras Davalarında Davacıların Sahip Oldukları Unvanların Dağılımı	87
8	Miras Davalarında Davalıların Sahip Oldukları Unvanların Dağılımı	87
9	Miras Davalarında Vekillerin Sahip Oldukları Unvanların Dağılımı.....	87
10	Miras Davalarında Vekâlet Veren Kadınlar	89
11	1855 ve 1856 Numaralı Sicillerde Miras Davalarında Müslim ve Gayrimüslim İlişkisi Açısından Taraflar	93
12	1855 ve 1856 Numaralı Sicillerde Miras Davalarında Davalı ve Davacıların Cinsiyet ve Akrabalık İlişkileri.....	97
13	1855 Numaralı Sicilde Miras Davalarında Trabzon’da Misafir Olarak Bulunanlar	100
14	1856 Numaralı Sicilde Miras Davalarında Trabzon’da Misafir Olarak Bulunanlar	100
15	1855 Numaralı Sicilde Miras Davalarında Trabzon Dışında Vefat Edenler	101
16	1856 Numaralı Sicilde Miras Davalarında Trabzon Dışında Vefat Edenler	101

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Gayrimüslim Miras Davalarının Konularına Göre Dağılımı	92
2	Miras Davalarının Konularına Göre Dağılımı	95
3	Miras Davalarında Cinsiyet Dağılımı Üzerinden Davacı- Davalı Tarafların Analizi	96

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Gös.	: Gösterilen
haz.	: Hazırlayan
H.	: Hicri
M.	: Miladi
Nr.	: Numara
sad.	: Sadeleştiren
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TŞS	: Trabzon Şer'ıye Sicili
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

İnsanoğlunu ilgilendiren meseleler her ne olursa olsun geçmişten günümüze bir şekilde güncelliğini korumuş ve muhtemelen de korumaya devam edecektir. İnsanoğlu ile ilgili güncel meselelerden birisi olarak miras kavramı karşımıza çıkmaktadır. Miras yolu ile daha fazla mal kazanma hırsı, mevcut mal varlığını dağıtmayarak zengin kalma istekleri yahut buna benzer çeşitli sebepler insanlar arasında problemlerin yaşanmasına sebep olmuştur. “Miras helal, hele al” atasözü yaşanan problemleri yansıtmada kısa ve öz bir ifade olarak kültürümüzde yerini alarak miras meselesinin yaşamın içinden bir durum olduğunu gözler önüne sermiştir.

Miras konusu İslamiyet’te önemli yere sahip olup bu konu detaylı bir şekilde Kur’an-ı Kerim’de yer almaktadır. Bu nedenle İslam Hukuk’unda miras konusu gelişim ve oluşum açısından kendi iç dinamiklerinden kaynağını almıştır. Bir İslam devleti olan Osmanlı’da da miras konusu önemli meselelerden birisi olarak görülmüş ve şer’i hukuk kaidelerine bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Osmanlı ayrıca şer’i hukuk dışında örfi hukuk sistemi oluşturarak mevcut hukuk sistemini ikili bir yapıya kavuşturmuştur. Miras konusu devletlerin adalet mekanizmasını gözlemlemek adına önemli bir yere sahip olmuştur. Biz de çalışmamızda miras konusunu ‘*Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre 17. Yüzyılın Sonlarında Miras Davaları*’ başlığı adı altında Osmanlı miras hukukunun teori ve pratik içeriğini Trabzon örneği üzerinden ele almaya çalıştık.

Tezimizde ana kaynak olarak H. 1097- 1100/ M. 1685- 1688 yıllarını içine alan 1855 ve 1856 numaralı Trabzon Şer’iyye Sicilleri kullanılmıştır. Öncelikli olarak sicil defterlerinde konuyla ilgili davalar tesbit edilmiş ardından davalar transkripsiyon edilerek bahsi geçen konu alt başlıklara ayrılmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden meydana gelmektedir. I. bölümde hukuk kavramı üzerinde durulmuş ardından İslam hukuku ve Osmanlı hukukunun oluşumundaki temel esaslardan kısaca bahsedilerek miras hukuku konusuna geçiş yapılmıştır. Miras kavramı terminolojik açıdan açıklanarak konu ile ilgili alt başlıklar incelenmiştir. Yine bu bölümde miras konusunun Kur’an, sünnet, dört halife, fetva mecmuaları ve kanunnamelerdeki yeri ele alınmaya çalışılmıştır.

II. bölümde incelemiş olduğumuz kayıtlar konularına göre tasnif edilerek alt başlıklar haline getirilmiştir. Daha sonra Osmanlı Hukuk yapısında mevcut olan ikili hukuk sistemi nedeniyle miras davaları *Şer’i Hukuk Bağlamında Miras Davaları* başlığı altında tereke, sulh, teharüç, vasiyet, hibe, vesayet ve mehir konuları ele alınmıştır. *Örfi Hukuk Bağlamında Miras Davaları* başlığı altında ise

vakıf, arazi-i miri ve intikal-i adi davaları incelenmiştir. Söz konusu konular hakkında kısaca bahsedilerek ele alınan dönem içerisindeki mevcut dava kayıtlarından gerekli örneklendirmeler verilerek somutlaştırmaya gidilmiştir. Aynı şekilde başlıklar açıklanırken gerek tablolar ve gerek grafikler kullanılarak konu bütünlüğü oluşturulması çalışılmıştır.

III. bölümde elimizde mevcut olan davalardan yola çıkarak miras davalarında tarafların sosyal statüsü, davalarda kadınların konumu ve gayrimüslimler ve İslam miras hukukunda yerleri incelenmeye çalışılmıştır. Yine bu bölümde dava kayıtlarının cinsiyet, akrabalık ilişkisi, konuların dağılım oranı, kişilerin Trabzon’da misafir olarak bulunma durumu ya da tam tersi başka bir şehirde misafir olarak bulunma durumları açısından genel bir analiz yapılarak birtakım çıkarımlarda bulunulmuştur.

İslam ve Osmanlı hukuku araştırmacıların dikkatini çeken genel konulardan biri olup bu konulara dair birçok kitap, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri mevcut olmuştur. Osmanlı hukukuna dair yapılan araştırmalarda önemli bir kaynak olan Şer'iyye Sicilleri kullanılarak Osmanlı’da hukuk konusu farklı meseleler açısından incelenmiş ve araştırılmıştır. Sicilleri kaynak olarak kullanan ve önemli çalışmalar yapan Halil İnalcık¹, Tayyib Gökbilgin², Mustafa Akdağ³, Halil Sahillioğlu⁴, Ronald C. Jennings⁵ ve Haim Gerber⁶ bu tarihçilerden bazılarıdır.

Osmanlı’da hukuk konusunu genelden özele Trabzon şehrine ve Trabzon Şer'iyye Sicillerine indirgediğimizde burada da önemli çalışmalar yapan tarihçiler mevcuttur. Ronalds C. Jenning⁷,

¹ Halil İnalcık, “Osmanlı İdare, Sosyal, Ekonomik Tarihi ile İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler”, **Belgeler**, 1981, c. X, sy. 14, Halil İnalcık, “Bursa Şer’iye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed’in Fermanları”, **Belleten**, 1947, sy. 11

² M. Tayyib Gökbilgin, “Ebussuud Fetvalarında ve XVI. Asır Şer’iyye Sicillatında İsbat ve Şehadet”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, 1966, c. III, sy. 3-4 ; “Kanuni Sultan Süleyman Devri Müesseseler ve Teşkilatına Işık Tutan Bursa Şer’iyye Sicillerinden Örnekler”, **İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**, Ankara, 1976

³ Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları**, Ankara, 1975

⁴ Halil Sahillioğlu, “Bursa Kadı Sicillerinde İç ve Dış Ödemeler Aracı Olarak ‘Kitâbü’l-Kadı’ ve ‘Süftece’ler”, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Ankara, 1973

⁵ Ronald C. Jennings, “Zimmis (non-Muslims) in early 17th Century Ottoman Kayseri”, **Studia Islamica**, 48, 1978; “Women in early 17th Century Ottoman Judicial Records-the Sharia Court of Anatolian Kayseri”, **JESHO**, 18, 1975

⁶ Haim Gerber, “The Muslim Law of Partnerships in Ottoman Court Records”, **Studia Islamica**, sy. 52, 1981

⁷ Ronald C. Jennings, “The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman Judicial Registers of Trabzon 1560-1640”, **Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society**, Ed. H. Lowry, A. A. Bryer, Birmingham, 1986

Temel Öztürk⁸, Kenan İnan⁹, M. Hanefi Bostan¹⁰, Abdullah Saydam¹¹, Miraç Tosun¹², ve Sebahattin Usta¹³ şeriyeye sicilleri ile ilgili önemli çalışmaları olan tarihçilerden bazılarıdır. Trabzon Şeriyeye Sicilleri ayrıca birçok öğrenci tarafından yüksek lisans tezi yahut doktora tezi olarak çalışılmakta olup bunlar sicil defteri transkripti ve değerlendirmesi ya da konu çalışması şeklinde mevcut olmuştur.

Osmanlı'da miras ile ilgili olarak miras davaları odaklı Sevgi Gül Akyılmaz tarafından hazırlanmış "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü"¹⁴ isimli makalesi bulunup burada kadın merkez alınarak Osmanlı'da miras hukukuna dair önemli bilgiler yer almaktadır. Yine miras hukukunda kadın merkeze alınarak yapılan bir diğer çalışma da Ayşe Şimşek tarafından yazılan "18.Yüzyıl Konya Şer'iyye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800)"¹⁵ adlı doktora tezi olmuştur. Kıbrıs Şeriyeye Sicillerini kullanarak Osmanlı'da miras hukukunu dini açılardan ele alan Ümit Güler'in yazmış olduğu "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Kıbrıs Kadı Sicillerine Göre Müslüman-Zimmî İlişkilerinin İslâm Şahıs ve Miras Hukuku Açısından Tahlili" adlı makalesi de konumuz ile alakalı çalışmalardan bir diğeridir.¹⁶ Miras hukukuna dair çalışmalar farklı başlıklar açısından değerlendirilmiş ve çoğu sicil çalışmalarında konu içerisinde bağlantılı

⁸ Temel Öztürk, **Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferinde Savaş ve Trabzon**, Serander yayıncılık, Trabzon, 2011; "1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon'da Giyim-Kuşam Kültürü", **Journal of Black Sea Studies**, 2015, "Osmanlı İmparatorluğunda Ambar Müessesesi: Trabzon Örneği", **Accounting and Financial History Research Journal**, 2012, "Trabzon Ambar Emni Osman Ağa'nın Terekesi (1741-1743)", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 2009, "Kadı Sicillerindeki Bazı Muhallefatlara Göre Trabzon'da Temizlik ve Vücut Bakım Malzemeleri (1700-1750)", **The Journal of Ottoman Studies**, 2008, "18. Yüzyıl İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği", **International Journal of Black Sea Studies**, 2008, "Kadı Sicillerine Göre Trabzon'da Tımar Uygulamaları (1725-1745)", **Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu**, V. Usta, N. Aygün, F. Gedikli vd. (Ed.), Trabzon, 26-28 Nisan 2013

⁹ Kenan İnan, "Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)", **Osmanlı Araştırmaları**, Halil İnalçık, N. Göyünç, H. Lowry, İ. Erünsal, K. Kreiser, A. Şentürk (Ed.), İstanbul, 1998, "Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafı ve Faaliyetleri", **Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf Ve Ekonomi Semineri**, 9-10 Mayıs 2002 Bildiriler, 2, İstanbul, 2003, "17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Ahiler ve Faaliyetleri", **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)**, 1, K. İnan, H. Öksüz, M. Okur, V. Usta (Haz.), Trabzon 2007, "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", **Trabzon Kent Mirası Yer-Yapı-Hafıza**, Ö. İskender Tuluk-H. İbrahim Düzenli (Ed.), İstanbul 2010, "Trabzon Şer'iye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri", **İslâmiyât**, 2(4), 1999

¹⁰ M. Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi - Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1993

¹¹ Abdullah Saydam, "19. Yüzyılın İlk Yarisında Trabzon Şehri", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (Prof. Dr. Bayram Kodaman Özel Sayısı)**, 2010, "Trabzon'un İdari Yapısı ve Yenileşme Zarurieti (1793-1851)", **OTAM**, 2006

¹² Miraç Tosun, **Trabzon'da Cemaatler Arası İlişkiler**, Serander Yayınları, Trabzon, 2018

¹³ Sebahattin Usta, "17. Yüzyılın İkinci Yarisında Trabzon'da Para Vakıfları", **CIEPO 22**, I, Kenan İnan, Miraç Tosun, Deniz Çolak (Ed.), Trabzon, 2018

¹⁴ S. Gül Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. XI, sy.1-2, 2007

¹⁵ Ayşe Şimşek, "18.Yüzyıl Konya Şer'iyye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Konya, 2018

¹⁶ Ümit Güler, "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Kıbrıs Kadı Sicillerine Göre Müslüman-Zimmî İlişkilerinin İslâm Şahıs ve Miras Hukuku Açısından Tahlili", **Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi**, c.2, sy. 1, 2016

olarak ele alınmış bulunmaktadır. Yaptığımız araştırmalarda Trabzon şeriyye Siciller’inde miras davalarını herhangi bir kategoriye tabi tutmadan yapılan bir çalışmanın mevcut olmadığını söyleyebiliriz. Bu nedenle yaptığımız çalışmayla bu alana küçük bir katkıda bulunmaya çalıştığımızı söyleyebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ŞER’İ VE ÖRFİ KAİDELER BAĞLAMINDA İSLAM VE OSMANLI HUKUKUNDA MİRAS

Hukuk kelimesi köken olarak Arapçada “hak” kelimesinin çoğulu olarak dilimize geçmiş olup haklar, hakikatler ve kanunların verdiği hakikatler¹⁷ anlamına gelmektedir.¹⁸ Genel anlamda hukuk kavramı ile toplumların huzur ve sükûnet içerisinde birbirlerinin haklarını gözeterek bir arada yaşayabilmesi hedeflenilmiştir. Geçmişten günümüze birçok topluluk kendi hukuk sistemini oluşturmuş ve bu amaç doğrultusunda birtakım kurallar ve kaideler bütünü mevcut olmuştur.

İslam hukuku’da yine bu amaçla ortaya çıkan bir hukuk sistemidir. İslam dini insan hayatının hemen hemen birçok noktasına müdahale eden kurallarla çevrili bir dindir. Bu kurallar bütününe “Şeriat” denilmektedir.¹⁹ Şeriat kelimesi “açık ve doğru kurallar, yerleşik davranış biçimi (âdet)” ve “bir semavî dine dayanan hükümler bütünü” anlamlarında kullanılmıştır.²⁰ İslam dini bakımından bu kavram geniş bir ifadeyle “Allah tarafından insanlar için din olarak öngörülen hükümler bütünü” olarak tanımlanmıştır.²¹

İslamın şer’i kuralları gözeterek oluşturduğu kendine has bu hukuk sistemine “Fıkıh” denilmiştir. Fıkıh kelimesi sözlükte “bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak” anlamına gelmektedir.²² Fıkıh kelimesi de aynı şer’i kelimesinde olduğu gibi zaman içerisinde anlamı genişlemiştir. Hz.Peygamber ve sahabe dönemlerinde fıkıh kelimesi ile inanç, ahlak ve amel meselelerinin Kur’an-ı Kerim ve sünnet kaynak alınarak elde edilen ilim kastedilmekte idi.²³ Bu ifadeden hareketle İslam içerisindeki her türlü mesele ile ilgili uğraşma aslında bir ilim olarak nitelendiriliyordu diyebiliriz. Hz.Peygamber’in vefatı sonucunda vahiy yoluyla tebliğ alma kesilmiş ve İslam’da Müslümanların karşılaştığı problemlerin birincil çözüm kaynağı olan ve ilahi emirlerin

¹⁷ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski Ve Yeni Harflerle**, 33.Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2017, s.435

¹⁸ Yasemin Işıktaç, “ Bir Hukuk Tanımı Vermenin Zorunluluğu” , **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. 2, sy.. 2, 1998, s. 0

¹⁹ Coşkun Üçok vd. , **Türk Hukuk Tarihi**, 19.Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2017, s.61

²⁰ Talip Türcan, “Şeriat”, **DİA**, c. 37, TDV, İstanbul, 2010, s.571

²¹ Türcan, a.g.m. , s.572

²² Hayrettin Karaman, “Fıkıh”, **DİA**, c.13, TDV, Ankara, 1996, s.1

²³ Hayrettin Karaman, **İslam hukuku Tarihi**, Nesil Yayınları, Kadıköy, 1989, s.24

yazılı olduğu Kur'an-ı Kerim ve Efendimiz'in sünnetleri dışında hüküm çıkarılabilecek kaynak kalmamıştı. İslamiyet'in Arap coğrafyasından farklı coğrafyalara ve milletlere yayılması, zaman içerisinde yaşanan yüzyılın ve bölge halkının örf, adet ve yaşam tarzının farklılıkları neticesinde Kur'an-ı Kerim ve sünnet içerisinde çözümüne değinilmemiş meseleler ortaya çıkmış ve böylece fıkıh ilminin kaynakları da oluşmaya başlamıştır.

Fıkıh ilminin dört asıl kaynağı vardır ve bunlar: Kur'an-ı Kerim, sünnet, icma ve kıyastır.²⁴ Kur'an-ı Kerim, Allah tarafından Hz. Peygamber'e indirilen ilahi bir kitaptır. İmanın şartlarından bir olan kitaplara iman kriterinden hareketle Kur'an-ı Kerim'in son hak kitap olduğuna iman edildiği gibi şer'i hükümlerde de ilk başvuru kaynağının yine Kur'an-ı Kerim olması şarttır. Kur'an-ı Kerim'de yer alan hükümler doğrultusunda karar almak, uygulamak ve içerisinde mevcut olduğu sürece bu kaynağı bırakıp başka kaynakları delil olarak kullanmak caiz değildir.²⁵ İkinci asli kaynak olan sünnet ise Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu sözler, yapmış olduğu hareketler ve kendisinin onay verdiği tüm her şeydir.²⁶ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu ve uygulamış olduğu şeylere hükmetme konusunda Müslümanlara açık uyarılar içeren ayetler mevcuttur. Ahzâp Suresi 36. ayet "*Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.*"²⁷ ve Haşr Suresi 7. ayet "*Peygamber size neyi veriyse onu alın ve size neyi yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın azabı çetindir.*"²⁸ bu uyarılara örnek olarak gösterilebilir. Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere Allah, Hz. Peygamber'i şer'i kaidelerin, dünya hayatında tatbikatı noktasında rehber olarak göstermiş ve her türlü karar ve uygulamada Ona uyulmasını emretmiş ve eğer aksi olursa cezalandırılacağını belirtmiştir.

Asli kaynakların üçüncüsü icmadır. Zekiyüddin Şaban icmanın sözlükte iki farklı manada kullanıldığını ifade etmiş ve ilk anlamının "azmetmek, bir işi yapmaya kesin kararlı olmak" ve ikinci anlamının ise "bir hususta fikirbirliği etmek" olduğunu belirtmiştir.²⁹ Fıkıhta kullanılan anlam itibarıyla icma müctehidlerin hepsinin fıkhi bir mesele üzerinde aynı fikirde olup ittifak etmeleridir.³⁰ İcmanın asli kaynak olup olmama noktasında görüş ayrılıkları mevcut olmuştur. Asli kaynaklar görüşünü savunan kişiler Kur'an-ı Kerim ve sünnet kaynaklı olarak deliller göstermişlerdir. İcmanın asli kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'de atıf yapıldığı ayetlerden ilki ve en önemlisi Nisa Suresinin 115.

²⁴ Sabri Şakir Ansay, **Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku**, 4. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s.9

²⁵ Zekiyüddin Şaban, **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkıh)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.62

²⁶ Murteza Bedir, "Sünnet", **DİA**, c. 38, TDV, İstanbul, 2010, s.150

²⁷ Kur'an, Ahzab Suresi, Ayet: 36

²⁸ Kur'an-ı Kerim, Haşr Suresi, 7.ayet

²⁹ Şaban, a.g.e., s.104-105

³⁰ Karaman, a.g.e., s.69

ayeti olan “Kendisine doğru yol belli olduktan sonra, Resul’e muhalefet edip, müminlerin yolundan başka bir yola uyanı, yöneldiği yolda yalnız bırakır ve onu cehenneme atarız. Cehennem ne kötü varılacak yerdir.” kısmıdır.³¹ Kur’an-ı Kerim’de bu meseleye dair daha birçok ayet örnek gösterilmiştir.³²

İcmanın bir delil olamayacağını savunan Şiiler, bazı Hariciler ve İslam’da inanç meselelerinin yorumunu akla ve insan iradesi önceliğine göre belirleyen Mutezile Ekolü’nün önemli şahsiyetlerinden olan Nazzâm,³³ tüm müçtehidlerin her birinin ayrı ayrı hata etme olasılığı mevcut olduğu gibi hepsinin ittifak ettiği meselelerde de hata etme olasılığının bulunduğu görüşünü savunmuşlardır.³⁴

Asli kaynakların sonuncusu kıyastır. Kıyasın kelime olarak manası “ölçme, takdir ve eşitlik” şeklindedir.³⁵ Fıkhi bağlamda kıyas “hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek” şeklinde tanımlanır.³⁶ Bazı hukukçular kıyası dördüncü asli bir kaynak olarak ifade etmektense Kur’an, sünnet ve icmada yer alan anlaşılması güç hükümleri ortaya çıkaran bir yöntem olarak tanımlamışlardır.³⁷ Kıyasın asli delil olarak kabul edilmesi konusunda mezhepler arasında görüş ayrılığı mevcut olmuştur. Kur’an ve sünnetten delillerle kıyasın asli delil olduğunu savunanlar bu meseleye dair pek çok delil göstermişlerdir. Bu delillerin ilki ve en bağlayıcısı olan Kur’an’da Haşr Suresi 2. ayette yer alan ifade konuya dair örnektir.

Ehl-i kitap’tan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O’dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O halde ibret alın, ey akıl sahipleri³⁸

İslam âlimleri ayetin sonunda yer alan “O halde ibret alın, ey akıl sahipleri”, ifadesini delil olarak göstermiş ve eğer bir önceki ayette açıklanan Beni Nadir Yahudilerinin başına gelen gazabın

³¹ Hacı Mehmet Günay, “İttifak Edilen Şer’i Deliller”, **Fıkıh Usûlü**, editör: Talip Türcan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2019, s.211

³² Bkz. Bakara 2/143, Al-i İmran 3/10

³³ Basra Mu‘tezile ekolünün ileri gelen kelâmcılarından, Nazzâmiyye kolunun kurucusu. Ayrıntılı bilgi için bkz., İlyas Çelebi, “Nazzâmiyye” maddesi, **DİA**

³⁴ Hasan Karakaya, **Fıkıh Usûlü**, Beka Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.142

³⁵ Ali Durusoy, “Kıyas”, **DİA**, c. 25 , TDV, İstanbul, 2010, s.525

³⁶ H. Yunus Apaydın, “Kıyas”, **DİA**, c. 25 , TDV, İstanbul, 2010, s.529

³⁷ M. Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta, İstanbul, 2015, s.39

³⁸ Kur’an-ı Kerim Haşr Suresi 2. ayet

sizin başınızda gelmesini istemiyorsanız kendinizi onlarla kıyaslayın ve buradan bir karar çıkarın şeklinde yorumlamışlardır.³⁹

Kıyası asli kaynak olarak kabul eden çoğunluğun diğer bir ispat kaynağı sünnet olmuştur. Hz. Peygamber'in kıyası teşvik ettiğini Mûaz b. Cebel'in Yemen'e kadı olarak atandığı sırada aralarında geçen konuşmadan hareketle ifade etmişlerdir. Olay şu şekilde ifade edilmektedir: Hz. Peygamber Mûaz b. Cebel'e kendisine bir problem getirildiğinde nasıl karar vereceğini sormuş ve o da Allah'ın kitabına göre şeklinde diyerek cevap vermiştir. Hz. Peygamber eğer orada bulamazsan neye göre hüküm verirsin diye tekrar sormuş ve Resulullah'ın sünnetine göre diyerek cevabını vermiştir. Hz. Peygamber eğer her ikisinde de cevabı yoksa ne yaparsın şeklinde üçüncü kez sorunca Mûaz b. Cebel, kendi kararına göre içtihad ederim diyerek cevap vermiştir. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber'in memnun olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁰ Hadisin yorumunda bir meselenin çözümünde Kur'an-ı Kerim ve sünnetten çıkarım yapılamıyorsa insan aklının kullanılması ve içtihad yapması doğru bir davranış şeklinde belirtilmiştir.

Âlimlerin çoğunluğunun kıyası asli kaynak olarak kabul etmesine rağmen Zahirîyye Mezhebi'nin kurucusu olan Dâvud b. Ali ez Zâhirî⁴¹, İbn Hazm, İbrahim en-Nazzâm, Ka'bî, Nehrevânî ve Kâsânî gibi isimler kıyası asli bir kaynak olarak görmemişlerdir.⁴² Vahiy dışında akıl yolu ile hüküm verme çözümüne gidilmesinin İslam dininin tamamlanmamış yani eksik bir din algısını ifade edebileceğini ayrıca insan iradesinin şer'i kaideleri belirleme yetkisinin dinin özüne zarar vereceği görüşünü benimsemişlerdir.⁴³

Asli kaynaklar haricinde fıkhîta tali kaynaklar olarak geçen kaynaklarda vardır. Bir meselenin Kur'an, sünnet, icma ve kıyas yolu ile çözüme kavuşturulamadığında başvurulacak kaynaklara tali kaynaklar denilmektedir. Bu kaynaklar; İstihsan, Istislâh (mesâlih-i mürsele) ve örfdür.⁴⁴ Bu delillerin kendi içersinde ayrı bir karakteri yoktur mevcut bulunan asli delillerin içerisinden bir tanesini temel alarak oluşturulan hüküm verme yöntemleridir.⁴⁵

³⁹ Vehbe Zuhaylı, **Fıkıh Usûlü**, Risale, İstanbul, 2010, s.63-64

⁴⁰ Şaban, a.g.e., s.132

⁴¹ H. Yunus Apaydın, "Zâhirîyye", **DİA**, c. 44, TDV, İstanbul, 2010, s.93

⁴² Recep Çetintaş, " Fıkıh Usûlünde Nâsih ve Mensûh Olma Yönünden Kıyas", **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Haziran, 2020, 7 (1), s.77

⁴³ H. Yunus Apaydın, **İslam Hukuk Usulü**, Kimlik Yayınları, Kayseri, 2016, s.88

⁴⁴ Mustafa Ahmed Ez-Zerkâ, **İslam hukuku Ekolleri ve Maslahat Prensibi**, Rağbet Yayınları, Hazırlayan Ali Pekcan, İstanbul, 2007, s.74

⁴⁵ Vahap Ovacı, "İslam hukukunun Karakteristik Özellikleri", **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 7/7, 2015, s.73

Fıkıh'ta asli ve tali olmak üzere ayrılan bu kaynaklardan şer'i deliller çıkarmak ve farklı yorumlamalarda bulunarak hüküm çıkarma sistemine usul-i fıkıh denilmiştir.⁴⁶ Bir bütün olarak fıkıh ve onun bir yöntemi ve usulü olarak nitelendirilen usul-i fıkıh Hz. Peygamber, dört halife, sahabe ve tâbiûn döneminde⁴⁷ elde edilen bilgi ve birikimler neticesinde önemli bir safhaya ulaşmış ve çeşitli mezhepler ortaya çıkmıştır.⁴⁸

Arapçada “gitmek, gidilecek ve takip edilecek yol” anlamına gelen mezhep⁴⁹, İslam'da yönelimleri açısından üç başlık altında sıralanmıştır. Bunlar: fıkıhta akaid olarak geçen iman meselesinde farklılıklara düşen “itikadi mezhepler”, halife seçimi gibi siyasi meselelerde farklılıklara düşen “siyasi mezhepler” sonuncusu ve tezimizle ilgili olan öncelikle Allah ile kul arasındaki ilişki ve daha sonra kul ile kul arasındaki insani ilişkiler arasında ayrıma düşen “fıkhi mezhepler” dir.⁵⁰ Tezimizle ilgili olmadığından itikadi ve siyasi mezhepler konusuna değinmeyi gerekli görmeyerek fıkhi mezhepler konusuna değinmeye çalışacağız.

İslam dini karakteri bakımından Orta çağ kilise anlayışındaki gibi dogmalardan meydana gelen bir din değildir. Yaratılışının bir sonucu olarak merak duygusuyla birlikte dünyaya gelen insanoğlunun araştırma, düşünme, tartışma ve doğruyu bulması noktasında İslam dini teşvik edici ve hatta bu yaklaşımı merkez edici bir anlayışa sahiptir. Kur'an-ı Kerim'in ilk ayeti olan “*Yaratan rabbinin adıyla oku!*”⁵¹ emrinin tefsirinde bunu görmekteyiz. Yine “*Bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Şüphesiz ki ayetleri, düşünüp öğüt alan bir topluluk için detaylıca açıkladık.*”⁵² ayetinde de düşünme, öğüt alma ve çıkarımda bulunma meseleleri üzerine vurgu yapılmıştır. İslam dinin merkezinde olan bu düşünme, tartışma ve akıl yürütme prensipleri mezheplerin oluşumunun temel sebebidir diyebiliriz.

⁴⁶ Ahmet Yaman, Halit Çalış, **İslâm Hukukuna Giriş**, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s.7

⁴⁷ Tâbi' kelime olarak “bir kimseye uyan, onu izleyen” anlamına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu olan tâbiûnun fıkıhtaki anlamı ise sahâbeyi gören ve müslüman olarak vefat eden ikinci nesildir. Arif Ulu, “Tâbiîn”, **DİA**, c. 39, TDV, İstanbul, 2010, s.328 (328-330) Bu dönemin tam olarak ne zaman başladığına dair İslam hukuku kaynaklarında kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak birçok İslam Hukukçusu ve araştırmacısı eserlerinde Tabiîn dönemini yaklaşık olarak Emeviler dönemine tekabül eden devre şeklinde ifade etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Abdullah Kahraman, **İslam Hukukuna Giriş**, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2010, s.117, Abdullah Çolak, **İslam Hukuk Tarihi Ve İslâm Hukukunun Delilleri**, Medipres Yayıncılık, Malatya, 2014, s.118, Saffet Köse, “İslâm Hukukunun Oluşumu Ve Tarihsel Dönemi”, **İslâm Hukuku**, Editör: Talip Türkan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s.55

⁴⁸ Saffet Köse, “İslâm Hukuk Ekolleri Ve İhtilaf Sebepleri”, **İslâm Hukuku**, Editör: Talip Türkan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s.71

⁴⁹ Mustafa Öz, **Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi**, Ensar Yayınları, İstanbul, 2018, s.23

⁵⁰ Muhammed Ebû Zehra, **İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, Çelik Yayınevi, Çev.: Sıbğatullah Kaya, s.167

⁵¹ Kur'an, Alak Suresi, Ayet: 1

⁵² Kur'an, En'âm Suresi, Ayet: 126

Fıkhi mezhepler, sünni ve gayri sünni olarak ikiye ayrılır.⁵³ Günümüzde halen mevcut olan literatürde yaşayan mezhepler şeklinde geçen sünni mezhepler sırasıyla şunlardır: Hanefiyye, Mâlikiyye, Şâfiyye ve Hanbeliyye'dir. Yaşayan fakat sünni olmayan mezhepler ise Ca'feriyye, Zeydiyye, İbâdiyye'dir.⁵⁴ Günümüzde mevcut olmayan ve yaşamayan mezhepler grubunda yer alanlar ise el-Hasanü'l Basrî, Evzâiyye, Sevriyye, Leys b. Sa'd, Taberî, Dâvûd b. Ali (Zâhirî), Süfyân b. Uyeyne, İshâk b. Râhûye, Ebû Sevr ve İbn Ebî Leylâ Mezhepleridir.⁵⁵ Sünni mezhepler olan Hanefi, Şafi ve Mâliki mezhebinden birçok âlim yetişmiş ve fıkhi meselelerin çözümü ve yöntemi noktasında birden fazla yorumlama ve eser meydana getirmişlerdir. Mezhepler bağlamında miras meselesinde ihtilafa düşülen meseleler ve ittifak edilen görüşler mevcut olmuştur. Bu konuyu tezimizin ilerleyen bölümünde ayrıntılarıyla ele almaya çalışacağız.

İslam hukukunun dayandığı yukarıda ifade ettiğimiz temel kaynakların kullanımı ve yorumlanması İslam'da içtihad ilkesinin gerekliliği açısından önem arz etmekte idi. Ancak müçtehidlerin içtihadlarını tamamlayıp kendi ekollerini oluşturduktan sonra takriben 9. yüzyılın sonları ve 10. yüzyılın başlarında artık böyle bir gerekliliğin kalmadığını İslami meselelerde çıkması muhtemel bütün meselelerin tatbik edildiğini ve ortaya konan içtihadlarla pratikte çözüme kavuşturulacağını ve dolayısı ile içtihad kapısının kapandığını ifade etmişlerdir.⁵⁶

13. yüzyılda Anadolu topraklarında kurulmuş olan Osmanlı Devleti bir İslam devleti olarak ortaya çıkmış ve devletin inkişafında gözetilen siyasi, içtimai ve ekonomik kurumsallaşmalarda öncelikle şer'i hükümler esas alınmış ancak şer'i hukukun kapsamadığı durum ve zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu örfi hukuk denilen hukuk sistemini uygulamıştır. Böylece Osmanlı hukuk yapısında hem şer'i hem de örfi olmak üzere iki ayrı hukuk sistemi mevcut olmuştur. Bu ikili hukuk sisteminin oluşumu ve yapısı meselesi farklı yorumların mevcut olduğu bir tartışma konusu olmuştur. Söz konusu bu tartışma meselesine dair tarihçilerin ve hukukçuların yorumlarını belirtmeden önce 'örf' kelimesinin kelime manası ve Osmanlı hukuk literatüründeki karşılığına değinmenin konunun kavranması açısından doğru olacağı kanaatindeyiz.

Aslında *urf* kelimesinin Türkçe'deki karşılığı olan örf kelimesi "iyi olan, yadırganmayan, bilinen, tanınan; peş peşe gelen" anlamlarına gelmektedir.⁵⁷ Osmanlı hukuk sisteminde ise örf padişahların kendilerine tanınan yönetme ve yetki gücü anlamına gelir. Söz konusu bu yetki

⁵³ Kahraman, a.g.e., s.134

⁵⁴ Yaman, a.g.e., s.88

⁵⁵ Gös. yer

⁵⁶ H. Yunus Apaydın, "İctihad", **DİA**, c. 21, TDV, İstanbul, 2000, s.443

⁵⁷ İbrahim Kafi Dönmez, "Örf", **DİA**, c. 34, TDV, İstanbul, 2007, s.87

sonucunda alınan kararlar ve oluşturulan kurallara “örfî hukuk” denilmektedir.⁵⁸ Ahmet Akgündüz, örfî hukuk denilince yalnızca âdet kaynaklı bir hukukun değil asli kaynaklardan temellendirilerek oluşturulan hükümlerle padişahın yetkide bulunabildiği hukuk yapısının anlaşılması gerektiği üzerinde durmuştur.⁵⁹

Kaynaklarda bu ifade ilk defa Tursun Bey’in Târîh-i Ebû'l- Feth adlı eserinde yer almaktadır. Kendisi örfî hukukla ilgili olarak : “*Yani bu tedbir ol mertebe olmazsa belki mücerred tavr-ı akl üzere rizam-ı alem-i zâhir için mesela tavr-ı Cengiz Han gibi olursa sebebine izafe ederler siyaset-i sultânî ve yasağ-ı pâdişâhî derler ki örfümüzce ona örf derler*” tanımını yapmıştır.⁶⁰ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Osmanlı hukuk yapısı içerisinde mevcut olan bu ikili karakter tartışma meselesi olmuş olup örfün şer’î hukukla ilişkisi, Osmanlı hukuku içerisinde örfî hukukun ne kadar etkili ve bağımsız bir yetki alanına sahip olduğu gibi konulara farklı yorumlamalar getirilmiştir.

Osman Turan, Osmanlı İmparatorluğu’nun bir cihan imparatorluğunun gereği olarak çeşitli ırklar ve farklı din, gelenek ve göreneklere sahip milletlerle bir arada yaşadığını ve bu düzende yaşarken oluşturduğu hukuk yapısında İslam hukukuna aykırı bir yaptırımda bulunulmadığını, aksine kanun ve fetvalarda İslam hukukunun içinde yer almayan meseleleri tamamladıklarını bu sebeple imparatorluğun cihan hâkimiyeti hususuna başarı sağladığını belirtmiştir.⁶¹

Mehmet Akif Aydın, da Osmanlıların asli olarak şer’î hukuku benimsediğini, şer’î hukukun içinde yer almayan meselelerin padişaha tanınan kanun koyma yetkisi neticesinde örfî hukukun uygulandığını belirtmiş ve bu konuya örnek olarak Osman Gazi’nin ilk defa pazar vergisini icraata koyarken bu durumun şer’î hukuka uygun olup olmama durumuna olan hassasiyetini belirtmiştir.⁶² Ahmet Akgündüz ve Halil Cin’in birlikte hazırladıkları hukuk tarihi ile ilgili eserinde bu konuya değinerek İslam hukukunda açıkça belirlenen hükümlerin Osmanlı zamanında da aynen uygulandığını şer’î kaynakların içinde yeterince açık olmayan yahut yer almayan meselelerde örfî hukuk sistemine başvurulduğunu belirterek Osmanlı Hukuk’unda şer’î hukuktan bağımsız bir örfî hukuk anlayışına karşı çıkmışlardır. Osmanlı’da İslam hukukuna aykırı karar almak şöyle dursun, Hanefî mezhebine aykırı karar almada dahi çok özenli davranıldığını ve bu durumun hususi şartları olduğunu belirtmişlerdir.⁶³

⁵⁸ Mehmet Akman, “Örf”, **DİA**, c. 34, TDV, İstanbul, 2007, s.93

⁵⁹ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s.51

⁶⁰ M. Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi”, Türkler, **Yeni Türkiye Yayınları**, Editör; Hasan Celâl Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek, Ankara, 2002, s.15

⁶¹ Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006, s.250

⁶² Aydın, “Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi”, s.16

⁶³ Halil Cin, Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2017, s.155

Tarih ve Edebiyat alanında önemli çalışmaları bulunan M. Fuat Köprülü ise bu görüşlerin aksini iddia etmiştir. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu İslamı kabul etmiş ve samimi Müslümanlardan olmuşlardır ancak devlet yönetimi noktasında kendisinin “hayali sistemler” olarak belirttiği ki burda kastedilen şer’i hukuk olsa gerek önem vermediklerini kendi eski hukuki gelenek ve ananelerine göre hareket ettiklerini ifade etmiştir.⁶⁴ Köprülü, yine bu hukuk anlayışı ile Osmanlı’nın Yeni Çağ’ın en büyük imparatorluğunu kurduğunu belirtmiştir.⁶⁵

Halil İnalcık da yine örfi hukuk ve şer’i hukuk ilişkisinde örfün bağımsız bir karaktere sahip olduğu fikrinin savunucularından olmuştur. Türk hanedanlarının devlet yönetiminde kuvvetler ayrılığı anlayışına sahip olduklarını⁶⁶ Osmanlı hukuk yapısında da bağımsız bir karakterin mevcut olduğunu bu bağımsızlığın bir göstergesi olarak “Şer ve Kanun” ve “Din ü Devlet” kavramlarının yer aldığı referansını vermiştir.⁶⁷

1.1. Miras Kavramı

Miras, "kök, temel birinin diğerinden devraldığı eski durum, bakiye" anlamlarındaki irs (virase) kökünden türemiş bir kelime olarak "bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından kalan tevarüs edilen şey" manalarını ifade eder.⁶⁸ Miras kelimesinin fıkıhtaki anlamı ise, ölen bir kimsenin (müris) geriye bıraktığı bütün malların tasarrufunu düzenleyen kurallar bütünü anlamına gelmektedir.⁶⁹

Fıkıhta, miras hukuku “feraiz” kelimesi ile ifade edilir ve bu başlık altında konuya dair bilgiler verilir.⁷⁰ Feraiz, aslen farz kökünden gelmekte olan fariza kelimesinin çoğuludur. Farz ifadesi fiil olarak "bir şeyi belirlemek, takdir etmek, kesinleştirmek, açıklamak" anlamına gelmekte olup isim olarak "takdir ve tayin edilmiş şey, belirlenmiş pay" anlamındadır.⁷¹ Miras hisselerinin bölüştürülmesi, hesaplanması gibi meselelerle ilgilenilen bu ilme “İlm-i Ferâiz” ya da sadece feraiz denilmiş ve bu ilmi bilen kişilere de “ferâzî, ferîz, ferrâz, fârız veya farazî/ faradî” denilmekte idi.⁷²

⁶⁴ M. Fuad Köprülü, **İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s.35

⁶⁵ Gös. yer

⁶⁶ Halil İnalcık, **Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adâlet**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2020, s.52

⁶⁷ İnalcık, a.g.e., s.53

⁶⁸ Hamza Aktan, “Miras”, **DİA**, c. 30, TDV, Ankara, 1989, s.143

⁶⁹ Aktan, a.g.m., s.

⁷⁰ Abdüsselam Arı, **İslam Miras Hukuku**, İfan Yayınları, İstanbul, 2010, s.15

⁷¹ Ali Bardakoğlu, “Feraiz”, **DİA**, c.30, TDV, Ankara, 1989, s.362

⁷² Orhan Çeker, “Miras Hukuku”, **İslâm Hukuku**, Talip Türcan (Ed.), Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s.371

1.2. Miras Hukunun Kaynakları

İslam hukuku ve Osmanlı hukukunun kaynaklarından daha önce bahsetmiştik. Burada söz konusu olan bu kaynaklarda miras meselesinin yerini incelemeye çalışacağız.

1.2.1. Kur'an-ı Kerim'de Miras Konusu

İslam hukukunun birinci kaynağı arasında yer alan Kur'an-ı Kerim'de insan hayatının dünyada ve ahirette hangi şartlar ve hangi durumlara göre nasıl ve ne şekilde yaşayacağına dair bilgiler, yönlendirmeler ve uyarılar mevcut olmuştur. Miras meselesi bu konuda en net ve en açık hükümlerin yer aldığı konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an'da kimlerin mirasçı olabileceği, söz konusu mirastan mirasçıların ne kadar pay alabileceği gibi konular detaylı bir şekilde açıklanmıştır.⁷³ Bu nedenle Aydın, miras meselesinin İslam hukukunda en önce tamamlanan bir hukuk alanı olduğunu ve müçtehidlerin en az içtihad yaptıkları meselenin yine miras meselesi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴

Arap yarımadasının İslamiyet gelmeden önce cahiliye dönemi olarak nitelendirilen döneminde miras meselesi konusunda herhangi bir hukukî düzenlemenin bulunmadığı, 622 yılında Mekke'den Medine'ye göçün gerçekleştiği bu zamana kadar bölge halkının kendi örflerini uyguladıkları bilinmekte idi.⁷⁵ İslamiyetten önce Araplar devletleşmiş bir yapıdan ziyade kabilelik sistemi ile bir arada yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ticaret en birinci geçim kaynakları olmuş olup bunun yanı sıra baskınlar, yağmalamalar ve savaşlarla elde edilen ganimetlerde önemli bir geçim kaynağı olarak görülmüş. Kabilelerce benimsenen örfe göre hayatta kalabilmek ve mal kazanımına destek sağlayan yani baskın yapabilen ve savaşa katılabilen erkeklere mirastan pay verilmiş bunları yapmayanlara erkek ya da kız olmasına dikkat edilmeden miras verilmemiştir.⁷⁶ Kadının miras alması söz konusu değilken kadının bizzat kendisi miras olarak görülmüştür. Bu anlayış Kur'an'da Nisa suresi 19. ayette “Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir.” uyarısı ile yasaklanmıştır.⁷⁷

İslamiyet'in gelişi yayılması sürecine paralel olarak miras hukukuna dair meselelerde yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Kur'anda miras meselesine dair en teferruatlı bilgilerin bulunduğu sure Nisa suresidir.⁷⁸

⁷³ Muhammed Çuçak, Abdurrahim Kaplan, “Nisâ Sûresi On Birinci Âyeti Bağlamında İki Kızın Mirastaki Payı İle İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:2020/1, Sy.: 44, s.128

⁷⁴ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s.297

⁷⁵ Aktan, a.g.e., s.143

⁷⁶ Arı, a.g.e., s.16

⁷⁷ Gös., yer

⁷⁸ Aktan, a.g.e., s.143

İman edip de hicret edenler, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler ve onları bağlarına basıp yardım edenler birbirlerinin yâr ve yakınlarıdır. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, göç edinceye kadar onlarla aranızdaki bağ (yakınlık) sebebiyle hiçbir sorumluluğunuz yoktur. Sizden, dinlerini korumak için yardım isterlerse, aranızda antlaşma bulunan bir topluluğa karşı olmamak üzere yardım etmeniz gerekir. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.⁷⁹

Yukarıda yer alan ayetin dışında zamanla kimlerin birbirine mirasçı olacağı mirastaki akrabalık derecesinin nasıl belirleneceği hususunda ayetler nazil olmaya başlamıştır. Bakara Suresi'nin 180. ayetinde yer alan *“Birbirinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır(mal) bırakmışsa, anaya, baba ve yakın akrabaya örfe uygun olarak vasiyette bulunması, muttakiler üzerinde bir hak olarak size farz kılındı”* ifadesiyle anne, baba ve yakın akrabaya vasiyette bulunmanın gerekliliği vurgulanmıştır.⁸⁰

1.2.2. Hz.Peygamber ve Dört Halife Dönemi Miras Hukuku

Hz. Peygamber, Kur'an-ı Kerim'in tamamlayıcısı ve onun ete kemiğe bürünmüş hali şeklinde tanımlanmaktadır. Şüphesiz Allâh-u Teâlâ'nın miras konusunda hassas bir denge kurması, adaleti gözetmesi ve birçok ayette adalet konusunda uyarılarda bulunmasına aynı şekilde Hz. Peygamber'de riayet etmiş ve söylemlerini bu doğrultuda gerçekleştirmiştir. İslam ile ilgili bütün ilimlerin üzerinde durmuş, feraiz ilmine ayrı bir önem vererek bu konuda şunları söylemiştir;

Ferâiz öğrenin ve öğretin, çünkü ferâiz ilmin yarısı olup unutulacaktır. Ümmetimden çekilip alınacak ilk ilim de odur”,⁸¹ “Kur’ân’ı ve ferâizi öğrenin ve insanlara da öğretin. Ben aranızdan ayrılacağım gibi ilim de bir gün ortadan kalkacaktır. Öyle bir zaman gelecek ki iki kişi bir farızada ve dinî bir meselede anlaşmazlığa düşecek de aralarında hüküm verecek birini bulamayacaktır.”⁸²

Hz. Peygamber'in miras paylaşımı ile ilgili birçok hadisi mevcut olup bu hadisler hadis kitaplarında “kitab-ı ferâiz” veya “bâbu'l-mîras”⁸³ gibi başlıklar altında yer almıştır.⁸⁴ Bu hadislerle örnek verecek olursak *“Farzları sahiplerine veriniz; geriye kalan ise en yakın erkek mirasçındır.”*⁸⁵, *“Kim geriye bir mal bırakırsa; varislerindir. Ben varisi olmayanın varisiyim.*

⁷⁹ Kur'an, Enfâl Suresi, Ayet: 72

⁸⁰ İsmail Karagöz, **Kur'ân ve Miras**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2015, s.27

⁸¹ Şaban Karasakal, “Miras Âyeti Ve Cürçânî'de Ashâbu'l Ferâiz”, **International Journal of Social Science**, Number: 27, , Autumn, 2014, s. 249

⁸² Karasakal, a.g.m., s.250

⁸³ Abdurrahman Yazıcı, “Sahâbe Dönemi Miras Hukuku Uygulaması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 2005, s.2

⁸⁴ Karagöz, a.g.e., s.43

⁸⁵ Mustafa Korkmaz Buhari, **İslam Miras Hukuku Feraiz**, Özcan Ofset Matbacılık, Gaziantep, 2016, s.5

Onun adına diyet borcu varsa öderim. Varis olurum. Dayı varisi olmayanın varisidir. Onun adına diyet borcunu öder ve mirasını alırım.’⁸⁶ hadisleri bunlardan sadece birkaç tanesidir.

Miras meselesinde sünnet ile belirlenen mesele, dedenin mirasçı olması durumudur. Kur’an’da bu konu ile ilgili açık bir hüküm yer almamaktadır. Bu meseleyi Hz. Peygamber’in nasıl uyguladığına dair rivayeti Umran b. Hüseyin bildirmesiyle öğrenebilmekteyiz.

Hz. Peygamber (sav)’e bir adam gelerek şöyle sormuştur: 'Oğlumun oğlu vefat etti. Ondan miras hakkım nedir?' Peygamber cevâben, 'Sana altıda bir hisse vardır.' buyurdu. Adam dönüp gidince tekrar geri çağırarak: 'Sana altıda bir hisse daha var.' dedi. Adam dönüp gidince tekrar çağırarak ona: 'Diğer altıda bir tu'me (yiyecek) olarak.'⁸⁷

Bu olay neticesinde dedenin mirastan pay alması asli kaynaklardan sünnet ile delillendirilen durum olmuştur. Kur’an-ı Kerim’de yer alan ancak anlaşılması ve yorumlanması güç olan ayetlerde Hz. Peygamber’e danışılmış ve onun görüşleri doğrultusunda hareket edilmiştir. Örneğin tartışmalı bir mesele olan kelâle⁸⁸ konusunda Ebû Seleme bin Abdurrahman’dan rivayet edildiği üzere Hz. Peygamber’e kelâle hakkında soru sorulduğunu, kendisinin “Kelâle veledi ve vâlidî olmayanlardır” şeklinde cevap verdiği ifade edilir.⁸⁹ Yine Hz. Peygamber’e danışılan bir başka miras meselesi örneğini sahabeden Ümmü Seleme rivayet etmiş ve belirttiğine göre Hz. Peygamber’in yanına iki kişi gelerek üzerinden epey zaman geçmiş miras meselelerini çözmelerini istemişlerdir ancak davayı çözebilecek delilleri mevcut değildir. Bu durum üzerine Hz. Peygamber:

Siz bana dava açıyorsunuz. Ben de bir beşerim. Belki sizin bazınız, bazınızdan daha düzgün ve belîğ bir şekilde ifadede bulunabilir. Ben de işittiğime göre hüküm veririm. Şunu iyi bilin ki, zahir delillere istinaden kime hakkı olmadığı halde kardeşinin hakkını vermiş olursam, o bunu almasın. Zira bu durumda ben, ona cehennemden bir ateş parçası vermiş olurum.” diye buyurmuş ve iki kişi benim mirasım kardeşimin olsun demesi üzerine Hz. Peygamber bu defa “Madem böyle diyorsunuz, o zaman gidip aranızdaki malı hakkı araştırarak taksim ediniz. Ondan sonra da kur’a çekerek kendi payınıza düşeni belirleyiniz ve karşılıklı helâlleşiniz” diyerek miras meselesinde anlaşmazlıkların çözümü noktasında başvurulacak sulh yöntemine teşvik etmiştir.⁹⁰

Peygamber Efendimiz, vefatından sonra İslam devletinin yönetimine kimin geçeceğine dair bir açıklama ve seçim yapmamıştır. Kendisinden sonra istişare yöntemi ile devlet yönetiminde kimin başkan olacağı belirlenmiştir. Hz. Peygamber’den sonra sırasıyla yönetime gelen ve İslam devletinin

⁸⁶ Buhari, a.g.e., s.5

⁸⁷ Yazıcı, “Sahâbe Dönemi Miras Hukuku Uygulaması”, s.31

⁸⁸ Kelâle, “kardeş gibi yandal hısımlarla, onların mirasçılıkları” şeklinde ifade edilen bir terim olup feraiz ilminde tartışmalı bir mesele olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcı, “İslam hukukunda Kelâle: Öz Ve Üvey Kardeşlerin Fûrû Ve Usûl Hısımlarla Mirasçılığı”, **Dini Araştırmalar**, Ocak - Haziran 2013, c: 16, Sy.: 42, ss. 216- 237

⁸⁹ Abdurrahman Yazıcı, **Miras Hukuku Araştırmaları Meşhur Miras Problemleri ve Çözümleri**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s.36

⁹⁰ Hasan Ellek, “Kur’an Ve Hadis Işığında İnsanlar Arası Anlaşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözümü”, **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013/2, c. 2, sy.: 3, s.102

başkanı olan Hz.Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz.Ali'dir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra halife olan bu ilk dört başkana İslam literatüründe "Hulefâ-yi Râşid" denilmiştir.⁹¹

Hz. Peygamber İslamiyeti ilk tebliğinden itibaren Allah'ın müslümanlardan doğru bir mümin olma adına istediği bütün şeyleri önce kendisi tatbik etmiş ve o dönem için sahabelere ve sonraki nesiller için yani bizlere en güzel kılavuz ve rol model olmuştur. İşte onun vefatıyla birlikte İslamı en güzel şekilde koruma, anlatma ve yayma misyonu yukarıda isimlerini saydığımız Hulefâ-yi Râşid'in sorumluluğuna devredilmiştir. Bu misyonu Hz. Peygamber şu ifadesiyle belirtmiştir: *"Herhangi bir ihtilâfla karşılaştığınızda size düşen görev, benim sünnetime ve hulefâ-yi râşidînin sünnetine uymaktır"*⁹²

Hulefâ-yi Râşid'in sırasıyla kendi yönetimlerinde siyasi, içtimai ve hukuki meselelerde İslam esasları üzerinde hassasiyetle durmuştur. Dört Halife döneminde de İslam hukuku açısından öğrenmesi zor bir alan olan miras konusunda da çeşitli icmalarda bulunmuşlardır.

Hz. Ömer, içtihad meselesinde uzmanlaşma ayırımı yapmış ve Şam'ın Cabiye adı verilen yerinde yaptığı konuşmada "Kim Kur'an hakkında soru sormak istiyorsa Ubeyy b. Ka'b'a sorsun. Feraiz/miras hakkında soru sormak isteyenler, Zeyd b. Sabit'e, helali haramı öğrenmek isteyenler Muaz b. Cebel'e, iktisadi konularda soru sormak isteyenler bana gelsin" buyurarak içtihad konusundaki uzmanlaşmayı açık bir şekilde göstermiştir.⁹³

Miras hukuku meselesinde Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında yer almayan meselelerde Dört Halife, çeşitli içtihadlarda bulunmuşlardır. Örneğin miras engelleri bahsinde üzerinde duracağımız bir konu olan miras engelleri ile ilgili Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Ebubekir, Zeyd, Abdullah İbn Mesud ve Abdullah İbn Abbas yanlışlıkla birisini öldürmenin de miras alımına engel olduğu görüşünü benimsemişlerdir.⁹⁴ Yine miras meselesinde önemli bir konu olan red⁹⁵ meselesinde Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şer'an hisseleri belirli olan hisselerinin

⁹¹ Mustafa Fayda, "Hulefâ-yi Râşid", **DİA**, c. 18, TDV, İstanbul, 1998, s.324

⁹² Fayda, a.g.m., s.325

⁹³ Mehmet Öztürk, "Raşid Halifeler Dönemi İctihatlarının İslam hukukunun Seyrine Etkisi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c: 24, Sy.: 1, Elazığ-2014, s.170

⁹⁴ Mehmet Seven, "İlkeler ve Hisseler Açısından İslam Miras Hukukunun Dayanakları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam hukuku Bilim Dalı**, Konya, 2006, s. 38

⁹⁵ İslâm hukukunda belirli pay sahiplerine hisselerinin verilmesi sonucunda arda kalan terekenin yine aynı şekilde mirasçılara dağıtılmasına verilen terimin ismidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamza Aktan, "Red", **DİA**, c. 34, TDV, İstanbul, 2007

mirasçılara verildikten sonra arta kalan terekenin tekrar hisse sahibi mirasçılara dağıtılması görüşünü savunmuşlardır.⁹⁶

Hız. Peygamber zamanında gündeme gelmeyen bir miras meselesi de dedenin kardeşlerle beraber mirasçı olması durumudur. Bu meseleye dair dört halifeden Hız.Ömer, Hız.Ali ve Hız. Ebubekir kendi görüşlerini belirtmişlerdir. Hız. Ebubekir, dedeyi öz baba gibi nitelendirmiş ve nasıl ki varislerden murisin babası bulunduğunda kardeşlerine bir şey düşmüyorsa aynı şekilde dedesinde bulunması durumunda kardeşlere bir payın düşmeyeceğini belirtmiştir. Hız. Ömer döneminde tekrar gündeme gelen bu meselede ise Hız. Ömer'in önce Hız. Ebubekir'in görüşünü benimsediğini ancak Zeyd b. Sabit, Hız. Ali ve diğer sahabelerle yaptığı istişareler sonucunda dedeyle birlikte bulunan kardeşlere de pay verilmesi görüşünü benimsediği ifade edilmektedir.⁹⁷ Bu kararı almasında sahabelerden feraiz ilminde kendini yetiştirmiş ve Hız. Peygamber'in kendisinden "Ümmetim içinde ferâizi en iyi bilen Zeyd'dir"⁹⁸ şeklinde bahsettiği Zeyd b. Sabit'in etkisi oldukça fazla olmuştur. Kendisinin Hız. Ömer ile dedenin kardeşlerle varis olma meselesinde yaptığı konuşmada vermiş olduğu örnek onun feraiz ilminde gelmiş olduğu noktayı kavramak adına bizlere de örnek olmuştur. Zeyd b. Sabit'in örneklendirmesi şu şekildedir: "Dede meselesi, bir gövde üzerinde yeşerip bir tarafta bir dal veren ve o daldan bir dal daha çıkan bir ağaca benzer. Gövde dala su verir. Eğer birinci dal kesilirse su ikinci dala, ikinci dal kesilirse birinci dala geçer, tekrar gövdeye geri dönmeyiz".⁹⁹ Bu açıklama üzerine Hız. Ömer, "Zeyd'in görüşünü geçerli kıldım" demiştir.¹⁰⁰

Feraiz ilmi, miras meselelerinin çözümü noktasında kullanılması dışında diğer hukuki meselelerde de kullanılmıştır. Hız. Ömer'in halifeliği döneminde yaşanan hadise bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kûfe kadısı olan Şurayh, kendisine gelen bir davada aynı anda doğum yapan iki kadının biri kız ve diğeri erkek çocukları olduğu iki kadında erkek çocuğun kendi çocuğu olduğunu iddia ettiğini bu durum karşısında karar veremediğini bildirmesi üzerine, Hız. Ömer danışma meclisini toplar ve bu konuya çözüm bulunmasını ister. Danışma meclisinde yer alan ashâb-ı kirâm içerisinde Kur'an, hadis ve fıkıh alanında Hız. Peygamber, Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer, Mikdâd b. Esved ve eşi Hız. Fâtıma'dan rivayet ettiği olaylarla önemli bir ilme sahip olan, Hız. Ali¹⁰¹ davanın çözümü için şu fikri önerir: Kadınların sütlerini aynı ölçülerdeki bir kaba sağımalarını ve hangi süt gram olarak fazla ise erkek çocuğun annesinin o olacağını belirtir. Nedenini açıklamada ise Allah'ın

⁹⁶ Mehmet Aziz Yaşar, "İslâm Mîrâs Hukukunda Red Meselesi: İnceleme ve Değerlendirme", **BÜİFD**, Sy.: 13, Yıl: 2019/1, s.239

⁹⁷ Muammer Vural, "Dört Halife Döneminde Yasama Faaliyetinin İşleyişi ve Bazı Yasama Örnekleri (Hız. Ömer Dönemi)", **İLTED**, Erzurum 2015/2, sy.: 44, s.351

⁹⁸ Bünyamin Erul, "Zeyd b. Sâbit", **DİA**, c.44, TDV, İstanbul, 2013, s.321

⁹⁹ Vural, a.g.m., s. 351

¹⁰⁰ Göş. yer

¹⁰¹ M. Yaşar Kandemir, "Hız.Ali", **DİA**, c.2, TDV, İstanbul, 1989, s.375

kadın ve erkeği birbirinden farklı olarak yarattığını miras konusunda da bu farklılığa göre erkeğe fazla bir pay verildiğini kız bebek doğuran anneye kıyasla erkek çocuk doğuran annelerin sütünün daha fazla olduğunu ifade etmiştir.¹⁰²

1.2.3. Mezhep İmamlarına Göre Miras Hukuku

İslam hukukunda içtihad yapan müçtehidlerin zamanla kendi ekolleri oluşmuş ve bunlara islam literatüründe mezhep denilmiştir. İslam tarihinde birçok mezhep oluşmuş ancak bunlardan Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri en çok tanınan ve müslümanlar arasında en fazla kabul gören mezheplerdir.¹⁰³

Fıkhi meselelerde usul ve yöntemde ayrıma düşerek farklı yorumlarda bulunma zamanla hilâf denilen bir ilmin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kelime anlamı “karşı gelmek, aykırı davranmak, muhalefet etmek, zıtlaşmak”¹⁰⁴ olan bu ifadeyi İbn-i Haldun, “*mezhep imamları arasında ortaya çıkan farklı görüşlerin sebeplerini ve imamların içtihatlarının dayanaklarını bilmeye yarayan ve içtihatlarının yerini ortaya koymaya çalışan bir ilim*”¹⁰⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Söz konusu olan dört büyük mezhep imamları bir meselenin çözümünde öncelikli olarak Kur'an ve sünneti kaynak olarak kullanmışlar ve daha sonra kendi kıyaslamalarını yapmışlardır. Bu konuda Hanefî mezhebinin kurucusu olan Ebû Hanîfe şöyle söylemektedir:

Kitap'ta ve Rasûlullah'ın (s.a.) sünnetinde hüküm bulamazsam onun ashâbının ichtihadını alırım. Eğer kendi aralarında görüş ayrılığı varsa o görüşlerden uygun bulduğum birisini seçerim. Yoksa sahâbenin sözlerini bütünüyle bir tarafa bırakıp onların dışında başka birisinin ne dediğine bakmam.¹⁰⁶

Aynı şekilde Şâfiî mezhebinin kurucusu İmam Şâfiî'de Mısır'da “kavl-i cedîd / mezheb-i cedîd” adını verdiği fikhî görüşlerini yazdığı el-Üm adlı eserinde¹⁰⁷ şu ifade yer almaktadır:

Kitap ve Sünnette hüküm bulunduğu biliniyorsa bu ikisine uymaktan başka seçenek yoktur. Şayet bu iki kaynakta herhangi bir bilgi yoksa o zaman Allah Resûlü'nün (s.a.) ashâbının görüşlerine bakarız veya onlardan birisine başvururuz. Onların ihtilafları arasında Kitap ve Sünnet'in delâletine en yakın olanı tercih ederiz. Fakat böyle bir delâlet bulamazsak, imam/devlet yöneticisi olanların yani Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın kanaatlerine uymak bizce daha uygundur. Çünkü

¹⁰² Ahmet Yaman, “Ehl-i Beyt Fıkhi'nin İmamı Hz. Ali Ve Takip Ettiği İctihad Yöntemi”, **Marife**, sy. 3, 2004, s.121

¹⁰³ Şeyh Abdurrahman El-Cezîrî, **Dört Mezhebin Fıkah Kitabı**, c.1, çev. Hasan Ege, Bahar Yayınları, İstanbul, s.23

¹⁰⁴ Şükrü Özen, “Hilâf”, **DİA**, c.17, TDV, İstanbul, 1998, s.527

¹⁰⁵ Emine Gümüş Böke, “İbn Haldûn Ve Fıkıh İlmine Dair Görüşleri”, **İslam hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy. 24, 2014, s. 101

¹⁰⁶ Ahmet Yaman, “Sahabenin Fikhî Mezheplere Kaynaklığı”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy.: 38, 2014, s.20

¹⁰⁷ Bilal Aybakan, “el-ÜM”, **DİA**, c.42, TDV, İstanbul, 2012, s.298

imamın sözü insanları bağlar. Sözü insanları bağlayan kimsenin görüşü, başka müftünün görüşünden elbette daha meşhur ve baskındır. Zira soru soran kişi, o müftünün fetvasını benimseyebileceği gibi terk edebilir de. Müftülerin pek çoğu evlerinde veya bulundukları meclislerde kendilerine başvuran belli kimselere fetva verirler. Toplum bunların fetvalarını, imamın görüşleriyle aynı önem derecesinde görmez. Biliyoruz ki, adı geçen imamlar bir meseleyle karşılaştıklarında cevabı Kitap ve Sünnet'te arıyorlardı. Sonra verdikleri hükme muhalif bir delil kendilerine ulaşırsa onu kabul ediyor; Allah'a olan samimi kullukları ve sahip oldukları fazilet dolayısıyla ilk görüşlerinden dönmekten çekinmiyorlardı. İşte bu imamlardan bir görüş bulunamazsa, Allah Resûlü'nün (s.a.) dinde önemli konumları bulunan ashâbının ictihadlarını alırlar. Onlara uymak, bizce sonradan gelenlere uymaktan daha evladır. İlim birkaç tabakaya ayrılır: Önce Kitap ve eğer sabit ise Sünnet gelir. Bu ikisinde hüküm yoksa ikinci sırada icma vardır. Üçüncüsü, hakkında farklı görüş bulunmayan sahâbe kavilleridir. Bunu, ihtilafî sahâbî kavilleri takip eder. Beşincisi ise kıyastır. İlim yukarıdan aşağıya doğru bu tabakalardan alınır.¹⁰⁸

İmam Mâlik'in yazmış olduğu “Muvatta”¹⁰⁹ adlı eserinde yer alan bazı ifadelerden ve “el Müdevvene”¹¹⁰ adlı kitaptan içtihad metoduna dair bilgiler yer almaktadır. Bu kaynaklardan yola çıkarak onun da içtihad metodunda asli olarak Kur'an ve sünneti kaynak olarak kullandığını ifade edebiliriz.¹¹¹ Mâlikî âlimlerden İbnü'l-Kassâr, Kâdî İyâz ve Karâfî de İmam Mâlik'in içtihadında sünneti asli kaynak olarak ikinci sırada kullandığını belirtmişlerdir.¹¹²

Son olarak Hanbelilerin de sünnet ile amel etme hususunda öncü olduğu ve hatta diğer mezheplerden Hanefî, Şâfiî ve Mâlikilere kıyasla bu konuda daha geniş bir anlayışa sahip olduğu ifade edilmektedir.¹¹³

Mezhep imamlarının içtihad konusunda asli kaynakları kullanım noktasında bir ayrıma düşmediklerini yalnızca bulundukları coğrafya ve tabi oldukları eğilimler neticesinde fıkhi meselelerde farklı yorumlamalara sahip olduklarını ifade edebiliriz. Miras meselesinde imamların da ayrılığa düştüğünü görmekteyiz. Bu ayrımlara örnek verecek olursak miras konusunda detaylarını ileride göreceğimiz beytûlmâl mirasçılığı meselesi mezhep imamlarının farklı yorumlar yaptığı bir mesele olmuştur. Mirasçısı bulunmayan bir kimsenin bıraktığı mallar Şafiilere göre miras payı sayılırken Hanefiler ise bu terekeyi sahipsiz mal olarak nitelendirmiş ve beytûlmâl ait olduğunu savunmuşlardır.¹¹⁴ Yine hem beytûlmâl hemde vasiyet konusu ile ilgili olarak Şafiiler beytûlmâlden başka bir mirasçı bulunmadığı durumlarda vasiyetin üçte birini aşmaması görüşünü savunurken,

¹⁰⁸ Yaman, a.g.m., s.22

¹⁰⁹ İmam Mâlik'in (ö. 179/795) Hz. Peygamber'den, sahabeden ve tâbiînin fetvalarından derleyerek yazdığı eseridir. Ayrıntılı bkz. Kandemir, “el-Muvatta' ”, **DİA**, c.31, TDV, İstanbul, 2006, s.416

¹¹⁰ Sahnûn adlı fakihin Maliki mezhebinin oluşumu ve bu mezhebin kurucusu Mâlik b. Enes hakkında bilgi veren eseri. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Hakan Çavuşoğlu, “el-Müdevvenetü'l- Kübrâ”, **DİA**, c.31, TDV, İstanbul, 2006, s.470

¹¹¹ Karaman, a.g.e., s.198

¹¹² Recep Özdemir, “İmâm Mâlik'in Fıkhdında “Sünnet” Kavramı”, **EKEV Akademi Degisi**, Yıl: 20 Sy.: 67, Güz 2016, s.338

¹¹³ Şa'ban, a.g.e., s.94

¹¹⁴ Mehmet Erkal, “Beytûlmâl”, **DİA**, c.6, TDV, İstanbul, 1992, s.94

Hanefiler ise beytûlmalı mirasçılar sıfatında nitelendirmeyip eğer başka bir mirasçı yok ise vasiyetin tamamının gerçekleştirilmesini doğru bulmuşlardır.¹¹⁵

Mezhep imamları arasında görüş ayrılığı yaşanan bir konuda zevi'l-erhâmın mirasçılığı meselesi olmuştur. Mirasçılar grupları arasında ashabü'l-feraiz ve asabeden sonra gelen grup olan zevil erham Hanefî, Hanbelî mezhepleri ve diğer bazı âlimlere göre adı geçen iki grupta mirasçı bulunmadığında miras bu gruba geçer. Mâlikî ve Şâfiî mezheplerinin içtihadına göre ise miras zevi'l-erhâma devredilemez, miras beytûlmala ait olur.¹¹⁶ Miras konusunda aileler arasında çatışma ve husumete sebep olan hibe konusunda da görüş ayrılıkları mevcut olmuştur. Hanbeliler ve Hanefî mezhebi imamı olan İmam Muhammed hibe verilirken miras taksim esaslarına göre bir taksimin yapılmasını savunmuş ancak Ebu Hanife, İmam Mâlik ve İmam Şafii eşit bir taksimin yapılmasını uygun görmüşlerdir.¹¹⁷

Vakıfların varlığı ve İslam hukukunda miras olarak vakıfların değerlendirilmesi konusunda mezhep imamları çok ciddi zorluk yaşamışlardır. Her bir mezhep imamı kendi fikrini belirli yöntemlerle delilleri ile birlikte ortaya çıkarır ve bu görüşünü savunurdu ancak vakıf meselesinde durum böyle olmamıştır. İmamlar arasında bu konuda bir görüş bildirmek oldukça zor olmuş ve Kur'an'da vakıf ile ilgili ayetlerin bulunmaması, sünnette ise zoraki olarak bir delillendirmenin olduğu düşüncesi nedeniyle alınacak bir kararın doğru olamayacağı kanaatinde bulunmuşlardır.¹¹⁸ Ancak Hanefî mezhebi imamlarından olan İmam Ebu Yusuf, İslam'da vakıf kurulması konusunda fetva veren kişi olmuş ve vakfın miras konusunda yer alabilmesi kendisinin vermiş olduğu fetva neticesinde gerçekleşebilmiştir diyebiliriz.¹¹⁹

Miras konusunda aralarında tartışma ve kavga çıkan kişilerin aralarını düzetmek ya da hiç böyle bir durumun yaşanmaması amacıyla davacı ve davalı arasında orta yolu bulma eyleminin fıkıhtaki karşılığı sulh olarak karşımıza çıkmaktadır. Miras davalarında çok fazla zikredeceğimiz ve pratikte birçok örneğini göstereceğimiz bu kavramın bir alt kavramı olan inkar üzerine sulh¹²⁰ konusu ile ilgili olarak da mezhepler arası farklılaşma mevcut olmuştur. Bu uygulamanın İslam

¹¹⁵ Göş. yer

¹¹⁶ Hamza Aktan, “Zevi'l-Erhâm”, *DİA*, c.44, TDV, İstanbul, 2013, s.307

¹¹⁷ İbrahim Yılmaz, “İslâm Hukukunda Hibe Yoluyla Varisleri Mirastan Mahrum Etmeye Yönelik Tasarrufların Sınırlandırılması”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/3 yıl: 8 cilt: VIII sy.: 18, s.218

¹¹⁸ M. Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 2, Ankara, 1942, s.12

¹¹⁹ Göş. yer.

¹²⁰ Bir davada davacının iddiasını kanıtlayacak delili olmadığı, davalının ise davacının iddiasını reddettiği, yemin teklif edildiği halde yemin etmek istemediği durumlarda tartışmayı çözebilmek adına yapılan sulh çeşididir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Ellek, “İslam hukukunda Malla İlgili Sulh Alaşması”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2, c. 2, sy. 3, s.198

hukuku'ndaki karşılığı konusunda Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri caizdir şeklinde yorumlarken, Şafiîler ise bu konuya caizdir dememişlerdir.¹²¹

1.2.4. Fetva Mecmualarında Miras Bahsi

Çoğulu fetâvin veya fetevâ¹²² olan ve “yiğit, delikanlı” manasına gelen fetâ kelimesinden türeyen fetvânın sözlük anlamı “bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap”dır.¹²³ Fetvanın fikhî ve örfî olarak almış olduğu manalara bakacak olursak fıkıhta “fakih bir kişinin sorulan fikhî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm”, örf manası ise din ile alakalı sorulan sorulara müftülerin yazılı olarak vermiş oldukları cevaplardır.¹²⁴ Dini meselelerle ilgili olarak cevap ve bilgi verme işine “ifta”, soru soran kişiye “müsteftî”, soruyu cevaplayan fetva veren kimseyede “müftî” denilmektedir.¹²⁵

Fetva, bir kurum olarak İslamiyet'in kendi içerisinde mevcut olan bir sistem olmayıp Hz. Peygamber döneminde verilen tavsiyeler niteliğindedir ancak İslamiyet'in ilk dönemlerinde sürekli bir şekilde kullanılmış ve sistemleşmiştir.¹²⁶ Hz. Peygamber ve İslamiyet'in ilk zamanlarında fetva kelimesi yerine fütvâ kelimesinin kullanıldığı görülmekte olup fetva bir kurum olarak ortaya çıkmamıştır.¹²⁷

İslam dininin pratikte uygulanabilmesi için söz konusu dinin siyasi, itikadi ve ferdi konularda emirlerinin, yasaklarının, öğütlerinin ve cezalarının çok iyi derecede bilinip bu konuların Kur'an'da ve sünnette tatbik edilmesi gereklidir. Ancak böyle bir ilme bütün Müslümanların sahip olması söz konusu değildir. Bu nedenle Kur'an'da, Allah u Teâla, “Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorunuz”¹²⁸ ve “Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme”¹²⁹ şeklinde buyurarak insanlar arasından bir kısmının ilimle uğraşması ve bilmeyenlerin bu bilenlere sorarak doğru yolu bulması noktasında teşvik vardır.¹³⁰ İslam dinini insanlara tebliğ eden, hak ve batıl arasında ayrımı anlatan Hz.

¹²¹ Ellek, “İslam hukukunda Malla İlgili Sulh Alaşması”, s.199

¹²² Ali Muhyiddin Karadâğî, **İctihad ve Fetva**, Nida Yayınları, İstanbul, 2019, s.351

¹²³ Fahrettin Atar, “Fetva”, **DİA**, c.12, TDV, İstanbul, 1995, s.486

¹²⁴ Atar, “Fetva”, s.486

¹²⁵ Talip Ayar, **Osmanlı Devlet'inde Fetva Eminliği (1826-1922)**, DİB Yayınları, Ankara, 2014, s.22

¹²⁶ Seda Örsen, “Osmanlı Hukukunda Fetvâ”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2005, s.1

¹²⁷ Atar, “Fetva”, s.486

¹²⁸ Kur'an, Nahl Suresi, Ayet: 43

¹²⁹ Kur'an, İsra Suresi, Ayet: 36

¹³⁰ Atar, “Fetva”, s.487

Peygamber bilenler içerisinde en üstünü olmuştur. Fetva konusunda da kendisi peygamberlik sıfatı nedeniyle ilk müftü olarak nitelendirilir.¹³¹

Fetvanın İslam hukuku içerisindeki işleyişi iki şekilde olmuştur: Birinci olarak kadıların karşılaştıkları davaların hukuki temellerini bulma noktasında kadıların yardımcıları konumunda, ikinci olarak halkın dini ve hukuki anlamda karşılaştıkları bütün problemleri sorabilecekleri bir danışma olmuş ve ayrıca kişiler arası problemlerin mahkemeye başvurulmadan çözüme kavuşturulduğu bir müessese olmuştur.¹³²

Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel anlamda kurumsallaşmasında İslamiyet'in şüphesiz önemli derecede etkisi olmuştur. Herhangi bir dini meselede yaşanan problem karşısında müftüden fetva alma ve verilen karar neticesinde amel etme prensibi Osmanlılarda da mevcut olmuştur. Osmanlı Devleti'nde vilayet, sancak ve kazalara Osmanlı adaleti ve hukukunun temsilcisi olan kadılar atandığı gibi onlarla beraber müftülerde atanmışlardır.¹³³ Osmanlı'da şer'i hukukun uygulanması noktasında Tanzimat'tan önce kayıtlarda resmi olarak geçmesinde pratikteki kaynaklar fıkıh kitapları ve fetva mecmuaları olmuştur. Fetva mecmuaları¹³⁴ kişilerin karşılaştıkları hukuki problemler ile ilgili sordukları soruların cevaplarının bulunduğu eserlerdir.¹³⁵

Fetva mecmualarında miras bahsi ile ilgili meseleler "Kitâbü'l Ferâiz" başlığı altında ele alınıp bunun yanı sıra farklı başlıklarda da miras konusu ile ilgili fetvalar bulunmaktadır. Örneğin hem miras hem de sulh ile ilgili bir kavram olan tehârûc ile ilgili fetvalar "Kitâbü's-Sulh" başlığı içinde yer almaktadır. Yine "Kitâbü'l-Kısme," "Kitâbü's-Sulh ve'l-İbrâ," "Kitâbü'l-Hibe," "Kitâbü'n-Nikâh" gibi başlıklar altında da miras meselelerine dair fetvalar yer almaktadır.¹³⁶

¹³¹ Ayar, a.g.e., s.26

¹³² M. Akif Aydın, **Osmanlı Devletinde Hukuk ve Adalet**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013 s.51

¹³³ Göş. yer.

¹³⁴ Osmanlı'da kadıların en sık başvurduğu fetvâ mecmuaları Ebussuud Efendi'nin fetvâları ile Müeyyedzade Abdurrahman Efendi'nin, Mecmua-i İbni'l-Müeyyed, Sadi Çelebi'nin, Fetâvâ-i Sadiyye, Zekeriyazade Yahya Efendi'nin, Fetâvâ-i Yahya Efendi, Balizâde Mustafa Efendi'nin, Fetâvâ, Çatalcalı Ali Efendi'nin, Fetâvâ-i Ankaravi, Feyzullah Efendi'nin, Fetâvâ-i Feyziyye, Menteşizade Abdurrahim Efendi'nin, Fetâvâ-i Abdurrahim, Yenişehirli Abdullah Efendi'nin, Behcetü'l-fetâvâ, Dürriyade Mehmed Efendi'nin, Neticetü'l-fetâvâ adlı eserleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhittin Eliaçık, "Osmanlı'da Manzum Fetvâ Geleneği", *Türkiyat Mecmuası*, c. 21/Güz, 2011, s.110

¹³⁵ Seda Örsten, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları (Fatwa Collections As a Source of Ottoman Legal History)", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Sy. 4, 2007, s.30

¹³⁶ Ayşe Şimşek, "18.Yüzyıl Konya Şer'iyye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800)", s.242

Söz konusu mecmualarda fetva örneklerine bakacak olursak yazmış olduğu Fetâvâ-yı Ali Efendi adlı eseriyle kendisine ün kazandıran şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi’de¹³⁷ yer alan bir fetva örneği şöyledir:

Evsât nâsdan olan Hind, kızı Zeynebi âre verdikte, Zeyneb’e bir mikdar cihaz esvabı verüb, ba’de Zeyneb fevt olub Hind’i ve sair veresesini terk ettikte, Hind esvab-ı mezburenin ba’zı için şu esvabı Zeynebe âriyet tarikiyle vermiş idim deyüb, sâir verese hibe etmiş idin deyü da’vâ edüb, lâkin müddeâlarını isbat edemeseler, Hind yemini ile tasdik olunur mu? El-cevab: Olunur.¹³⁸

Bu fetvada ölen kızına çeyiz olarak verdiği eşyaların bazılarını borç olarak verdiği iddasında olan bir annenin, diğer mirasçılarının eşyaların hibe olarak verildiği iddalarının ispat edilmemesi durumunda kendisinin yemin ile iddasını ispat etmesinin mümkün olması durumuna dair bir fetva istenmiş ve şeyhülislam da bunun mümkün olduğunu söylemiştir.¹³⁹ Yine Çatalcalı Ali Efendi’nin bir fetvasında, bir varisin başka bir memlekette bulunduğu zaman diğer varislerin terekeyi taksim etmek istemesi üzerine yerine bir vekil tayin olunmasının şer’an mümkün olup olamayacağına dair bir feva istenmiş ve şeyhülislam bunun caiz olduğunu söylemiştir. Fetva şu şekildedir:

Zeyd, fevt olub âhar diyarda olan vârisi Amr’ı ve hâzırlar olan verese kismete tâlib olmaları ile kadı Amr için bir vekil nasb ve terekeyi kismet idüb Amr’ın hissesini vekile hıfz itdirmeğe kâdir olur mu? El- Cevâb: Olur.¹⁴⁰

Çatalcalı Ali Efendi’nin başka bir fetvasında ise miras engelleri ile ilgili bir meselede fetva istenmiştir. Fetva şu şekildedir: Hind-i nasrâniyyenin zevci Zeyd-i nasrânî İslam’a geldikten sonra Hind kâfire iken fevt olsa Zeyd, Hind’e vâris olur mu? El – Cevâb: Olmaz.¹⁴¹ Burada din uyuşmazlığı nedeniyle miras intikaline engel bir durum söz konusu olduğu için müslüman olan eş, gayrimüslim olarak ölen eşine mirasçı olamaz bu nedenle şeyhülislam olumsuz fetva vermiştir.

Miras engelleri ile ilgili bir başka fetva örneği ise Sultan I.Abdülhamid ve III. Selim dönemlerinde şeyhülislâmlık yapmış olan Şeyhülislâm Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi’nin Neticetü’l-fetâvâ¹⁴² adlı eserinde yer alan şu fetvadır: “Zeyd babası Amr’ı bi- gayrı hak bıçak ile boğazlayıp katleylese Zeyd Amr’a varis olur mu? El cevap: Olmaz.¹⁴³ Yine burada da miras

¹³⁷ Mehmet İpşirli, “Çatalcalı Ali Efendi”, **DİA**, c.8, TDV, İstanbul, 1993, s. 234

¹³⁸ Örsten, “Osmanlı Hukukunda Fetvâ”, s.121-22

¹³⁹ Örsten, “Osmanlı Hukukunda Fetvâ”, s.122

¹⁴⁰ Çatalcalı Ali Efendi, **Açıklamalı Osmanlı Fetvâları Fetâvâ-yı Ali Efendi**, c. 2, haz. H. Necati Demirtaş, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2014, s. 367

¹⁴¹ Çatalcalı Ali Efendi, a.g.e., s.540

¹⁴² Mehmet İpşirli, “Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi”, **DİA**, c.10, TDV, İstanbul, 1994, s.37

¹⁴³ Mustafa Demiray (Ed.), **Neticetü’l-Fetâvâ Şeyhülislam Fetvaları**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2014, s.441

engellerinden murisini katl edenin mirasçı olamayacağı gerekçesiyle şeyhülislamın olmaz şeklinde fetva verdiğini görmekteyiz.

“Müftilenâm, şeyhülislâm, sultânü’l-müfessirîn, hâtimetü’l-müfessirîn, muallim-i sâni, allâme-i kü, Hoca Çelebi, Ebû Hanîfe-i Sâni” unvanları bulunan ve Kanuni dönemi önemli şeyhülislâmı, hukukçusu ve alimi¹⁴⁴ olan Ebüssûd Efendi’nin miras davalarında sıklıkla akrabalar arasında dava nedeni olan hibe konusunda kendisine sorulan bir soru şu şekildedir: “Mesele: Marazada hibe nicedir? El-Cevap: Fevtine karib marazı müştedd oldu ise olmaz ila olur. Ebussuud.”¹⁴⁵ Burada hastalık halinde hibe nasıl yapılır ya da yapılabilir mi? diye bir soru sorulmuş ve fetva istenmiştir. Ebussuud cevaben kişinin ölmesi bekleniyorsa yani ölmek üzere ise hibenin mümkün olmayacağı şeklinde fetva vermiştir.

Miras davalarında tereke paylaşımı meselesi de fetva istenilen durumlardan bir tanesidir. Bu mesele ile ilgili Bursalı Mehmed Efendi fetvasında yer alan bir örnek şu şekildedir:

Zeyd-i müteveffanın terekesini vereseşi hâkime kismet etdirdiklerinde vereseden Hind’in hissesinde gabn-ı fâhiş vâki olsa hâlâ Hind tereke-i Zeyd’i adâlet üzere kismet etdirmeye kâdire olur mu? El-Cevâb: Allahu a’lem olur.¹⁴⁶

Burada terekenin taksimi noktasında bir aldatmanın olduğundan şüphelenen bir kimse tekrar terekeyi taksim ettirmesinin mümkün olup olamayacağına dair bir fetva talep etmiş ve şeyhülislam bunun caiz olduğuna dair fetva vermiştir.

Osmanlı şeyhülislamları içerisinde sahip olduğu ilim ile önemli bir yeri olan ve hatta kendisinin ölümü üzerine “İrtehal-e ulûmu bi’l-Kemâl” (Kemal’le birlikte ilimler de öldü)¹⁴⁷ şeklinde not düşülen bir alim olan İbn-i Kemal’in fetvalarında çok meşhur olup kendisinin çözülmesi zor şer’i meseleleri çözüp fetva verebilmesi, muhakeme ve mantık kabiliyetinden dolayı kendisine “müfti’s-sekaleyn” (insanların ve cinlerin müftüsü) lakabı verilmiştir.¹⁴⁸ Yine kendisinin günde 1000 kadar soruya fetva verdiğine dair rivayetlerde mevcuttur.¹⁴⁹ İbn-i Kemal’in miras meselelerinden miri arzilerin intikali ile ilgili vermiş olduğu bir fetva örneğine bakacak olursak fetva şu şekildedir:

¹⁴⁴ Ahmet Akgündüz, “Ebüssûd Efendi”, **DİA**, c.10, TDV, İstanbul, 1994, s.365

¹⁴⁵ Abdullah Demir, Ramazan Günay, **Osmanlı Devletinde Hukuki Hayat (Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin Fetvaları)**, Sage Yayıncılık, Ankara, 2013, s.471

¹⁴⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Arşivi’nde Şeyhülislam Fetvaları**, Nr. 139, İstanbul, 2015, s.45

¹⁴⁷ Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde”, **DİA**, c.25, TDV, İstanbul, 2002, s.238

¹⁴⁸ Turan, a.g.m., s.239

¹⁴⁹ Şükrü Özen, “Kemalpaşazâde”, **DİA**, c.25, TDV, İstanbul, 2002, s.242

Zeyd, fevt olup veled-i zükûru kalmayıp mezraası tapuya müstehak olup Amr, tapulayıp alıp bunun üzerine altı yıl miktarı zaman geçip haliyen Zeyd-i müteveffanın kardeşi Bekir, Amr'a “sen mezrayı tapuladıktan ben sağır idim şimdi baliğ oldum, ben mezrayı tapularım” deyip Amr'ın elinden almak isterse şer'an alabilir mi? Cevap: Alamaz.¹⁵⁰

Burada geride bir çocuğu bulunmadan vefat eden bir kişinin üzerinde bulunan arazinin tapusunun bir başkasına verildiğini ölen kişinin kardeşi söz konusu araziye “sen burayı ben küçükken tapuladın şimdi ben büyüdüm ve bu araziye tapularım” diyerek elinden geri almasının şer'an mümkün olup olmayacağını sormuş ve İbn-i Kemal bu konuda olmaz diyerek fetva vermiştir.

Miras meselelerine dair hibe, vekâlet, vasiyet, nafaka, tereke taksimi ve mehir gibi konularla ilgili birçok şeyhülislamın fetvası bulunmaktadır. Ancak konumuzun sınırlarını aşması nedeniyle bu konuya dair örneklendirmeleri bu kadarla sınırlı tutuyoruz.

1.2.5. Osmanlı Kanunnamelerinde Miras

Osmanlı'da padişahlar tarafından oluşturulan ve düzenlenen kanunlara Kanunnâme denilmektedir.¹⁵¹ Osmanlı hukuk yapısının şer'i ve örfi olmak üzere ikili bir sistemi olduğundan daha önce bahsetmiştik. Burada kanun yapma ve kanunnâme çıkarma yetkisi ile padişahların örfi hukuk sisteminin pratikteki yansımasını görmek mümkündür. Akgündüz'ün ifadesine göre:

Kanun ve kanunnâme geleneği Osmanlılara has değildir. Ancak şer'i hükümlere uygun olarak, örfi hukukun bütün alanlarında ül'l-emre tanınan yetkileri tamamen kullanan ve geniş çapta kanunnâmeler ortaya koyan ilk İslâm devleti, Osmanlı Devleti'dir.¹⁵²

Örfi hukuk sistemi yahut örfi hukuk kuralları bir anda oluşturulmayıp ihtiyaç gereği zamanla gerek fermanlar gerek iradeler şeklinde oluşturulmuştur.¹⁵³ Miras konusunda da bu ihtiyaçların gereği olarak birtakım kanunnameler çıkarılmıştır. Burada şunu belirtmek gerekir söz konusu ihtiyaçlardan kasıt şer'i hukukun içerisinde yer almayan yani sınırları şer'an belirlenmemiş miras hukuku ile ilgili kısımlardır.

¹⁵⁰ Ahmet İnancır, **İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku**, Gece Kitaplığı, Ankara, 2014, s.198

¹⁵¹ Halil İnalçık, “Kanunnâme”, **DİA**, c.24, TDV, İstanbul, 2001, s. 333

¹⁵² Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Kanunnameleri (Doğuşu, Çeşitleri ve Tarihi Seyri)”, **Türkler, Yeni Türkiye Yayınları**, Ed. Hasan Celâl Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek, Ankara, 2002, s.22

¹⁵³ M. Akif Aydın, “Kanunnameler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri”, **Osmanlı Araştırmaları**, XXIV, İstanbul, 2004, s.40

Osmanlı miras hukukunda tüm menkul ve gayrimenkul mülklerin intikali durumunda şer'i hukuka riayet edilirken, miri arazi, icareteynli vakıflar¹⁵⁴ ve mukataalı vakıfların¹⁵⁵ mirasçılara taksiminde örfi hukuk sistemi esas alınmıştır.¹⁵⁶ Söz konusu olan mîrî arazi, icareteynli vakıflar ve mukataalı vakıflarda intikal gerçekleştirilirken arazinin kendisi değil tasarruf etme hakkı intikal ediliyordu. Daha önce bu araziler tasarrufunda bulunan kişinin ölmesi durumunda örfi kanunlarla belirlenen kurallar gereği tasarruf hakkı ölenin yakınlarına geçici olarak devredilmekte idi.¹⁵⁷

Osmanlı'da intikalin örfi kaidelerle belirlendiği arazilerde devletin içinde bulunduğu iktisadi durum, zaman içerisinde değişen hukuki haklar algısı gibi nedenlerle değişime tabii olmuştur.¹⁵⁸ Burada miri arazi, gayri sahih vakıflar, icareteynli ve mukataalı vakıfların intikalinin hukuki hakların kazanımının zaman içinde değişimine sırasıyla değinmeye çalışacağız.

1.2.5.1. Miri Arazi ve Gayri Sahih Vakıflarda İntikal

Mülkiyet hakkının devlete ait olduğu tasarruf etme hakkının ise kanunlarca belirlenmiş kişilere ait olan arazilere miri arazi denilmektedir.¹⁵⁹ Aynı şekilde çıplak mülkiyeti devlete ait olan miri arazilerin üzerinde hayır niyetiyle kurulan vakıflara da “tahsisat kabilinden vakıflar” veya “gayr-i sahih vakıflar” denir.¹⁶⁰ Miri arazilerin tahsis edilmesiyle kuruldukları için gayri sahih vakıflarda mîrî arazinin hükümlerine bağlıdır.¹⁶¹ Miri arazi ve gayri sahih vakıflarda alınan kararlar neticesinde literatürde altı ayrı döneme ayrılarak incelenmiştir. Bu dönemler sırasıyla şöyledir: I.Dönem: Osmanlı'nın kuruluşundan 1567'ye, II. Dönem: 1567'den 1847 yılında çıkarılan irâde-i seniyyeye¹⁶², III. Dönem: 1847'den 1858'e, IV. Dönem: 1858 Arazi Kanunnamesinden 1867'ye, V.Dönem: 1867

¹⁵⁴ Çifte kiralama sistemi ile işletilen vakıflara denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, “İcâreteyn”, , **DİA**, c.21, TDV, İstanbul, 2000

¹⁵⁵ Vakıf arazisinde söz konusu arazinin vakfa, üzerinde yer alan mülk ve ağaçların mülkiyetinin ise tasarruf eden şahsa ait olan vakıflardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nazif Öztürk, “Mukâtaalı Vakıf”, **DİA**, c.31, TDV, İstanbul, 2006

¹⁵⁶ S. Gül Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. XI, Sa.1-2, Y.2007, s.488

¹⁵⁷ Ahmet Akgündüz, “İntikal”, **DİA**, c.22, TDV, İstanbul, 2000, s.353

¹⁵⁸ Şimşek, “18.Yüzyıl Konya Şer'iyye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800)”, s.220

¹⁵⁹ M.Macit Kenanoğlu, “Mîrî Arazi”, **DİA**, c.30, TDV, İstanbul, 2005, s. 157

¹⁶⁰ Ahmet Akgündüz, “İrsâdi Vakıf”, **DİA**, c.22, TDV, İstanbul, 2000, s.448

¹⁶¹ Ayşe Şimşek, “18.Yüzyıl Konya Şer'iyye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800)”, s.222

¹⁶² Padişahların sözlü veya yazılı vermiş oldukları emirler için kullanılan bir ifade. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mübahat S. Küttükoğlu, “İrâde-i Seniyye”, **DİA**, c.22, TDV, İstanbul, 2000, s.391

Tarihli Tevsi-i İntikal Nizamnamesi'nden 1913'e¹⁶³, VI. Dönem: 1913'den devletin miri arazi mülkiyetini iptal ettiği 1925 yılına kadar olan süredir.¹⁶⁴

I. Dönem olan ve 1567'ye kadar olan süreyi kapsayan devrede intikal meselesi ile ilgili farklı görüşler mevcut olmuştur. Bazı tarihçilere göre bu dönem içerisinde araziler yalnızca erkek çocuklara karşılıksız olarak intikal ederken diğer mirasçıların tapu misli denilen bedeli vermek suretiyle intikal hakkı kazandıkları görüşündedirler. Diğer bir görüşü savunan tarihçiler ise 1567 yılına kadar erkek çocuklarında tapu misli ödeyerek intikal hakkını kazandıklarını ancak bu tarihten sonra erkek evlada karşılıksız, kız çocuklarına ise tapu misli ile intikal hakkının verildiğini ifade etmişlerdir.¹⁶⁵

II. Dönem olan ve 1567'den 1847 yılına kadar devam eden süre içerisinde 1702 yılına kadar birçok hukuki düzenlemeler mevcut olmuştur.¹⁶⁶ Bu düzenlemelere göre miri arazinin intikalinde sıralama şu şekilde olmuştur: miri arazinin tasarrufu kendisinde olan kişinin vefatı ile arazi oğullarına karşılıksız bir şekilde intikal etmekte ve tek mirasçı olarak erkek evladı bulunmakta idi. Araziyi tasarruf edenin kadın olması durumunda ise erkekteki gibi intikal hakkına sahip bir mirasçısı bulunmamaktadır. Vefat eden kadının erkek çocukları tapu bedelini ödemek şartıyla araziye tasarruf edebilmektedir.¹⁶⁷

Sultan Abdülmecid dönemine tekabül eden III. Dönem ile ilgili üç aşamalı bir hukuki düzenleme mevcut olmuştur. 23 Nisan 1847 yılında çıkarılan bir irâde-i seniyye ile vefat eden babanın arazisinden erkek ve kız çocuklarının eşit bir şekilde intikal hakkına sahip oldukları kararı verilmiştir.¹⁶⁸ Çıkarılan diğer bir irade ile baba ve annenin arazisinden de kızlara intikal hakkı tanınmıştır. 1849 yılında ise bu iki irade kanun hükmünde birleştirilmiştir.¹⁶⁹

IV. Dönemin başlangıç esasını belirleyen ve Tanzimattan beri yapılan çalışmaların devamı niteliğinde toprak tasarrufuna yönelik hukuki kuralları bir araya getirmeye amaçlayan çalışmaların sonucu olarak Arazi Kanunnamesi çıkarılmıştır.¹⁷⁰ Bu dönemde miri arazinin intikali hakkına daha

¹⁶³ Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukuku", s.493

¹⁶⁴ Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2021, s.494-95

¹⁶⁵ Halil Cin, "Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazinin Hukukî Rejimi Ve Bu Arazinin Tmk. Karşısındaki Durumu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1965 - 1966, c. 22-23, Sy. 1-4, s.778

¹⁶⁶ Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukuku" s.490

¹⁶⁷ Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukuku", s.490

¹⁶⁸ Akgündüz, "İntikal", s.354

¹⁶⁹ Gös. yer

¹⁷⁰ M. Akif Aydın, "Arazi Kanunâmesi", **DİA**, c.3, TDV, İstanbul, 1991, s.346

önce yalnızca önce erkek ve daha sonra kız çocuk sahipken çıkarılan kanun neticesinde vefat edenin anne ve babasıda dâhil edilmiş ve böylece intikal hakkına sahip olan kişilerin sayısı üçe çıkmıştır.¹⁷¹

1867 Tarihli Tevsi-i İntikal Nizamnamesinden 1913 yılında çıkarılan kanuna kadar olan V. Dönemde intikal hakkı sahipleri genişletilmiştir.¹⁷² Tevsi-i İntikal Nizamnamesinde yer alan bu intikal hakkı sahibi kişiler şöyledir: Erkek ve kız çocuklar, torunlar, anne-baba, anne-baba bir ve baba bir erkek kardeşler, anne-baba bir ve baba bir kız kardeşler, anne bir erkek kardeş, anne bir kız kardeş ve eştir.¹⁷³

Tevsî-i İntikâl Nizamnâmesi ile başlayan ve Osmanlı'nın yıkılışına kadar geçen VI. Dönemde yalnızca miri arazilerle ilgili icâreteynli vakıflar, icâre-i kadîmeli vakıflar ve mukataalı vakıflarla ilgili çeşitli düzenlemeler yapılarak intikal meselesinde bir birlik oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁷⁴

1.2.5.2. İcâreteynli Vakıflarda İntikal

İcâreteyn, kelime anlamı olarak “çifte kiralama veya iki kira bedeli” demektir.¹⁷⁵ Vakıflar sistemi içerisinde kazandığı anlam ise vakıf olarak verilecek olan malın ya da akarın gerçek değerine yakın fiyatın yahut gerçek fiyatının nakit olarak ödenmesi ve her yıl ya da her ay sonunda parasının daha sonra ödenmesi şeklinde kira bedeli ödenerek işletilen vakıflardır.¹⁷⁶ Söz konusu sistem ile kiraya verilen vakıf mallara “icâreteynli vakıflar, icâreteynli akârât-ı mevkûfe, icâreteynli müsakkafât ve müstegallât-ı mevkûfe” adı verilir.¹⁷⁷

Osmanlıda ikili kira bedeli ödenerek vakıfların kiralanması usulü ihtiyaç neticesinde ortaya çıkan ve dönem şartları içerisinde zaruri görülen bir sistem olmuştur. İslâm, Osmanlı ve Türk medenî hukuku alanında önemli çalışmaları bulunan Cumhuriyet devri hukukçularından olan Ali Himmet Berki¹⁷⁸ icareteynli vakıfların kuruluş gerekçesini şöyle izah etmektedir:

İstanbul ve bilâdı selâsede yani Üsküdar, Galata, Eyyüp semtlerinde vukubulan büyük yangınlarda vakıf binaların ekserisi yanmış ve vakıflarında bunları yeniden inşaya kudret bulunmayup, masrafı

¹⁷¹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s.325

¹⁷² Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s.326

¹⁷³ Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukuku”, s.493

¹⁷⁴ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s.327

¹⁷⁵ Akgündüz, “İcâreteyn”, s.389

¹⁷⁶ Akgündüz, “İcâreteyn”, s.389

¹⁷⁷ Gös. yer

¹⁷⁸ Şakir Berki, “Ali Himmet Berki”, *DİA*, c.5, TDV, İstanbul, 1992, s.509

ücretine mahsup edilmek suretiyle inşa etmek üzere isticara da talip bulunmamış olduğu cihetle, yanan binaları yapmak üzere icareteyn usulü ihdas olunmuştur.¹⁷⁹

Vakıfların örfi kaidelerle intikali üç dönemde mevcut olmuştur. Bunlardan icâreteynli vakıfların kuruluşundan 1867 yılına kadar olan I.Dönemde vakfın tasarrufunu elinde bulunduran kişinin ölmesi halinde eğer vakfiyede hususi bir şart yoksa vefat edenin kızı yahut oğluna eşit bir biçimde intikal söz konusu idi.¹⁸⁰ Vefat eden mutasarrıfın geride intikal edebileceği bir çocuğu yok ise tasarruf hakkı vakfın kendisine geçmiş oluyordu.¹⁸¹

İcareteynli vakıfların intikalinde, 1867 Tarihli Nizamnameden 1913 yılında çıkarılan kanuna kadar olan zaman II. Dönemdir.¹⁸² Bu dönemde intikal hakkının arttırılmasına yönelik iki hukuki düzenleme yapılmıştır. Bunlardan ilki 1867 yılında çıkarılan Bil-İcâreteyn Tasarruf Olunan Müsakkafât Ve Müstegillât-ı Mevkufenin Tevsi-i İntikali Kanunu'nun çıkarılması ikincisi ise bu kanunun pratikte nasıl uygulanacağını gösteren 1868 tarihinde uygulanan Nizâmnâmedir.¹⁸³ Çıkarılan bu kanuna göre intikal hakkı bulunan kişiler şöyledir: Erkek ve kız çocuklar, torunlar, anne-baba (eşit olarak), anne-baba bir erkek ve kız kardeşler (eşit olarak), baba bir erkek ve kız kardeşler (eşit olarak), anne bir erkek ve kız kardeşler (eşit olarak), sağ kalan eş.¹⁸⁴

İcareteynli vakıfların intikalinde son dönem 1913 yılında çıkarılan Emval-i Gayrimenkulenin İntikalatı Hakkında Kanun-i Muvakkat ile başlar ve devletin yıkılışına kadar geçen süreyi kapsamakta idi.¹⁸⁵ Kanunun oluşturulmasında Alman Medenî Kanunu esas alınmış¹⁸⁶ ve yalnızca icâreteynli vakıflar için değil miri arazi ve icâre-i vâhide-i kâdimeli vakıflarda¹⁸⁷ da köklü değişimler yapılmıştır.¹⁸⁸

¹⁷⁹ Ali Himmet Berki, “Vakıflar ve Vakıfların Maruz Kaldığı Tecavüz Ve İhmaller”, **Vakıflar Dergisi**, Sy. VIII, Ankara, 1969, s.339

¹⁸⁰ Bülent Köprülü, “Evvelki Hukukumuzda Vakıf Nev’iyetleri Ve İcareteynli Vakıflar”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Yıl 1952, c. 18, sy. 1-2, s.227

¹⁸¹ Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s.328

¹⁸² Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukuku”, s.496

¹⁸³ Ahmet Akgündüz, **İslâm Hukukunda Ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, OSAV Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.472

¹⁸⁴ Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukuku”, s.497

¹⁸⁵ Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s.329

¹⁸⁶ Bülent Köprülü, a.g.m., s.232

¹⁸⁷ Arazi, bahçe, bağ, ev ve han gibi vakıf mülk ve akarların vakıf mütevellisi tarafından aylık ya da yıllık kiralanması sistemine dayalı vakıflardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, “İcâre-i Vâhide”, **DİA**, c.21, TDV, İstanbul, 2000, s.338

¹⁸⁸ Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s.329

1.2.5.3. Mukaatalı Vakıflarda İntikal

İslam'da “hukr” ya da “tahkir” şeklinde geçen, “uzun süreli kira”¹⁸⁹ anlamındaki bu terimin Osmanlıdaki karşılığı mukataa olup mülkiyet hakkı devlete ait olan vakıf yerlerinin kişiler ya da kurumlara kiraya verilmesi ve ödenen bu kira bedeline “mukātaa-i zemîn, icâre-i zemîn” ve “mukātaalı” denilmesi sonucu literatüre girmiştir.¹⁹⁰ Mukaatalı vakıf ise, vakıf arsa üzerine mutasarrıfın belli bir kira bedeli karşılığında ev inşa etmesi yahut üzerine ağaç dikmesine izin verilen uzun dönemli kiralama sistemine dayanan vakıf türüdür.¹⁹¹

Mukaatalı vakıf ise uzun dönemli kira anlaşması ile arazi üzerine kiracının ev yapması ve bu vakıf türünün ortaya çıkmasının temel nedeni icâreteynli vakıf sisteminin ortaya çıkmasıyla aynı gerekçeye sahiptir.¹⁹² Yangınlarla yahut çeşitli nedenlerle tahribata uğrayan vakıf akarlarının tamiri için önce icâreteyn vakıf uygulaması başlatılmış zamanla bu uygulamanın yetersiz kalması sonucunda mukaatalı vakıf sistemi uygulanmaya başlamıştır.¹⁹³

Mukaatalı vakıf üzerinde mutasarrıf hakkı bulunan kiracı *icâre-i zemin* denilen kira bedelini ödediği sürece söz konusu arazi üzerine ev yapma ve ağaç dikme iznine sahiptir. Tasarrufunda bulunan ev veya ağaçların kullanımı noktasında vakıf mütevellisinden herhangi bir izin alması zorunluluğu yoktur.¹⁹⁴ Mukataalı vakfı tasarrufunda bulunduran kişi kira bedelini ödediği sürece sürekli bir hak sahibi sıfatına sahip olup eğer isterse vakfı bir başka vakfa devredebilmekte ve ölümüyle arsa veya arazisi mirasçılara intikal edebilmektedir.¹⁹⁵

Mukataalı vakıfların intikalinde arsa üzerinde herhangi bir bina yahut dikili bir ağaç varsa intikalde şer’i miras kuralları dikkate alınarak muamele yapılmakta idi. Ancak vakıf arsası ya da arazisinde bir yapı ya da ağaç mevcut değil ise örfi intikal kurallarına göre kız ve erkek çocuklarına eşit bir şekilde intikal gerçekleştirilirdi.¹⁹⁶ Mukataalı vakıfların intikalinin hukuki süreci iki dönemli olarak gelişmiştir. I. Dönem, mukataalı vakıf uygulamasının başlangıcından 1913 yılına kadar geçen zamandır. Bu dönemde vefat eden mutasarrıfın vakıf üzerindeki hakkı varsa kızı ve oğluna eşit olarak

¹⁸⁹ Hamdi Döndüren, **İslâm Hukukuna Göre Günümüzde Vakıf Meseleleri**, Kampanya Yayınları, İstanbul, 2016, s.75

¹⁹⁰ Nazif Öztürk, “Mukâtaalı Vakıf”, s.132

¹⁹¹ Ali Himmet Berki, “İcraei Vahideli, Mukataali, İcraateynli Vakıflar ve Bunlara Ait Tapu Sekilleri”, **Adalet Dergisi**, sy. 12, Aralık 1971, s.746 745-749

¹⁹² Ekinci, a.g.e., s.417

¹⁹³ Nazif Öztürk, “Mukâtaalı Vakıf”, s.132

¹⁹⁴ Akgündüz, **Vakıf Müessesesi**, s.495

¹⁹⁵ Döndüren, a.g.e., s.76

¹⁹⁶ Öztürk, “Mukâtaalı Vakıf”, s.133

geçmektedir.¹⁹⁷ Mukataalı vakıfların intikalinde II. Dönem daha önce İcâretynli Vakıflar konusunda bahsettiğimiz Emval-i Gayrimenkulenin İntikalatı Hakkında Kanun-i Muvakkat ile başlar ve devletin yıkılışına kadar geçen dönemdir.¹⁹⁸ Bu kanun ile miri arazi, gayrisahih vakıflar, icareteynli vakıflar ve mukataalı vakıflarda uygulama birleştirilmiş ve mukataalı vakıflarda zümre sistemi esasına göre intikal esas alınmıştır.¹⁹⁹

1.3. Miras Hukuku ile İlgili Genel Hükümler

1.3.1. Mirasın Unsurları

İslam hukukunda bir miras durumunun söz konusu olabilmesi için öncelikli olarak bir miras bırakanın yani bir murisin olması veyahut uzun bir süre kendisinden haber alınamayan kişi için mahkeme tarafından ölü olarak kabul edilmiş bir şahsın bulunması gereklidir.²⁰⁰

Bir diğer unsur ise mevcut mirası alacak mirasçıların var olmasıdır. Arapçada varis olarak nitelendirilen bu kelime sözlükte “alışveriş vb. bir akid bulunmadan bir mala sahip olmak, ölen kimsenin servetinden pay almak” anlamındaki vîrs (virâset) kökünden türemiş olup vâris “ölünün malını mülk edinmeye hak kazanan kimse” anlamına gelmektedir.²⁰¹

Son olarak gerekli olan unsur ise tereke\mevrûs\mîrâs, yani mirasçılara kalacak olan tüm mal ve haklardır.²⁰² Osmanlıda terekenin yerine ölen bir kimsenin miras olarak bıraktıkları anlamına gelen "muhallefât" tabiri de kullanılmıştır.²⁰³ Tereke günümüzde varisin kazanacağı alacak ve borç ilişkisinin tümü anlamına gelirken fıkıhta bu kavram vefat edenin geriye kalan mal varlığının kullanılabilir kısmını ifade etmektedir.²⁰⁴

¹⁹⁷ Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukuku”, s.498

¹⁹⁸ Akgündüz, **Vakıf Müessesesi**, s.497

¹⁹⁹ Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukuku”, s.498

²⁰⁰ Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 298

²⁰¹ Bekir Topaloğlu , “Varis”, **DİA**, c.42, TDV, İstanbul, 2012, s. 522

²⁰² Muhsin Koçak, vd., **İslâm Hukuku\ İslâm Hukukuna Giriş/ Aile Hukuku/ Miras ve Ceza Hukuku**, Ensar, İstanbul, 2013, s.397

²⁰³ Tahsin Özcan, “Muhallefât”, **DİA**, c.30, TDV, İstanbul, 2005, s.406

²⁰⁴ Aktan, “Miras”, s.144

1.3.2. Mirasçılık Sebepleri

Mirasçılık sebepleri başlığı altında açıklanmak istenen durum hangi gerekçelere dayandırılarak mirasın, yani terekenin mirasçılara intikali mevzusudur. Malın ve bazı hakların mirasçılara intikal edebilmesi için üç mirasçılık sebebi vardır bunlar: neseb (hısımlık), nikâh ve velâdır.²⁰⁵

Nesep yönünden mirasçılık kaynaklarda “kan hısımlığı, el- Karâbe²⁰⁶ ya da doğumdan hısımlık (Karabet)” şeklinde de geçmekte olup²⁰⁷ miras bırakan ve mirasçı arasındaki kan bağıyla oluşan bundan dolayı da diğer sebep türlerinden miras paylaşımı açısından en önde gelen gruptur. Nesep yönünden mirasçılıkla ilgili İslam hukukunun ana kaynağı olan Kuran-ı Kerim’de birçok ayet mevcut olup bu ayetlerde nesep yönünden mirasçılık ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Kuran-ı Kerim’de yer alan bu tarz ayetlerden yola çıkarak İslam miras hukukunda nesep yönünden mirasçılık üç gruba ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla farz sâhibi, asabe ve zevil-erhâmdır.²⁰⁸ Şimdilik bu gruptakileri isim olarak zikredip tezimizin ilerleyen kısmında bu kavramlar açıklanacaktır.

Mirasçı olabilmenin bir diğer yolu evlilik ile oluşturulan bağıdır. Evlilik ile oluşturulan bağ sonucunda eşler birbirlerine mirasçı olabilmıştır. Burada söz konusu bağ için sahih nikâhın olması yeterlidir eşler arasında bir birlikteliğin olması şartı yoktur.²⁰⁹ Sahih nikâhın dışında fasid ve batıl nikâhlar mirasçılık sebeplerinden sayılmamıştır.²¹⁰

İslam miras hukukunda son mirasçılık sebebi velâ olarak adlandırılmaktadır. Vely kökünden türüyen velâ, “yardım etmek, yardımlaşmak; sadakat ve tasarruf” anlamlarını ihtiva etmektedir.²¹¹ Diğer iki mirasçılık sebepleri Kur’an’ı Kerim’de bizzat Allahu Tealâ tarafından belirtilmiş ve detayları çeşitli ayetlerde açıklanmıştır. Ancak velâ yönünden mirasçı olma durumu Kur’an’da bahsi olmayan bir mesele olup İslam hukukunun ikinci kaynağı olan hadis ile belirlenmiş bir mirasçılık durumudur.²¹² Abdullah bin Ömer (r.a.) dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) : “*Velâ*

²⁰⁵ Ali Haydar Efendi, **Teshîlu’l-Ferâiz (İslâm Miras Hukuku)**, Tekin Kitabevi, Konya, 2017, sad. Orhan Çeker, s.15

²⁰⁶ Arapça’da akrabalık anlamına gelen isim. Ayrıntılı bilgi için bkz., Vecdi Akyüz, “Akraba”, **DİA**, c.2, TDV, İstanbul, 1989, s.285

²⁰⁷ Bkz., Koçak, a.g.e., s.397, Hayrettin Karaman, **Anahatlarıyla İslâm Hukuku (1.2.3. Ciltler Bir Arada)**, Ensar, İstanbul, 2008, s.376

²⁰⁸ Ahmet Akgündüz, **İslâm Ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Özel Hukuk- II**, İmak Ofset Yayın, İstanbul, 2012, s.52,

²⁰⁹ Ali Haydar Efendi, a.g.e., s.15

²¹⁰ Gös., yer

²¹¹ Şükrü Özen, “Velâ”, **DİA**, c.43, TDV, İstanbul, 2013, s.11

²¹² Seven, a.g.m., s.28

tıpkı neseb yakınlığı gibi bir yakınlıktır. Satılmaz ve hibe edilmez." diye buyurarak velanın irs sebeplerinden olduğunu belirtmiştir.²¹³

Velâ yönünden mirasçı olmanın iki çeşidi olup bunlardan ilki, Mevlâ'l-ıtâka denilen kölesini azad eden efendi ile kölesi arasında oluşan velâdır.²¹⁴ Köle azadı İslam literatüründe "ıtk, tahrir, fek" gibi tabirlerle kullanılmış olup çoğulu mevâlî olan mevla kelimesi ile hem "azat eden efendi" hem de "azat edilen köle" anlamı kastedilmiştir.²¹⁵ İkinci bir durum ise İslam literatüründe Mevlâ'l-muvâlât²¹⁶ ve ya velâü'l- muvâlât, olarak isimlendirilmekte olup aralarında hiçbir akrabalık bağı bulunmayan kimselerin velâ sözleşmesi denilen sözleşmeyi yaparak birbirlerine mirasçı olmalarından doğan mirasçılık sebebidir.²¹⁷

1.3.3. Miras Engelleri

Miras hukukunda mirasın alınmasına engel olan durumlar mevcut olup bu esaslar İslam kaynaklarına dayandırılarak sabit olmuştur. Mirasa engel olan durumlar murisi öldürme, din farklılığı, kölelik ve ülke farklılığıdır.²¹⁸ Bu engel kriterleri haricinde fakihler arasında tartışmalı bir mesele olup irtidat, lian ve zinada miras engelleri arasında yer almıştır.²¹⁹

Murisini öldüren kimse İslam hukukuna göre varis olma durumundan düşer. Yine aynı şekilde murisin öldürülmesine yardımcı olan kimsede mirastan pay alamaz.²²⁰ Mezhepler arasında murisin öldürülmesi meselesi farklı olarak yorumlanmış Mâlikilerde sadece kasten adam öldürme durumunda miras alınamazken Şâfi ve Hanbelîlere göre bütün katl hallerinde mirastan düşme gerçekleşir.²²¹

Miras almaya engel durumlardan bir diğeri de din ayrılığıdır. İslam hukukuna göre muris ile varis aynı dine mensup olmalıdır aralarındaki din farklılığı miras engeli sayılmaktadır.²²²

²¹³ Göş., yer

²¹⁴ Akgündüz, a.g.e., s.52

²¹⁵ M.Akif Aydın, Muhammed Hamîdullah, "Köle", **DİA**, c.26, TDV, Ankara, 2002, s.241

²¹⁶ Akgündüz, **İslâm Ve Osmanlı**, s.52

²¹⁷ Özen, "Velâ", s.14

²¹⁸ Karaman, **Anahatlarıyla İslâm Hukuku**, s.378

²¹⁹ Sümeyye Akman Köse, "İslam hukukunda Miras Engelleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Samsun, 2017, s.39

²²⁰ Ekinci, a.g.e., s.464

²²¹ Göş., yer

²²² Kâşif Hamdi Okur, "İslam hukukunda Miras Engeli Olarak Müslüman ve Gayrimüslim Arasındaki Din Ayrılığı", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, VII (2007), sy.:3, s.99

Gayrimüslim bir kimsenin Müslüman bir kimseye mirasçı olamayacağı noktasında fakihler arasında ittifak vardır. Bu konuda Hz. Peygamber’de “*Farklı iki din mensubu birbirlerine mirasçı olamaz*” ve yine “*Müslüman olan kâfire, kâfir Müslümana mirasçı olamaz.*” şeklinde buyurmuştur.²²³

Kölelik de miras engellerinden biridir. İslam’da kölelerin ayrı bir durumu olup kendileri mülkiyet edinme hakkına sahip olmadıkları gibi bizzat kendileri mülk olarak kabul edilir.²²⁴ İslam hukukunda köleliğin tüm çeşitleri miras engeli olarak kabul edilmektedir.²²⁵

Miras engellerinde son bir durum ise kaynaklarda ihtilaf-ı dâr, tebaa ayrılığı ya da uyruk ayrılığı şeklinde geçen ülkenin farklılığı engelidir.²²⁶ Dâr-ı İslâm yani İslam ülkesi olan bütün yerlerde hangi İslam ülkesinin vatandaşı olduğuna bakılmaksızın müslümanlar birbirlerine mirasçı olabilmektedirler.²²⁷ Mezhepler arasında gayrimüslimlerin tebaa ayrılığınadaki mirasçılık durumuna dair farklı görüşler mevcut olmuştur. Hanefi ve Şafiilere göre ülke ayrılığı gayrimüslimler için bir miras engeli sayılırken Malikiler, Hanbeliler ve Zahirilere göre ise ülke ayrılığı miras engellerinden görülmemektedir.²²⁸

1.4. Terekenin Taksimi

Kaynaklarda tereke (terike): muhallelât, metrukât gibi ifadelerle geçen bu terim sözlükte "geride kalan, geriye bırakılan" anlamlarına gelmektedir.²²⁹ İslam ve Osmanlı hukukunda tereke, miras hukukunda ölen kişilerin geride bıraktığı mallar için kullanılan bir terimdir.

Osmanlıda ölen kişinin muhallelatını tesbit etme ve bunu şer’i esaslara göre taksim etme görevi kadınlara aittir.²³⁰ Kadıların şer’i kaideleri esas alarak söz konusu muhallelatı taksim ettikleri ve bu taksimi kaydettikleri defterlere “terike defterleri” diğer bir ifadeyle “metrukât” defterleri denilmektedir.²³¹ Kadıların görevleri için yer alan miras taksimi işi zaman içerisinde kadıların gözetiminde kassam denilen memurların sorumluluğuna verilmiştir.²³²

²²³ Arı, a.g.e., s.42

²²⁴ Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s.302

²²⁵ Akgündüz, **İslâm Ve Osmanlı**, s.52

²²⁶ Ali Haydar Efendi, a.g.e., s.25

²²⁷ Akgündüz, **İslâm Ve Osmanlı**, s.53

²²⁸ Köse, “İslam hukukunda Miras Engelleri”, s.59-60

²²⁹ Özcan, a.g.m., s.406

²³⁰ Gös., yer

²³¹ Halil İnalcık, “15.Asır Türkiye İktisadî ve İçtimai Tarihi Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c.15, sy. 1-4, 1953, s.54

²³² Özcan, a.g.m., s.406

Kassâmlar miras davalarının yaşandığı mahallere giden ve orada gerekli araştırmaları yaparak davaya neden olan tartışmayı neticelendiren ve verdiği karar doğrultusunda terekeleri varislere taksim eden kişilerdir.²³³ Osmanlı’da yöneten ve yönetilen şeklinde ayrıma tabi tutulan sosyal sınıfta kassamlık mahkemeleri de bu ayrıma göre beledî ve askeri kassâmlık olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²³⁴ Askerî kassâmlar yönetici sınıfı temsil eden kazasker adına, beledî kassâmlar ise reaya sınıfı için bulundukları vilayet yahut sancağın kadısı yerine görev yaparlardı.²³⁵

İslam ve şer’i meselelerde İslam hukukunu esas alan Osmanlı hukukunda taksim iki şekilde gerçekleştirilirdi. Bunlardan ilki *kazaen taksim* denilen miras paylaşırma şekli olup varislerden en az birinin tereke paylaşımının kadı tarafından yapılmasını talep etmesi yahut varislerin içinde henüz buluş çağına ermemiş bir başkasının vesayeti altında bulunan birisinin olması durumunda yapılan taksimdir.²³⁶ Kazaen taksimde kadı zorla bir kimsenin terekesini taksim edememekte ve resim²³⁷ alamamaktadır.²³⁸ Burada esas olan varislerin talebi ya da varislerin vesayet durumudur.

Taksim türünden bir diğeri ise *rızai taksim* denilen yöntem olup mirasçıların kendi rızaları ile karşılıklı olarak terekeyi aralarında paylaşmalarıdır.²³⁹ İslam hukukuna göre rızai paylaşımında varisler söz konusu terekeyi denklik esasından uzak olarak taksim etseler bile geçerli olarak kabul edilmiştir.²⁴⁰ Bu paylaşım türünde varisler kendi aralarında bir anlaşmaya ve neticeye vararak taksim yapmaktadırlar. Bu durum hem varislerin vergiden muaf olmalarını hem de devlete ait iş yükünün hafifletilmesini sağlamıştır.

²³³ Said Öztürk, “Kassâm”, **DİA**, c.24, TDV, İstanbul, 2001, s.579

²³⁴ Fatih Bozkurt, “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 11, 2013, s.197

²³⁵ Gös., yer

²³⁶ Adem Çakır, “Osmanlı Devleti’nde İslam Miras Hukukuna Uymayan Tereke Paylaşmaları Üzerine Bir Çalışma”, **II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildiriler Cilt: I**, (Editör: Fethi Gedikli), İstanbul 2016, s.134

²³⁷ Osmanlılarda maliye ile alakalı olup genel olarak alınan vergiler anlamında kullanılan bir kavramdır. Ahmet Tabakoğlu, “Resim”, **DİA**, c.34, TDV, İstanbul, 2007, s.582 Osmanlılarda kassamlar askeri ya da beledi farketmeden tahrir etmiş oldukları terekelerden “resm-i kısmet” adlı miktarı binde 15 ile 25 arasında değişebilen bir vergi alırlardı. Ancak bu uygulamada zaman içinde yolsuzluklar meydana gelmiş ve bu konu ile ilgili olarak merkeze fazlasıyla şikâyet gönderilmiştir. Söz konusu sıkıntıları gidermek adına 19. yüzyılda birçok kanun ve nizamnâme çıkarılmıştır.

²³⁸ İnalçık, “15.Asır Türkiye”, s.54

²³⁹ Çakır, a.g.m.,s 134

²⁴⁰ Gös. yer

1.4.1. Terekenin Açılması

İslam hukukunda ölen kişinin mirasının yani mevcut terekesinin mirasçılar arasında pay edilmesinden önce yapılması gereken öncelikler vardır. Bu öncelikler sırasıyla şunlardır: Cenaze ve gömme masrafları, borçlar ve vasiyetlerin terekeden çıkartılmasıdır.²⁴¹

Cenaze ve gömme masrafları genel olarak techiz ve tekfin masrafları olarak bilinmektedir. Vefat eden kişinin defnedilmesine kadar olan bütün masrafları techiz ve tekfin masraflarıdır.²⁴² Terekeden öncelikli olarak techiz ve tekfin masrafı çıkartılmalıdır. Ölen bir kimsenin mevcut terekesinde cenaze masraflarını karşılayacak herhangi bir malı yahut parası yok ise bu masraflar vefat edenin nafakası ile şer'an mükellef olanlar tarafından ödemek durumundadır. Eğer nafakası ile sorumlu olan kimselerde yok ise bu durumda devletin kendi hazinesi olan beytülmalдан bu masraf karşılanmaktadır.²⁴³

Diğer bir öncelik mirisin eğer var ise borçlarının ödenmesidir. Vefat edenin borçları fıkhıta ikiye ayrılmıştır. Birincisi kulun Allah'a olan borçları yani Allah hakkı olan borçlar ki bunlar zekât, kefarete ve adak gibi ibadet borçlarıdır. Diğer bir borç ise borçlunun da alacaklının da muhatabının insan olduğu yani kul hakkı olan borçlardır.²⁴⁴ Allah hakkı olan borçlar konusunda mezhepler arasında görüş ayrılığı mevcut olmuştur. Hanefilere göre ölümle birlikte kişinin bu borçları düşer ve hesabı ahirete kalır diğer âlimlerin birçoğuna göre bir kimsenin vefatından sonra varisler ya da diğer herhangi birileri bu borcu ödemelidirler.²⁴⁵ Kul hakkı olan borçlarda vefat edenin mal varlığı borçlarının tamamını karşılamıyorsa bu durumda alacaklılar mevcut terekede hisseleri oranında hak sahibi olurlar ve eğer alacaklılar arasında vakıflar var ise onlara öncelik tanınır.²⁴⁶

Tereke taksiminde önce yapılması zorunlu olan son işlem ise vasiyetin terekeden çıkarılmasıdır. Sözlükte “bitiştirmek, bağlamak; önermek” anlamlarındaki vasiyetin, İslam hukukçuları dediğimiz fıkıhçılar tarafından manası ise bir kimsenin vefat etmeden önce malını bir başka kimseye ya da bir vakfa hayır niyetiyle bağışlamasını ifade eder.²⁴⁷

²⁴¹ Üçok vd., a.g.e., s.133

²⁴² Arı, a.g.e., s.51

²⁴³ Akgündüz, , **İslâm Ve Osmanlı**, s.54

²⁴⁴ Karaman, **Anahatlarıyla İslâm Hukuku**, s.388

²⁴⁵ Gös. yer

²⁴⁶ Özcan, a.g.m., s.406

²⁴⁷ Abdüsselam Arı, “Vasiyet”, **DİA**, c.42, TDV, İstanbul, 2012 s.552

İslam hukukuna göre vasiyetin belirli şartları vardır. Öncelikli olarak söz konusu vasiyetin murisin borçlarından arta kalanın üçte birini geçmemesi ve ikinci olarak vasiyet bırakılan kişiler arasında varislerden herhangi birinin bulunmamış olması gereklidir.²⁴⁸

Vasiyetin gerçekleşebilmesi için gerekli olan bu şartlardan üçte birlik hisse meselesinde mezhepler farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Hanefî, Şafîi, ve Hanbelilere göre eğer üçte birlik oranı geçen vasiyet mevcutsa ve varislerde bu durumu onaylarsa vasiyet geçerli olur ancak Maliki ve Zahirilere göre böyle bir vasiyet geçerli değildir.²⁴⁹

Mezhepler arasında vesayete dair ihtilaf meselesi olan diğer bir mesele ise varise yapılan vasiyetlerdir. Âlimlere göre murisin varislerine yaptığı vasiyetin geçerli olup olmaması tartışmalı bir durumdur. Hanefiler, Hanbeliler, Şafiiler ve Malikilere göre eğer bütün varisler kabul ederse varise yapılan vasiyet geçerli kabul edilir. Hanbelî, Şâfiî ve Zâhirîlerin bir kısmı varislerin vesayeti kabul etmesinin bir hükmü olmadığını Hz. Peygamber'in varise vasiyet olmadığını belirten ifadelerin bulunduğunu, kendileride burdan yola çıkarak böyle bir vasiyetin geçerli olmadığını belirtmişlerdir.²⁵⁰

1.4.2. Mirasçıların Belirlenmesi

İslam hukukunda mirasçılar üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bu mirasçıların belirlenmesinde yine İslam hukukunun ana kaynakları esas alınmıştır. İslam hukukunda mirasçılar sırasıyla Eshab'ül- Feraiz veya Ashab'ül Feraiz, Asebe ve Zevi'l-Erhâmdir.²⁵¹

1.4.2.1. Ashabü'l- Feraiz

Bu gruptaki mirasçılara mahfuz yani hisseli mirasçılar da denilebilmektedir.²⁵² Ashab'ül-Feraiz Allah tarafından takdir edilen miras paylarına denilmektedir.²⁵³ Kuran-ı Kerim'de yer alan bu mirasçılar karı, koca, baba, anne, dede, nine, kız, oğlun kızı, anne baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, anne bir kardeşlerdir.²⁵⁴

²⁴⁸ İkinci, a.g.e., s.471

²⁴⁹ Köse, a.g.m., s.28

²⁵⁰ Üzeyir Köse, "İslâm Hukuku Açısından Mirasçılar Lehine Yapılan Vasiyetler", *İslam hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 33, 2019, s.459

²⁵¹ Üçok vd., a.g.e., s.107

²⁵² Akgündüz, *İslâm Ve Osmanlı*, s.55

²⁵³ Gös. yer

²⁵⁴ Hamdi Dödüren, "Ashâbü'l- Ferâiz", *DİA*, c.3, TDV, İstanbul, 1991, s.468

Ashab'ül Feraiz grubunda yer alan varisler kendi içerisinde ölen kişiye olan yakınlıkları derecesinde payları ve durumları değişmektedir. Fıkıhta bir mirasçının, diğer mirasçılarla olan konumu ve mirasçılık durumu hal kelimesi ile ifade edilmektedir.²⁵⁵ Bu adı geçen mirasçıların kendi arasında kırk farklı mirasçı olma durumları söz konusudur. Bu duruma ahvâl-i erbâin yani kırk hal denilmektedir.²⁵⁶

1.4.2.2. Asabe

Kelime anlamı olarak, “sarmak, kuşatmak” anlamına gelen asabe, fıkıh ve ferâiz kitaplarında "tek başına bulunduğu zaman mirasın tamamını, belli hisseli mirasçılarla beraber bulunduğu zaman onlardan arta kalanı alan mirasçı" anlamına gelmektedir.²⁵⁷

Asabe sıfatıyla mirasçı olanlar kendi arasında iki ayrı gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi *nesebi asabeler* yani neseb yönünden asabe olan mirasçılardır. Neseb yönünden asabeler de kendi içinde üç gruba ayrılmaktadır.²⁵⁸ Bunlar: Asabe bi nefsihi²⁵⁹, asabe bi gayrihi²⁶⁰ ve asabe ma'a gayrihi'dir.²⁶¹

İkincisi ise *sebebi asabeler*, mirasçı olma durumlarından sebep yönünden mirasçı olanları ifade eden mirasçı grubudur.²⁶² Sebebi asabeler kan bağı ve neseb ile değilde köle âzâtı şeklinde mirasçı olanlardır. İslam hukukunda kölesini âzat eden erkek veya kadın, kölesinin asabe veya ashâbü'l-ferâiz grubundan bir varisi bulunmadığı takdirde, sebebî asabelik sıfatı ile vâris olmaktadır.²⁶³

²⁵⁵ Köse, a.g.m., s.30

²⁵⁶ Akgündüz, **İslâm Ve Osmanlı**, s.55

²⁵⁷ Hayrettin Karaman, “Asabe”, **DİA**, c.3, TDV, İstanbul, 1991, s.452

²⁵⁸ Akgündüz, **İslâm Ve Osmanlı**, s.62

²⁵⁹ Muris ile aralarında kadın bağı olmadan mirasçı olan varislerdir. Örneğin murisin oğlu, babası ve oğlunun oğlu gibi kişilerdir. Mehmet Şener, “İslâm Miras Hukuku İle İlgili Terimler”, **D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sy. VIII, İzmir, 1994, s.27

²⁶⁰ Varis olan kadınların mirasta erkek kardeşleri ile beraber olma durumudur. Mehmet Şener, a.g.m., s.27

²⁶¹ Normalde asabe grubunda bulunmayan bir kadınla mirasta beraber bulundukları zaman asabe olan kadınları tanımlamaktadır. Mehmet Şener, a.g.m., s.27

²⁶² Akgündüz, **İslâm Ve Osmanlı**, s. 62

²⁶³ Karman, “Asabe”, s.453

1.4.2.3. Zevi'l- Erhâm

Mirasçılarının son grubunu oluşturan zevi'l-erhâm kelime anlamı olarak “rahim veya neseb bağıyla birbirine bağlı akrabalar” manasına gelmektedir.²⁶⁴ Bu gruptaki mirasçılara ashabü'l feraiz yahut Asabe'den herhangi bir mirasçının bulunmadığı durumlarda miras alabilenlerdir.

Zevi'l-Erhâm, ashâb-ı ferâiz ve asabe gruplarında yer almayan kan bağı olan akrabalıkları ifade eder. Örneğin bu grubun içerisinde murise anne ve kızı yoluyla mirasçı olan dede, dayı, yeğenler, teyze ve hala yer almaktadır. ²⁶⁵ Bu grupta yer alan varislerin birçoğu murise annesi yahut kızı tarafından kan bağı ile mirasçı olurken erkek tarafından akrabalığı oluşan hala gibi varislerde vardır.²⁶⁶

Bu grup mirasçılık mezhepler arasında fikir birliğinin olmadığı tartışmalı bir meseledir. Hanefi fıkıhçılara göre zevi'l-erhâmın mirasçılığı kabul edilmiş ve nasıl mirasçı olacakları noktasında farklı fikir ortaya koymuşlardır.²⁶⁷ Ancak Maliki ve Şafilere göre zevi'l-erham varis olamaz ve dolayısı ile kalan mirasın yani terekenin beytülmal aktarılması gereklidir.²⁶⁸

İslam hukuku'nda mirasçılar bu şekilde belirtildikten sonra eğer bahsi geçen bu mirasçı sıfatlarından hiçbirisi mevcut değilse murisin terekesi beytülmale intikal eder. Osmanlıda hazineye intikal edecek olan terekelerin tesbit ve kaydı için birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Askeri zümrelerin muhallefati hassa beytülmal emini, sivillerin muhallefati amme beytülmal emini tarafından el konulur.²⁶⁹

²⁶⁴ Hamza Aktan, “Zevi'l-Erhâm”, **DİA**, c.44, TDV, İstanbul, 2013, s.307

²⁶⁵ Aktan, “Zevi'l-Erhâm”, s.307

²⁶⁶ Gös. yer

²⁶⁷ Akgündüz, **İslâm Ve Osmanlı**, s.65

²⁶⁸ Köse, a.g.m., s.31

²⁶⁹ Özcan, a.g.m., s.406

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRABZON ŞERİYYE SİCİLLERİNDE MİRAS DAVALARI

2.1. Şer'i Hukuk Bağlamında Miras Davaları

2.1.1. Miras Davalarında Tereke

İslam ve Osmanlı hukukunda tereke, miras hukukunda ölen kişilerin geride bıraktığı mallar için kullanılan bir terimdir. Miras davaları içerisinde terekenin paylaştırılması gerek varisler arasında gerek varisler ile murisin alacaklıları arasında problemlerin ortaya çıktığı bir konu olmuştur. 1855 ve 1856 Numaralı Trabzon Şer'iyye Siciller'inde tereke konulu miras anlaşmazlığına dair davalar mevcut olup toplamda 60 kayıt bulunmaktadır.

Sicillerde tereke konulu davaların bazıları zimmeti ibra ve iskat şeklinde yer almaktadır. H. 23 Şevval 1100/ M. 10 Ağustos 1689 tarihli kayıta Ayomarina mahallesinde yaşayan Fatıma adlı kadın damadı Mehmet Beşe'ye dava açmış ve vefat eden kızı Hanife'nin mirasından südüs²⁷⁰ hissesinin karşılığında Hanife'nin emlakı olup Ayomarina mahallesinde bulunan mülkü aldığını ve kızı Hanife'nin mirasına ilişkin Mehmet Beşe ile aralarında bir dava ve husumetin kalmadığını ifade etmiştir.²⁷¹ Söz konusu olan kayıta tarafların muhtemelen daha önce terekedeki hisseleri nedeniyle bir tartışma yaşadığı anlaşılmaktadır. Davacının terekeden hissesini aldığı mahkeme huzurunda kayıt altına alınarak, taraflar aralarında yeniden bir anlaşmazlık çıkmasını engellenmeye çalışmışlardır.

Başka bir dava kaydın da Osman, mahkemeye gelerek kardeşi Hasan'a dava açmıştır. Osman, vefat eden kardeşi Ebu Bekir'in nakit, altın ve diğer bütün terekesinden hissesini kardeşi Hasan'dan aldığını aralarında artık bir dava ve tartışmanın kalmadığını belirtmiştir.²⁷² Daha önce tereke nedeniyle kendi aralarında tartışma yaşayıp, tarafların aralarında anlaşmazlığa sebep olan meblağ, eşya yahut mülkten hisselerini aldıkları görülmektedir. Tarafların bu durumu kayıt altına almak için mahkemeye başvurdıkları araştırdığımız dönem için genel bir tablodur diyebiliriz.²⁷³

²⁷⁰ Feraiz ile ilgili bir terim olup altıda bir (1/6) hisse anlamına gelmektedir. Mehmet Şener, a.g.m., s.38

²⁷¹ TŞS, Defter no. 1856, 122a/1

²⁷² TŞS, Defter no. 1855, 34a/3

²⁷³ Diğer örnekler için bkz. TŞS, Defter no. 1856, 13a/1, 114b/3, TŞS, Defter no. 1855, 33a/2, 32b/1, 119b/3

Araştırmamızda incelediğimiz kayıtlarda varis olarak bulunan kişilerin bazen kayıp bazen de başka bir şehirde bulunmaları nedeniyle terekeden kendilerine düşen hisselerini korumak amacıyla kayyım tayin edildiği görülmektedir. İslam hukukunda bu gibi durumlarda ya da ayırt etme gücü bulunmayan, ergin olmayan veya herhangi bir kısıtı bulunan kişilerin hukuki tasarrufları bir veli, vasî veya kayyım atamasıyla kontrol altına alınmıştır.²⁷⁴ Terekeden kendilerine düşen mirası yukarıda açıkladığımız durumlardan dolayı alamayan kişilere kayyım tayin edilen 2 kayıt mevcuttur. Bunlardan ilk örnekte H. 2 Recep 1099 / M. 3 Mayıs 1688 tarihinde vefat eden Dürzi Hasan Çelebinin veraseti kız kardeşinin oğlu Mehmed'e ait olduğu şer'an kararlaştırılmış ancak Mehmed'in kayıp olması nedeniyle kendisi gelinceye kadar mirasını korumak amacıyla Ahmed Çelebi kayyım tayin edilmiştir.²⁷⁵ Diğer bir örnekte varisler başka bir şehirde bulunmaktadır. Vefat eden Ahmed Beşe'nin Zağnos Kapusu adlı mahallede olan mülkünden ve Akçabad'a bağlı olan köyde çiftlik ve diğer eşyalardan oğulları Mehmed Efendi ve Ali Çelebi'ye intikal eden hisselerini kendileri başka bir memlekette olduğu ve yerlerine vekâlet edecek vekilleri bulunmadığı nedeniyle mevcut hisseyi alması ve koruması amacıyla kardeşleri Hüseyin Çelebi kayyım olarak tayin olunmuştur.²⁷⁶

Kayıtlarda kendilerine ait mirası haksız yere ellerinde bulunduranlardan haklarını almak için kendilerine vekil tayin eden kadınlar olmuştur. Örneğin aslen Kastamonu sancağında nefsi Küre-i Cedid kasabasında yaşayan, Trabzon'a giderken yolda vefat eden Üveys bin El Hac Yusuf'un varisi olan annesi Rahime, ölen oğlu Üveys'in hala Erzurum'da Yeniçeri Ağası olan Abdi Ağa ve Yeniçeri Efendisi zimmetinde bin üç yüz kuruş hakkı olduğunu ve oğlunun vefat etmesi üzerine bu hakkın kendisine intikal ettiğini belirtmiş olup adı geçen paraya ve terekesine el koyanlardan hakkını almak için Hamza bin Recep'i vekil tayin eylediğini ifade etmiştir.²⁷⁷

Kadının vekil tayin etmesinde çeşitli sebepler mevcut olabileceği gibi davadan çıkarılacak ilk yorum davacı olacağı şahısların Trabzon dışında yaşıyor olmasıdır. Kendisine vekil tayin eden bir başka kadın ise aslen Rizeli olan ancak Trabzon Yeni Cuma mahallesinde yaşayan Alime'dir. Alime adlı kadın vefat eden büyük kardeşi Hüseyin'in terekesine el koyanlardan hissesini talep ve dava için kale İmamı olan Ömer Efendi'yi kendisine vekil ve naib seçmiştir.²⁷⁸

Vekâlet verilerek yürütülen davalarda kimi zaman vekilin, vekilliğinin davalı tarafından inkârı söz konusu olmaktadır. H. 8 Şaban 1100/ M. 28 Mayıs 1689 tarihli dava bu konuya örnek teşkil etmektedir. Dava kaydında aslen Anadolu'nun İskilip kazasından olup İstanbul'da Alaca Mescid mahallesinde yaşayan Hasan Beşe vefat edip veraseti kızları Fatıma, Abdi, Saime ve annesi

²⁷⁴ İsmail Özmel, "Kayyım", *DİA*, c.25, TDV, İstanbul, 2002, s.107

²⁷⁵ TŞS, Defter no. 1856, 3b/2

²⁷⁶ TŞS, Defter no. 1855, 46b/1

²⁷⁷ TŞS, Defter no. 1856, 119b/2

²⁷⁸ TŞS, Defter no. 1855, 17a/1 Benzer dava için bkz. TŞS, Defter no. 1856, 123b/1

Atiyye'ye intikal eylemiştir. Adı geçen varisler kalan mallara el koyan Odabaşı Ahmed'e dava açmışlardır. Varisler kendilerini temsil etmek adına Karşlı Mustafa Beşe'yi vekil olarak seçmiştir. Karşlı Mustafa Beşe mahkemeye gelerek Hasan Beşe'nin emlakından üç gümüş kılıç, bir boylu tüfek, bir çuka dolma, bir çakşır, bir nafe kürk, bir donluk, çuka, iki gümüş bıçak, iki beledî yorgan, iki verence, bir ihram, bir kara raht, bir eski iber, bir samur kürk ve önceden Ahıska Ağası Mehmet Ağa'nın zimmetinde olan dört yüz elli kuruş borç senedini Ahmed Odabaşı'ya teslim ettiğini belirtmiştir. Hasan Beşe'nin vefat etmesi üzerine adı geçen malların Ahmed Odabaşı'nda kaldığını ve vekâleti nedeniyle talep eylediğinde eda ve teslim etmekten kaçındığını ifade ederek sual olunmasını talep etmiştir. Ahmet Odabaşı cevabında vefat eden Hasan Beşe'nin dört yüz elli kuruş borç senedini kendine emanet olarak bıraktığını doğrulamış ancak adı geçen eşya ile davacı olan Karşlı Mustafa Beşe'nin vekâletini inkâr eylemiştir. Bu durum üzerine Mustafa Beşe'den iddasının ispatı talep olunmuştur. Osman Beşe ve Hasan Ağa adlı kişiler mahkemeye gelerek Mustafa Beşe'nin söylediklerini doğrulamışlardır. Mahkeme tarafından Ahmed Odabaşı'ya adı geçen eşyaları vekil olan Mustafa Beşe'ye teslim etmesi kararı verilmiştir.²⁷⁹

Tereke konulu davalarda dikkat çeken dava sebeplerinden biri de gabn-i fahiş²⁸⁰ iddası olmuştur. İncelenilen defterlerde gabn-i fahiş iddalı 1 kayıt örneği bulunmuştur. H. 6 Muharrem 1098 / M. 22 Kasım 1686 tarihli dava kaydında Şirin Hatun mahallesinde yaşarken vefat eden Mehmed Çelebi' nin oğlu Mustafa, kardeşi Veli'ye dava açmıştır. Mustafa vefat eden babasının terekesini üç sene önce aralarında böldüklerini ve her birine düşen hisseyi aldıklarını ancak kendi hissesinde bir aldatma olduğunu iddia ederek (gabn-i fahiş) mirasın tekrar adil bir şekilde bölünmesini talep etmiştir. Davalı Veli bu istek karşısında merhum babalarının tüm terekesinin tesbit edildiğini ve ardından tüm varislerin rızaları doğrultusunda bölünüp istifade ettiklerini ifade etmiştir. Davacı Mustafa söz konusu hisseyi istifade kısmını inkâr etmiş ve bu durum üzerine Veli'den söylediklerini ispat etmesi mahkemece talep edilmiştir. Dizdar Ali Ağa ve Mehmed Ağa adlı kişiler mahkemeye gelerek Veli'nin söylediklerini doğrulayarak şahit olmuşlardır. Mahkeme kararı gereği davacı Mustafa davadan men edilmiştir.²⁸¹

İslam hukukunda murisin alacaklı olup varislerin bunu tahsis etmesi konulu dava kayıtları da yine tereke konusu içinde yer alan davalardan olmuştur. Fakihler alacaklı kişinin ölmesinin borçlular üzerindeki haklarına dair hiçbir şey değiştirmedığı konusunda hem fikir olmuşlardır. Murisin eşya,

²⁷⁹ TŞS, Defter no. 1856, 116a/2

²⁸⁰ Gabn genel olarak “bir malı değerinin altında bir bedelle satma veya değerinden fazla bir bedelle satın alma ve bu şekilde aldanma” anlamına gelmektedir. Gabn fıkıh kitaplarında iki türlü olarak nitelendirilmiştir. Bunlar gabn-i fahiş ve gabn-i yesir şeklindedir. Gabn-i fahiş “aşırı ve belirgin gabn” manasına gelip kaçınılması gerekli olan, kişinin rızası dışında gerçekleşen durum kastedilmektedir. Gabn-i yesir ise “basit ve önemsiz gabn” anlamlarına gelmekte olup kaçınılması pek mümkün olmayan ve var sayılan anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, “Gabn”, **DİA**, c.13, TDV, İstanbul, 1996

²⁸¹ TŞS, Defter no. 1855, 9a/2

mal ve mülkü nasıl varislerine intikal ediyorsa alacağı her ne ise o da aynı şekilde varislere intikal etmekte idi.²⁸² Murisin ölmesi durumunda alacaklı konumunda olan varisler ile ilgili toplamda 3 kayıt mevcuttur. Bu örnekler kısaca özetlenecek olursa ilki H. 18 Rebiül ahir 1100/ M. 9 Şubat 1689 tarihli kayıttır. Bu kayıta ölen Ali Beşe'nin eşi Emine Hatun'un vekili olan Mehmed meclise gelerek Uz Beşe bin Ali'nin zimmetinde yüz doksan sekiz buçuk esedi kuruş hakkı olduğunu ancak bu hakkını alamadan vefat ettiğini kendisinin bu hakkı Uz Beşe bin Ali'den aldığını ve zimmetinde hiç bir hakkı kalmadığını ifade etmiştir.²⁸³

Bir başka dava kaydında söz konusu taraflar gayrimüslimdirler. Çömlekçi mahallesinde sakin iken vefat eden Nalçacı Benayod'un varisleri Simon, Semire ve Sotsa vekâleten mahkemeye başvurarak Apastol'a dava açmışlardır. Davacıların vekili olan Benayod veled Karaca, adı geçen müvekkillerinin babası Nalçacı Benayod'un sağlığı zamanında Çömlekçi mahallesinde bulunan bir oda, iki katlı çardak, bir anbar, bir kapı, bir miktar bahçe ve avludan oluşan mülkü iki yüz kuruşa Apastol'a sattığını ifade etmiştir. Nalçacı Benayod söz konusu olan meblağdan yüz altmış esedi kuruşunu almış ancak kırk kuruşunu alamadan vefat etmiştir. Benayod varisler adına Apastol'dan bu kırk kuruşu aldığını ve artık bu mülkün kendi mülkleri olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁴ Bu konu ile alakalı son dava örneğinde ise borç talep edilen kişi borcun sahibi olmayıp davaya konu olan borca kefil olan şahıs olmuştur. Söz konusu dava kaydının seyri şöyledir:

Yeni Cuma mahallesinde sakin olan Belkıs ve Kamile meclise gelerek, İbrahim Ağa'ya dava açmıştır. Belkıs 1686 senesinde murisleri olan El Hac Abdülbaki'nin Hasan Çavuş adlı kişiye yüz iki kuruş borç verdiğini onun da bu borcu aldığını, davacı İbrahim Ağa'nın bu borca kefil olduğunu belirtmişlerdir. El Hac Abdülbaki'nin vefat etmesi üzerine kendilerine isabet eden miktarı İbrahim Ağa'nın kefaleti nedeniyle talep ettiklerinde vermek istemediğini ifade edip konunun sorulmasını talep etmişlerdir. İbrahim Ağa, bu iddia karşısında El Hac Abdülbaki'nin Hasan Çavuş adlı kişiye yüz iki esedi kuruş borç verdiğini kendisinin bu borca kefil olduğunu itiraf edip doğrulamıştır. Ancak Hasan Çavuş'un söz konusu olan yüz iki kuruşu Sofya şehirde merhum El Hac Abdülbaki'ye verdiğini ifade ederek iddayı reddetmiştir. Bu durum üzerine İbrahim Ağa'dan iddasının ispatı talep edilmiş ve güvenilir müslümanlardan Ahmed Beşe ve Hüseyin Beşe meclise gelerek İbrahim Ağa'nın doğru söylediğini söz konusu borcun Hasan Ağa tarafından ödendiğini belirtmişlerdir. Bu durum üzerine mahkeme tarafından şahitlerin şahitlikleri kabul edilerek Belkıs ve Kamile davadan men edilmiştir.²⁸⁵

²⁸² Hüseyin Esen, "İslam hukukunda Ölümün Mâli Hak Ve Borçlara Etkisi", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt IX / 1, Sivas, 2005, s.59

²⁸³ TŞS, Defter no. 1856, 55a/1

²⁸⁴ TŞS, Defter no. 1855, 3a/1

²⁸⁵ TŞS, Defter no. 1855, 121a/1

H. 25 Safer 1097/M. 21 Ocak 1686 tarihli kayıta da yine vâris olan Mustafa Beşe, kardeşinin alacağı olduğu Ali Beşe'ye dava açmıştır. Mustafa Beşe vefat eden kardeşi Mehmed'in Ali Beşe'ye sağlığında beş yüz kuruş borç verdiğini bu paradan iki yüz elli kuruşunu ödediğini geri kalan miktarı alamadan vefat ettiğini iki yüz elli kuruşu veraseti nedeniyle talep ettiğinde vermediğini bildirmiştir. Ali Beşe geri kalan borcu ödediğini ifade ederek davacının iddasını reddetmiştir. Mahkeme tarafından Ali Beşe'den iddasının ispatı talep edilmiş ancak ifade ettiği durumu ispat edememiştir. Bu durum üzerine mahkeme tarafından geri kalan meblağın Mustafa Beşe'ye verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁸⁶

Murisin borcu olup bu borcu murisin terekesinden talep edenlerin varislerle anlaşmazlık yaşadığı yine araştırmamızda ortaya çıkan bir durumdur. Aslen Of kazasının Çukaraksa adlı köyünde ikamet edip, Trabzon'da misafir olarak bulunan Hüseyin Beşe mahkemeye gelerek vefat eden İsmail Çorbacı adlı kişinin eşi olan Ümmühan'a dava açmıştır. Hüseyin Beşe vefat eden İsmail Çorbacı'nın zimmetinde otuz kuruş alacağı olduğunu ve İsmail Çorbacı'nın bu borcu kendisine vermeden vefat ettiğini ifade edip mevcut paranın tümünü talep ettiğinde Ümmühan ile aralarında husumet yaşadıklarını belirtmiştir.

Ümmühan'ın vekili olan Ahmed Beşe vasıtasıyla bu parayı kendisinden talep etmiştir. Mahkeme tarafından Hüseyin Beşe'den iddasının ispatı istenmiş Osman Beşe ve Mustafa Beşe adlı kişiler meclise gelerek Hüseyin Beşe'nin doğru söylediğini ifade etmişlerdir. Mahkeme tarafından şahitlerin beyanları kabul edilip otuz kuruşun Hüseyin Beşe'ye verilmesi için Ümmühan'ın vekili Ahmed Beşe'ye tenbih olunmuştur.²⁸⁷

Diğer bir dava örneğinde Mehmet Beşe mahkemeye gelerek, Hasan'a dava açmıştır. Mehmet Beşe on iki sene önce aslen Trabzonlu olup ticaret için İstanbul'da sakin iken vefat eden Ali Beşe'ye yüz on esedi kuruş borç verdiğini kendisinin bu borcu geri ödemediği vefat ettiğini belirtmiştir. Mehmet Beşe, vefat eden Ali Beşe'nin varisi olan ve terekesine el koyan yeğeni Hasan'dan, Ali Beşe'nin terekesinden olan bir miktar arsa ve otuz adet zeytin ağacının ederi olan miktarı talep etmiştir. Hasan'ın, Mehmet Beşe'nin iddalarını reddetmesi üzerine Mehmet Beşe'den iddasının ispatı talep edilmiştir. Kara Mustafa Beşe meclise gelerek kendisinin huzurunda Mehmet Beşe'nin, Ali Beşe'ye yüz on esedi kuruş borç verdiğini Ali Beşe'nin bu borcu aldığını ve bu olaya şahit olduğunu ifade etmiştir. Kara Mustafa Beşe'nin şahitliği dışında Kürd Mehmed Beşe'de şahit olmuş ancak kendisi Mekke-i Mükerreme'ye gittiği için onun şahitliğine şahit olan kişiler mahkemeye gelmişlerdir. Kadı tarafından Hasan'a elinde bulunan arsa ve zeytin ağaçlarının kıymetinin ederi olan miktarı Mehmet Beşe'ye ödemesi için uyarıda bulunulmuştur.²⁸⁸ Söz konusu davada şahitliğin

²⁸⁶ TŞS, Defter no. 1855, 118a/1

²⁸⁷ TŞS, Defter no. 1856, 51b/3

²⁸⁸ TŞS, Defter no. 1855, 4b/1 Benzer dava örnekleri için bkz. 26a/2, 37a/1, 115b/1, 20b/2, TŞS, Defter no. 1856, 7b/1

şahitliği meselesi dikkat çeken durumlardan biri olmakla beraber çalışmamızda başka bir örneğine rastlanılmamıştır.

İslam hukukunda terekenin tasarrufunda öncelik sırası olduğundan tezimizin ilk bölümünde bahsetmiştik. Kişi vefat ettiğinde önce cenaze ve gömme masrafları, borçları ve son olarak varsa vasiyetleri hesaplanarak terekeden ödenmekte idi.²⁸⁹ Borçların terekeden çıkarılması doğrultusunda araştırmamızda yer alan kayıtlardan bazılarında ölen şahsın terekesinden borcunu ödemek için yeterli ya da hiç nakit parası bulunmadığında diğer mülk, tarla ve bahçe gibi gayrimenkullerinin satıldığı ortaya çıkmıştır. Bu tarz kayıtlara örnek olarak H. 28 Şaban 1100/ M. 17 Haziran 1689 tarihli kayıтта Molla Siyah mahallesinde ikamet eden Kabasakalzâde Mahmud Ağa vefat etmiş ve veraseti küçük oğlu Arif Mehmed'e intikal eylemiştir.

Arif Mehmed'in vasisi olan amcası Ömer Ağa mahkemeye gelerek, Sürmebiyıkzâde El Hac Hüseyin Ağa karşısında ölen kardeşi Mahmud Ağa'nın terekesinden olan Molla Siyah mahallesinde bulunan üç bab oda, bir kiler, bir matbah, bir fırın, bir anbar, bir çeşme, bir kenîf, avlu, harman, iki adet iki katlı oda ve altında bir ahır, bir sofa, bir kenif avlu ile çevrili evi yedi yüz yirmi beş esedi kuruşa Sürmebiyıkzade El Hac Hüseyin Ağa'ya, borcu nedeniyle satmış o da satın almıştır.²⁹⁰

Diğer bir örnek kayıтта Şirin Hatun mahallesinde ikamet ederken vefat eden Bolad Ahmet Reis'in, eşi Aişe'ye iki yüz elli beş kuruş borcu olduğu tesbit edilmiştir. Ancak Bolad Ahmed'in bu borcu ödemek için terekesinde herhangi bir nesne olmadığı için öz kardeşi Yakub ile adı geçen mahallede mevcut olan meyveli ve meyvesiz ağaçlar, bir ahır ve bir çeşme ile çevrili olan mülk ortak olarak tasarruflarında olup mülkün yarısı Bolad Ahmet Reis'in hissesidir. Söz konusu olan bu bahçenin ödenmesi gerekli olan borç için satılması zorunlu olmuş bahçenin satılması için Ahmet Reis'in çocuklarının vasisi olan Ömer Efendi görevlendirilmiştir. Bahçenin yarısı yüz altmış beş esedi kuruşa Mehmed Çelebi'ye satılmış ve Ahmed Reis'in eşine olan borcu ödenmiştir.²⁹¹

Dava kayıtlarında en sık görülen durum terekenin tümüne ya da bir kısmına bazı varisler tarafından el konulması yahut haksız bir tasarrufta bulunması durumu olmuştur. Bu tarz dava kayıtlarında haksızlığa uğradığını iddia eden kişilerin kimi zaman iddalarını ispatlaması ve davayı kazanması kimi zaman ise davacı tarafın iddayı red ve ispatı ile davadan men edildiği görülmüştür. Örneğin Akçabad'ın Yahora adlı köyünde yaşayan Havva dilsiz olduğu için eşi Mehmet Beşe vekili olmuştur. Havva vekâleten oğlu Mahmut Beşe'ye dava açmıştır. Mehmet Beşe mahkemede müvekkili Havva'nın misafir olarak Biga Ton adlı köye gidip babasından kendisine intikal eden

²⁸⁹ Ekinci, a.g.e., s.460-461

²⁹⁰ TŞS, Defter no. 1856, 118b/3

²⁹¹ TŞS, Defter no. 1855, 6b/1 Diğer örnekler için bkz. TŞS, Defter no. 1856, 51b/2, 162b/4, TŞS, Defter no. 1855, 51a/2, 115b/1, 125a/3, 124b/1, 14b/3, 17b/1, 133a/1

hakkına oğlu Mahmut'un el koyduğunu ve bu hakkı talep eylediğinde Havva'nın karnına tekme attığını ve tekme nedeniyle beş aylık olan çocuğunun düştüğünü iddia edip, şer'an gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Davalı olan Mahmut Beşe söz konusu iddayı reddetmiştir. Bu durum üzerine mahkeme tarafından Mehmet Beşe'den iddasının ispatı talep edilmiş ancak ispat edememiştir. Mahmut Beşe'ye annesinin karnına tekme atıp onun çocuğunun düşmesine sebep olup olmadığına dair kendisinden yemin etmesi istenmiş ve yemin etmesi üzerine Havva davadan men edilmiştir.²⁹²

Tablo 1: Tereke Konulu Kayıtların Tasnifi

Kayıtların Konusu	Defter ve Belge Numaraları
Zimmeti ibra ve iskat	1855: 33a/2, 32b/1, 119b/3, 34a/3, 128b/3 1856: 122a/1, 114b/3, 13a/1
Kayım tayini	1855: 46b/1 1856: 3b/2
Gabn-i fahiş iddası	1855: 9a/2
Murisin alacak meselesi	1855: 118a/1, 3a/1, 121a/1 1856: 3a/3, 55a/1, 119b/2
Murisin borç meselesi	1855: 4b/1, 26a/2, 37a/1, 115b/1, 20b/2 1856: 51b/3, 7b/1
Terekeden satış	1855: 6b/1, 51a/2, 115b/1, 125a/3, 124b/1, 14b/3, 17b/1, 133a/1 1856: 118b/3, 51b/2, 162b/4
Terekeden haksız tasarruf	1855: 9a/1, 11b/2, 18a/3, 120a/1, 140b/2, 144a/1 1856: 7a/2, 110a/2, 116a/2
Terekeden varislerin tasarrufu	1855: 25b/1, 32b/2, 115b/3, 125a/1, 132b/3 1856: 116b-1, 124a-1
Varisin tereke hakkını alabilmek için vekil tayini	1855: 17a/1 1856: 123b/1
Terekenin varise intikal eylediğine dair kayıt	1855: 31b/3, 114b/3

2.1.2. Miras Davalarında Sulh

Kelime anlamı olarak “barışma, barış, uzlaşma, anlaşma, barıştırma” gibi manalara gelen sulh kelimesinin fıkıhtaki anlamı kişiler ve toplumlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları sona erdirmek ve taraflar arasında bu doğrultuda anlaşma yapmaktır. Literatürde bu ifade çoğunlukla “fertler arasında mevcut bir anlaşmazlığın karşılıklı rıza ile ortadan kaldırılmasını konu alan akid” şeklinde geçmektedir.²⁹³

²⁹² TŞS, Defter no. 1855, 9a/1 Diğer örnekler için bkz. 11b/2, 18a/3 (izinsiz tasarruf) 120a/1, 140b/2, 144a/1

²⁹³ Fahrettin Atar, “Sulh”, **DiA**, c.37, TDV, İstanbul, 2009, s.481

İslam hukuku'nda sulh yapılması tavsiye edilen ve Kur'an-ı Kerim'de "Vessulhü Hayrün" ifadesiyle insanlara öğütlenen bir akid ve iş olarak görülmektedir.²⁹⁴ Sulh davacı ya da davalı tarafların kanıt sunamadığı zamanlarda başvurulacak bir yöntem olmuştur. İslam hukukunda sulhun gerçekleşebilmesi için tarafların her ikisinin de sulhu kabul etmesi ve onaylaması gerekmektedir.²⁹⁵ Sulh akidlerinde bedel-i sulh denilen bir meblağ ödenmesi ile davacı taraf suçlamalardan vazgeçmektedir.

Sulh davalarında davalı konumunda bulunan şahsın verdiği cevaplar doğrultusunda sulhun çeşidini belirlemektedir.²⁹⁶ Davacının iddia ettiği hakkı kabul edip davalının onaylaması üzerine yapılan sulhe ikrar üzerine sulh, davacının kendisine yöneltilen dava konusunda hakkını ispat edecek delili bulunmadığı, davalının ise kendisine teklif edilen yemini etmemesi üzerine yapılan sulhe inkâr üzerine sulh ve son olarak davacının iddiası karşısında herhangi bir cevap vermemesi üzerine yapılan sulhe sükût üzerine sulh denilmektedir.²⁹⁷

İncelemiş olduğumuz sicil defterlerinde miras meselesi ile alakalı olarak 28 tane sulh konulu kayıt bulunmaktadır.²⁹⁸ Bu kayıtlardan 27 tanesi miras konusunda çeşitli anlaşmazlıklar sonucu tarafların sulh olması ile ilgili iken 1 tane kayıta sulh anlaşması amacıyla vekil tayin edilmesine dairdir. Miras anlaşmazlığı neticesinde yapılan sulh konulu kayıtlara baktığımızda davacı taraflardan 14'ünün kadın, 10'unun erkek ve 3'ünün hem kadın hem erkek birlikte bulunduğu tesbit edilmiştir. Davalı tarafta ise 16'sı kadın, 10'u erkek ve 1'inin hem kadın hem erkek birlikte yer aldığı görülmektedir. Yine yapılan sulh anlaşmalarından inkâr üzerine toplam 7 kayıt bulunmaktadır.

1855 ve 1856 numaralı sicil defterlerinde miras anlaşmazlığına yönelik davaların sulh yoluyla çözümlendiği görülmektedir. Bu tür davaların çoğunluğunda murisin geride bıraktığı terekesinin varislerden herhangi birisi tarafından tamamına yahut bir kısmına el koyması ya da haksız yere tasarruf etmesi üzerine terekeden hakkını talep edenler mevcut olmuştur. Bu gibi durumlar da tarafların aralarında tartışma çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu tartışmaların çözümü için sulh yapılarak anlaşmaya gidildiği söylenebilmektedir.

²⁹⁴ S. Şakır Ansay, "Sulh", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sy. 2, 1943, s.200-201

²⁹⁵ Zeynep Dörtok Abacı, "Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sy. 20, Ankara, 2006, s.108

²⁹⁶ Göz. yer

²⁹⁷ Atar, "Sulh", s.483

²⁹⁸ Trabzon şer'iyye sicillerinde sulhle alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Kübra Afacan, "Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri Ve Analizi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Trabzon, 2018

Sulh yöntemine başvurulmuş bir dava örneğinde Fatıma ve Bakiyye vekâleten mahkemeye başvurarak amcaları Küçük Ahmed Beşe, Mahmut Beşe ve Ali'ye dava açmışlardır. Küçük Ahmed Beşe kendi adına asaleten kardeşleri Ahmed Beşe ve Ali adına vekâleten mahkemeye gelmiştir. Davacı tarafın vekili olan Ebu Bekir Efendi müvekkillerinin ölen babaları Kılıç Ali'nin emlakından olup Sürmene kazasında bulunan Ahu adlı köyde amcaları tarafından ortak olarak tasarruf ettikleri mülklerde olan hisselerini zabt eden amcalarından haklarını talep ve dava eylediklerinde aralarında anlaşmazlık ve ciddi tartışma meydana geldiğini ifade etmiştir. Taraflar arabulucuların araya girmesiyle on beş esedi kuruş üzerine sulh olmuşlardır. Fatıma ve Bakiyye her birine isabet eden yedi buçuk esedi kuruşu amcalarından alarak aralarında herhangi bir husumetin kalmadığını ifade etmişlerdir.²⁹⁹ Dava kaydında haksızlığa uğrayan tarafın kadınlar olduğu gözlemlenmektedir. Bu hususta davacı kadınların babalarından kendilerine düşen payı amcalarından talep ederek miras haklarından vazgeçemedikleri tespit edilmiştir. Her ne kadar hak mücadelesi düşüncesinde olsalarda netice olarak kendi haklarına düşen paydan yedi buçuk esedi kuruş alarak sulh olmuş ya da olmak zorunda kalmışlardır.

Yine başka bir örnekte bu defa davacı tarafın erkek olduğu davalı tarafın ise kadın olduğu görülmektedir. Seyidi adlı kişi mahkemeye gelerek, Havva'ya dava açmıştır. Seyidi vefat eden kardeşi Ahmed Çelebi'nin terekesinden olmak üzere bir Kur'an-ı Kerim, üç yüz efenc altın, altı yüz esedi kuruş, bir altın istikan, beş adet incili kaftan, iki çift altın saç bağı, bir incili köstek, otuz sekiz adet sikke-i hasene, altı adet altın efenci, iki yorgan, iki çarşaf, bir şal, bir seraser bohça, otuz adet sevilya kuruşu ve bir cariyeye Havva Hatun'un zimmetinde olduğunu belirtmiştir.

Davacı Seyidi söz konusu olan para ve eşyadan kendisine düşen hisseyi talep ve dava ettiğinde Havva'nın hissesini inkâr ettiğini ve bunun üzerine aralarında tartışma çıktığını ve en nihayetinde arabulucuların araya girmesiyle yüz on yedi esedi kuruş üzerine anlaşarak sulh olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁰

Sulh yapan taraflar yalnızca mevcut terekenin varisleri ya da bir başkası tarafından zabt edilmesi neticesinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle değil miras hakkından pay alabilmek amacıyla varis olduğunu iddia eden kişiler arasında da anlaşmazlık yaşanıp sulh olunan dava kaydı da mevcuttur.³⁰¹

Murisin borcu olup bu borcu varislerden talep eden alacaklılar arasında tartışma çıkıp nihayetinde sulh oldukları yine dava kayıtlarında görülen örneklerden olmuştur. Konuya ilişkin

²⁹⁹ TŞS, Defter no. 1856, 103b/3

³⁰⁰ TŞS, Defter no. 1855, 29b/2 Bu tür dava örnekleri için ayrıca bkz. TŞS, Defter no. 1856, 16b/1, 18b/2, 60a/1, 103b/3, 108b/2, 110b/2, 123a/2, TŞS, Defter no. 1855, 3a/2, 10b/3, 14a/2, 19a/3, 25b/2, 27a/1, 29b/3, 115b/2, 126b/3

³⁰¹ TŞS, Defter no. 1856, 102b/1

örnek davada Molla Siyah mahallesinde yaşayan Üveys Mehmed meclise gelerek Ümmühan'a dava açmıştır. Üveys Mehmed, vefat eden İsmail Çorbacının sıhhati halinde kendisinden doksan kuruş alıp iade etmeden vefat ettiğini ve onun zimmetinde hakkının kaldığını ifade etmiştir. Merhumun terekesini asaleten ve vesayeten alan eşi Ümmühan'dan söz konusu borcu talep eylediğinde ispat sadedinde iken aralarında tartışmanın ortaya çıktığını ve arabulucuların araya girmesiyle, Ümmühan'ın kendisi ile on esedi kuruş ve on top kırmızı Musul bezi üzerine sulh olduğunu belirtmiştir. Üveys Mehmed yapılan sulh neticesinde aralarında bir dava ve husumetin kalmadığını ve Ümmühan'da bulunan hakkını aldığını belirtmiştir.³⁰²

Diğer bir örnekte gayrimüslim ve müslim arasında geçen bir alacak davasında borçlu varislerden hakkını talep etmiş ancak davalının iddiasına göre daha önce bir sulh gerçekleşmiştir. Söz konusu davanın detayında Ravi adlı nasrani kadın mahkemeye gelerek vekâleten mahkemede bulunan Emine'ye dava açmıştır. Ravi, Meydan-ı Şarkî mahallesinde bulunan mülkü eşi Avanis'in bundan önce kendi izni ile beş yüz kuruş borcu için El Hac Ali'ye sattığını söz konusu satıştan alacağı paraya el koyan varislerden sual olunup aliverilmesini talep etmiştir. Emine'nin vekili olan Eyüb Çelebi, bu iddalara cevap olarak satışın gerçekleşmesinden sonra Ravi'nin söz konusu mülk için hak davası açtığı ve davanın devam ettiği esnada Ravi ve eşi Avanis'in otuz esedi kuruş ile bir gümüş kemer kuşak üzerine El Hac Ali ile sulh olduğunu ve adı geçen bu meblağ ve eşyaları kendisinin zimmetinden aldıklarını ifade ederek iddaları reddetmiştir. Bu durum üzerine Eyüb Çelebi'den iddasının ispatı talep edilmiş ve Ebu Bekir Efendi, Müslümanzâde El Hac Ali ve Mürteza Beşe adlı güvenilir kişiler mahkemeye gelerek Eyüb Çelebi'nin doğru söylediğini kendileri bu olaya şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Mahkeme tarafından şahitlerin beyanları kabul edilmiş ve Ravi adlı nasraniye davadan men edilmiştir.³⁰³

İncelenen sicillerde murisleri öldürülen varislerin diyet hakları nedeniyle mahkemeye başvurdıkları ve sulh oldukları dava kaydında tespit edilmiştir. İslam hukukunda adam yaralama yahut sakat bırakma gibi durumlarda diyet alacak kişi mağdurun bizzat kendisi olarak belirtilmiş öldürülme gibi olaylarda ise diyet hakkının maktûlün mirasçıları olarak belirlenmiştir.³⁰⁴ Varislerin diyet hakkı nedeniyle davada bulunduğu ve neticede sulh ile biten dava kaydı şöyledir: Emine, Hanife ve adlı hatunların adına vekilleri olan kardeşleri Bostan, Yunus ve Ahmed mahkemeye gelerek Maçukada Kutlatopra mahallindeki mağarada yaralanmak suretiyle öldürülmüş bulunan kardeşleri Mehmed Beşe'nin mirasının kendilerine intikal ettiğini beyan etmişlerdir. Davacı şahıslar kardeşlerinin Zimyon adlı gayrimüslim tarafından öldürüldüğünü iddia ederek Zimyon'a dava

³⁰² TŞS, Defter no. 1856, 102b/1 diğer bir örnek dava için bkz. 106b/1

³⁰³ TŞS, Defter no. 1855, 36b/1

³⁰⁴ Ali Bardakoğlu, "Diyet", **DA**, c.9, TDV, İstanbul, 1994, s.478

açmışlardır. Davalı Zimyon'un olayı inkâr etmesiyle aralarında tartışma çıkmış ve en nihayetinde arabulucuların araya girmesiyle yüz kırk esedi kuruş üzerine sulh olmuşlardır.³⁰⁵

Miras konulu sulh kayıtlarında tarafların sulhun bir kısmını ikrar ve bir kısmını inkâr ettiği durumlar da yine dava kayıtlarında dikkat çekici hususlardan biri olmuştur. Ballica mahallesinde sakin iken vefat eden Kasap Mehmed'in öz büyük kızı Saliha vekâleten mahkemeye gelerek yeğenlerinin vasisi olan Nisaf'a dava açmıştır. Saliha'nın hem kocası hem de vekili olan Musa Beşe, Kasap Mehmed'in ölümü ile onun emlakından olan ve Ballica mahallesinde yer alan iki bab oda, bir bab çardak, bir ahır ve bahçede olan hissesinin ayrılmasını talep etmiştir. Davalı olan Nisaf cevabında söz konusu bahçenin yirmi dört hissedenden oluştuğunu Saliha'nın yedi sehm hissesi olduğunu ve söz konusu hissesi Kasap Mehmed'in terekesinde olan hissesine karşılık vefat eden kardeşi Mürteza Beşe ile onun hayatta olduğu zaman aralarında miktarı bilinen eşya üzerine sulh olduklarını ifade etmiştir. Musa Beşe'ye bu durum sorulmuş ve Kasap Mehmed'in terekesinde olan hissesinde sulh yaptığını kendiside doğrulamış ancak bahçede olan yedi sehmlik hissesine karşılık sulh yaptığını inkâr etmiştir. Bu durum üzerine Nisaf'dan iddasının ispatı talep edilmiş ancak kendisi iddasını ispatlayamamıştır.

Mahkeme tarafından Mevlana Ahmed Efendi söz konusu bahçenin yerinde incelenmesi için görevlendirilmiştir. Mevlana Ahmed Efendi'nin kararıyla Faroz mahallesinde bir ev, meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan bir kıt'a bahçe Saliha için ayrılmış ve sınırları tespit edilerek işaret konulmuştur. Mevlana Ahmed tarafından davalık bahçenin tasarrufuna yönelik uygulanan kararları mahkemeye bildirilmesi için Hüseyin bin Mehmed görevlendirilmiştir.³⁰⁶

³⁰⁵ TŞS, Defter no. 1855, 26b/1

³⁰⁶ TŞS, Defter no. 1856, 107b/3

Tablo 2: Miras Davalarında Sulh Akitleri

Defter ve Kayıt No	Miras Bırakan	Tereke	Davacı	Davalı	Bedel-i Sulh	Sulh Çeşidi
1855- 3a/2	Kostantin	Belirtilmemiş ³⁰⁷	Miras bırakanın kuzenleri Taton ve Susan	Miras bırakanın annesi Sultan	On esedi kuruş	×
1855-10b/3	Kalos veled Agob	Belirtilmemiş	Miras bırakanın oğlu İsa	Miras bırakanın eşi ve kızları Aksipret/ Akperet binti Bila, Hosof ve Sobrut	Mülk, bir bab oda, bir ev, bir sofa, avlu ve bahçeli mülk	×
1855-14a/2	Fatıma binti Mehmed Ağa	Belirtilmemiş	Miras bırakanın kardeşleri Mahmud Ağa ve Ahmed Ağa miras bırakanın kardeşinin eşi ve yeğeni Bakiyye Hatun ve Neslihan	Miras bırakanın kocasının kardeşi Süleyman bin Ali	80 esedi kuruş, bir sehm kuşak, bir kazgan, bir halı, üç döşek, dört baş yastık, bir kumaş döşek, bir kumaş mendir, bir hare kaftan, bir beledi ³⁰⁸ yorgan, bir hamam rahtı, bir örtü yemenisi, bir entari, bir sâde, bir sandık, bir seccade, bir sarı şal, bir tülbent örtüsü ve iki çarşaf	×
1855- 19a/3	Mustafa bin Abdurrahman	Bağ, bahçe ve çiftlik	Miras bırakanın oğlu ve kızları Hasan bin Mustafa, Ümmühan, Havva, Sabire ve Elif	El Hac Mehmed ibn-i Hüdaverdi ve damadı İshak Çelebi ibn-i Mustafa	Her birine on altı esedi kuruş	×

³⁰⁷ Bu dava kaydında ölen kişinin terekesi belirtilmemiş ancak toplamda kaç hisse olduğu ve murislere bu hisseden düşen payın ne olduğu açıklanmıştır. Davacı olan Taton ve Sultana babalarından dolayı iki hisse düşmüş ve bu iki hisseye karşılık on esedi kuruşa sulh olmuşlardır.

³⁰⁸ Bir çeşit yerli kumaş, çitbezi

Tablo 2: (Devamı)

Defter ve Kayıt No	Miras Bırakan	Tereke	Davacı	Davalı	Bedel-i Sulh	Sulh Çeşidi
1855- 25b/2	Anaz binti Liya	Belirtilmemiş	Pina binti Dimitri	Efram Kara Keşiş	On bir esedi kuruş	×
1855-27a/1	Selim Çavuş ibn-i Ahmed	2 adet mülk ³⁰⁹ ve diğer muhallelat	Miras bırakanın eşi Âlime binti Ahmed	Miras bırakanın kardeşi Âlime binti Ali Beşe	Yirmi beş esedi kuruş	×
1855- 26b/1 ³¹⁰	Mehmed Beşe bin İbrahim	Belirtilmemiş	Miras bırakanın kardeşleri Emine, Hanife ve İbrahim	Zimyon	Yüz kırk esedi kuruş	İnkâr
1855- 29b/2	Ahmed Çelebi ibn-i El Hac Seyid	Bir Kur'an-ı Kerim, 300 efrenci altın,600 esedi kuruş, bir altın istikan, beş adet incili kaftan, iki çift altın saç bağı, bir incili köstek, otuz sekiz adet sikke-i hasene, altı adet altın efrenci, iki yorgan, iki çarşaf, bir şal, bir seraser bohça, otuz adet sevilya kuruşu ve bir cariye	Miras bırakanın yeğeni Seyidi bin Süleyman Ağa	Miras bırakanın eşi Havva binti Ali Hatun	Yüz on yedi esedi kuruş	İnkâr
1855-29b/3	Ahmed Çelebi ibn-i El Hac Seyid	1855- 29b/2'deki terekenin aynısı	Miras bırakanın kardeşi Emine binti Mirza Hatun	Miras bırakanın eşi Havva binti Ali Hatun	Otuz üç esedi kuruş	İnkâr

³⁰⁹ Mülklerinden biri Akçabat'ın Polathane adlı köyünde diğeri ise Lefka adlı köyünde bulunmaktadır.

³¹⁰ Murisin varisleri öldürülen kardeşlerinin hakkını aramak nedeniyle dava açmış ve davalı oldukları kişilerle sulh olmuşlardır.

Tablo 2: (Devamı)

Defter ve Kayıt No	Miras Bırakan	Tereke	Davacı	Davalı	Bedel-i Sulh	Sulh Çeşidi
1855-36b/1	El Hac Ali bin Esseyid Pederinin	Belirtilmemiş	Ravi binti Semerci	Miras bırakanın eşi Emine binti Temur Çavuş	Otuz esedi kuruş ile bir gümüş kemer kuşak	×
1855-43b/2 ³¹¹	×	Belirtilmemiş	Sallabaş Mehmed bin El Hac İbrahim	Miyase binti Mehmed	İki yüz elli kuruş	×
1855-46a/1	Ahmed bin Murad	Belirtilmemiş	Fatıma binti Dilaver	Aişe ve Hasibe	Doksan beş esedi kuruş	×
1855-115b/2	Ahmed bin Osman	Belirtilmemiş ³¹²	Miras bırakanın eşi Raziye	Miras bırakanın kardeşi Ali bin Osman	On üç kuruş	×
1855-126b/3	Simon veled Vasilis	Belirtilmemiş	Lefter veled Yani	Desni binti Gorgor	Altı halebi güvezi ve sakız kemhâsı	×
1856- 16b/1	Mustafa bin Ahmed	Seksen esedi kuruş, yirmi beş çil akçe, bir yorgan, bir yorgan yüzü, bir döşek ve bir yastık	Miras bırakan eşi Havva binti Mahmud miras bırakanın kızları Aişe ve Abide	Miras bırakanın eşi Esmâ binti Hasan	Üç bin akçe	İnkâr
1856- 18b/2	Esmâ binti Süleyman Beşe	Muhallefat ve mehri müeccel	Miras bırakanın babası Süleyman Beşe ibn-i Hüseyin	Miras bırakanın kocası Süleyman bin Mehmed Beşe	Altı esedi kuruş	×

³¹¹ Bu kayıttta baba, kızına önceden hibe ve ferağ ettiği yerleri fesat olur korkusu ile uygulamaya koymaktan vazgeçmesi üzerine mahkemelik olacak derecede aralarında anlaşmazlık meydana gelmiştir. Baba, kızının annesinin mehrinden kızına kalan ve kendisinin zimmetinde olan 190 kuruşu yine kendisine bırakması ve ayrıca 60 kuruşu da Miyaseden alması üzerine davadan vazgeçilip aralarında sulh sağlanmıştır.

³¹² Tüm tereke belirtilmemiş ancak davacı olan kişinin murisin terekesinden kendisine düşen hisse belirtilmiştir. Hisse şu şekildedir; on bin akçe mehir müeccel ve rub'i hisse

Tablo 2: (Devamı)

Defter ve Kayıt No	Miras Bırakan	Tereke	Davacı	Davalı	Bedel-i Sulh	Sulh Çeşidi
1856- 60a/1	Bekâr odabaşı Ali Beşe ibn-i Hüseyin Reis	Arsa, iki adet iki katlı oda, dört adet buğday mahzeni, bahçe, yüz seksen vakiyye bakır, yedi gemi topu	Miras bırakanın eşi Saime Hatun kızı Emine ve kardeşi Kara Hasan Beşe	Miras bırakanın yeğenleri Hüseyin Çelebi, Mustafa Çelebi ve Fatıma binti Osman Hatun	Mülk, iki adet iki katlı oda, mahzen, bir çeşme, ev, arsa ve bahçe ³¹³	×
1856-102a/1	Çorbacı Yusuf Ağa bin Abdullah	Belirtilmemiş	Hüseyin Beşe ibn-i Murad	El Hac Osman bin Murad	On kuruş	×
1856-101b/2	Çorbacı Yusuf Ağa bin Abdullah	Belirtilmemiş	Hüseyin Beşe bin Durmuş	El Hac Osman bin Murad	Yetmiş esedi kuruş	İnkâr
1856-102b/1 ³¹⁴	İsmail Çorbacı ibn-i Hüseyin	Belirtilmemiş	Üveys Mehmed	Miras bırakanın eşi Ümmühan binti Abdullah Hatun	On esedi kuruş, on top kırmızı musul bezi	×
1856-103b/3	Kılıç Ali	Mülk ve çiftlik	Miras bırakanın kızları Fatıma binti Kılıç Ali ve Bakıyye binti Kılıç Ali	Miras bırakanın kardeşleri Küçük Ahmed Beşe ibn-i Süleyman, Mahmut Beşe ve Ali	On beş esedi kuruş toplamda (ayrı ayrı yedi buçuk esedi kuruş)	×
1856-107a/2	Çorbacı İsmail Ağa bin Hüseyin	Belirtilmemiş	Serdar İbrahim Ağa ibn-i Hasan	Ümmühan binti Abdurrahman	On üç kuruş, bir sade eyer, bir fincan kutusu, üç fincan, bir eski Ağa bayrağı, bir ağban	×
1856- 106b/1	Çorbacı İsmail Ağa bin Hasan	Belirtilmemiş	Ahmed Beşe bin Mehmed	Miras bırakanın eşi Ümmühan binti Abdullah Murisin kızı Aişe	Yüz kırk beş kuruş	İnkâr

³¹³ Sulh bedeli olan arsa ve bahçenin davalı Hüseyin Çelebi, Mustafa Çelebi ve Fatıma'nın ikamet ettikleri evin yarısının içinde yer aldığı belirtilmektedir.

³¹⁴ Bu sulh davasında davacı ve davalı arasında davacının terekeden borcunu alma talebi, varis durumunda olan davalının ise bu iddayı kabul etmemesi üzerine aralarında tartışma çıkmış ve sulh olmuşlardır.

Tablo 2: (Devamı)

Defter ve Kayıt No	Miras Bırakan	Tereke	Davacı	Davalı	Bedel-i Sulh	Sulh Çeşidi
1856-107b/3 ³¹⁵	Kasab Mehmed bin Ali	Belirtilmemiş	Miras bırakanın kızı Saliha	Miras bırakanın torunlarının vasisi Nisaf binti Mustafa Hatun	Belirtilmemiş	×
1856-108b/2	Kasab Mehmed bin Ali	Belirtilmemiş ³¹⁶	Miras bırakanın kızı Saliha	Miras bırakanın torunlarının vasisi Nisaf binti Mustafa Hatun	Bir miktar arsa	İnkâr
1856-110b/2	Emine binti Salih Çavuş	Bir oda, bağ, bahçe, koyun ve kapkacak	Miras bırakanın kuzeninin annesi Safiyye binti Mehmed Ağa	Miras bırakanı annesi Rukiyye binti Mustafa	Ev, bağ, bahçe, otuz koyun, sekiz vakiyye pekmez tabesi, bir perdesiz ocak zinciri	×
1856-123a/2	İbrahim bin Murad	Belirtilmemiş ³¹⁷	Miras bırakanın eşi Melike binti İbrahim	Miras bırakanın oğlu Mustafa bin İbrahim	Bir kilo Trabzon buğdayı, bir kilo Trabzon mısırı, bir tencere, odun, iki esedi kuruş, bir balta, bir korkuluk ve bir nefti çuha ferace ³¹⁸	×

³¹⁵ Bu dava daha önce yapılmış bir sulh mevcut olup sulh anlaşmasının davacı tarafından bir kısmının inkâr edilmesine dair kayıttır.

³¹⁶ Terekenin tamamı belirtilmemiş ancak anlaşmazlığa neden olunan bir kıt'a mülk açıkça ifade edilmiştir.

³¹⁷ Bu davada tereke belirtilmemiş ancak davacının muristen kendi hissesine düşen hissesi açık bir şekilde belirtilmiştir. Davacıya düşen hisse şu şekildedir; iki bin akçe mehir, bir top kıtan tabir olunur kirbas (keten, bez, kumaş) ve altı esedi kuruş.

³¹⁸ Kayıttaki sulh bedeli karşılığında verilen eşyaların nakit karşılığı yer almaktadır. Tencere on altı semen, odun bir kuruş, yeni çuha ferace de bir kuruşa denk olarak belirtilmektedir.

2.1.3. Miras Davalarında Tehârûc

Tehârûc, “huruc” kökünden türeyen Arapça bir kelime olup “çıkma”, “ayrılma” anlamına gelmektedir.³¹⁹ Miras hukuku açısından kazandığı anlam ise varislerden bazılarının yahut bazısının mirastan çıkması için murisin terekkesinden ya da varislerin şahsi mallarından belirli bir bedel karşılığında anlaşarak sulh sözleşmesi yapmalarıdır.³²⁰

Tehârûc kavramı Hanefî literatüründe çok daha fazla kullanılmaktadır. Hanefî mezhebi dışındaki mezheplerin tehârûc kavramı yerine “sulh anî’t-terike” vb. tanımlarını kullandığı görülmektedir.³²¹ Yine bu kavram fıkıh ve fetva kitaplarında da miras hukuku terimi olarak bazen ayrı bir bölüm bazen ise sulh konusu ile bağlantılı olarak yer almaktadır.³²² Örneğin bu konu ile ilgili olarak Ayşe Şimşek’in yazmış olduğu makalesinde yer alan incelemelerinde Ömer Nasuhi Bilmen’in *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* adlı eserinde feraiz konusu sonrasında “tehârûce ait meseler” başlığı ile bu terimin işlendiğini, fetva kitaplarından verdiği bir başka örnekte şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi’ye ait olan *Behcetü’l-fetavâ* adlı eserde tehârûc konusunun “Kitâbu’s-Sulh ve’l-İbrâ” bölümünün içinde ayrı bir bölüm olarak işlendiğini belirtmiştir.³²³

İncelemiş olduğumuz sicil defterlerinde tehârûc yoluyla sulh olunan toplam 16 kayıt mevcuttur. Kayıtlardan 3 tanesi gayrimüslimler ile ilgili olup diğerleri müslümanlar arasında geçen davalardır. Yine incelenmiş olunan tehârûc konulu kayıtlardan 8 tane davada taraflar arasında bir anlaşmazlık ya da herhangi bir tartışma olmadan sulh oldukları tesbit edilmiştir. Geri kalan davalarda ise tarafların aralarında bir tartışmanın mevcut olduğu görülmekte olup kimi zaman bu durumu ifade eden *beynimizde münâza ‘ât-ı kesîre ve muhâsamât-ı şedîde vâkı’a olmuşdu*³²⁴ kalıbı kullanılmıştır. Bazen de davanın sonuna doğru davalı olan tarafın anlaşma yapıp neticeye bağlanması sonucunda kullanmış olduğu *cemî’ da’vâ ve mutâlebeden ve muhâsemâtdan*³²⁵ kalıbı ile daha önce aralarında bir anlaşmazlığın olduğu anlaşılmaktadır.

İslam hukukunda varisin belirli bir bedel alarak yahut hiç bir bedel almaksızın tehârûcün gerçekleşmesi kabul edilen bir tutum olmuştur.³²⁶ Araştırmamızda bedel almadan terekeden ayrılan yani tehârûc yapılan 2 kayıt mevcuttur. Bu kayıtlarda tehârûc eden kadın aynı kişi olup tehârûc edilen

³¹⁹ Arı, a.g.e., s.236

³²⁰ Gös. yer

³²¹ Hamza Aktan, “Tehârûc”, *DİA*, c.40, TDV, İstanbul, 2011, s.319

³²² Ayşe Şimşek, “Osmanlı Miras Hukuku Sulh-Tehârûc Uygulamalarında Kadın: Konya Kadı Sicili 45. Defter (1714-1715) Örneği”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2016, 2, s.11

³²³ Gös. yer

³²⁴ TŞS, Defter no. 1856, 5b-1

³²⁵ TŞS, Defter no. 1856, 103b/1

³²⁶ Aktan, “Tehârûc”, s.319

miktarlar farklıdır. Konuya ilişkin örnekte İbrahim Çavuş bin Mustafa Çavuş meclise gelerek Mahmud Çavuş'a dava açmıştır. İbrahim Çavuş, dokuz sene önce babası merhum Mustafa Çavuş'un davalı olduğu Mahmud Çavuş ile Kara Mustafa adlı sipahiye dört yüz seksen esedi kuruş borç verdiği söylemiş. Yine İbrahim Çavuş babasının dava sebebi olan borcunu alamadan vefat ettiğini dolayısı ile babasının hakkının varislerinden eşi Emine'ye, küçük oğlu Süleyman ve kendisine ait olduğunu belirtmiştir. Emine Hatun'un mirastaki hissesinden sulh olduğunu söz konusu olan dört yüz seksen esedi kuruş alacağın kendisinin ve vasisi olduğu kardeşi Süleyman'ın hakkı olduğunu bu nedenle Mahmud Çavuş'dan talep ettiğinde vermek istemediğini ifade ederek sual olunup hakkının alınmasını istemiştir. Davalı olan Mahmud Çavuş'un iddayı reddetmesi üzerine İbrahim Çavuş'dan iddasının ispatı talep edilmiştir. Molla Siyah mahallesinde sakin Solakzâde sıfatıyla tanınan Süleyman Ağa ve Kaba Halilzâde denilen Hasan Ağa adlı kişiler mahkemede İbrahim Çavuş'un iddialarının doğru olduğunu davalı Mahmud Çavuş'un vefat eden Mustafa Çavuş'tan borç para aldığına şahit olduklarını beyan etmişlerdir. Bu durum üzerine kadı tarafından dört yüz seksen esedi kuruşdan iki yüz kırk esedi kuruşun İbrahim Çavuş'a verilmesi kararlaştırılmıştır.³²⁷ Yine H. 12 Cemaziyel evvel 1099/M. 15 Mart 1688 tarihli davada Emine binti el Hac Ali'nin kocasının terekesinden olan beş yüz elli esedi kuruşdan hissesini tehâruc yoluyla kocasının oğullarına devrettiği görülmektedir.³²⁸

Tehâruc yoluyla terekeden ayrılan kişilerin terekeden çıkma bedelini ne şekilde tasarruf ettiğine dair bilgiler kimi zaman kayıtlarda yer almaktadır. Örneğin Orta Hisar mahallesinde sakin olan Fatıma binti Mahmud Beğ'in vefat eden oğlu Hüseyin Ağanın terekesinden kendisine düşen altıda bir hissesine karşılık bin iki yüz kuruş âlâ tarîki't-tehâruc sulh etmiş ve söz konusu olan sulh bedelini torunları Ahmed Ağa ve Mustafa Ağa'ya hibe etmiştir.³²⁹

Tehâruc ile ilgili davalarda gayrimüslimlere dair örneklerde mevcut olmuştur. Gayrimüslim tebaadan Apostol adlı kişi mahkemeye gelerek yeğenin eşi Tarabo'ya dava açmıştır. Apostol, vefat eden yeğeni Yor'un terekesinden Çömlekçi mahallesinde bulunan bir ev ve buradaki çeşitli eşya ile bakır kap kacağa Tarabo'nun haksız yere el koyduğunu, akrabalık nedeniyle irsen kendisine intikal eden yarı hissesini talep ettiğinde Tarabo'nun vermek istemediğini belirtmiş ve kendisinden bu durumun sorulmasını talep etmiştir. Tarabo cevabında ölen Yor'un mirasının kız kardeşi Anna'ya ve davacı olan amcası Apostol'a ait olup miras pay edilmeden Anna'nın vefat ettiğini onun mirasının oğlu Kostantin ile kocası olduğu için kendisine ait olduğunu, Kostantin'in dahi vefat ettiğini babası olması sebebi ile mirasının yalnızca kendisinin olduğunu beyan etmiştir. Tarabo, Yor'un terekesinden bir ev ve çeşitli eşyalardan davacı Apostol'a düşen hisseden kendisi ile on altı kuruşa

³²⁷ TŞS, Defter no. 1855, 129a/1

³²⁸ TŞS, Defter no. 1855, 131b/1

³²⁹ TŞS, Defter no. 1855, 131a/3

sulh olduklarını, söz konusu meblağın altı kuruşunu ödediğini ve on esedi kuruş hakkı bâki kaldığını ifade etmiştir. Bu durum üzerine Tarabo'dan ifadesinin ispatı istenmiş; Mehmed ve Kostantin adlı kişilerin Tarabo'nun ifadesinin doğru olduğunu belirtmeleri üzerine Apostol'un davası reddedilmiştir.³³⁰ Söz konusu davadan sonra aynı tarafların tekrar mahkemeye başvurup davacı tarafın iddia ettiği ve teharüc bedeli olan on altı kuruştan kalan on kuruşu alıp davalının zimetini ibra ve iskat ettiğini kayıt altına almışlardır. Dava sonlandıktan sonra taraflar tekrar mahkemeye başvurup davacı tarafın iddia ettiği ve teharüc bedeli olan on altı kuruştan kalan kısmın davalının zimetini ibra ve iskat ettiğini kayıt altına almışlardır.³³¹

Davalarda daha önce teharüc ile terekeden ayrılan kişilerin ölümleri halinde varisleri tarafından söz konusu teharücün inkâr edildiği dava kaydı da görülmektedir. Örnek dava kaydına göre Yomra nahiyesine tabi Samaruksa adlı köyde sakin olan İbrahim bin Lütfullah meclise gelerek halasının kocası Satılmış ile halasının damadı Mustafa'ya dava açmıştır. İbrahim, Çömlekçi mahallesinde bulunan menzilin baba tarafından dedesine ait olduğunu dedesinin vefat etmesi sonucu mirası öz oğlu olan babası Lütfullah'a, Lütfullah'ın öz kız kardeşleri olan Ziyâde ve merhum olan Ümmiye ve Nurşun'a ait olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu menzilden Ziyâde, Nurşun ve Ümmiye'ye sağlığı zamanlarında babası Lütfullah ile sekiz kuruş üzerine sulh olduklarını ve her biri sulh bedeli olan meblağı aldığını ve mülkün yalnızca babasına ait olduğunu belirtmiştir.

İbrahim babasının vefat etmesi sonucu mirasının kendisine, babasının eşi Belkıs'a ve kız kardeşleri olan Hayire, Nesibe ve Aişe'ye intikal eylediğini söylemiştir. Buna rağmen vefat eden halaları Ümmiye'nin kocası Satılmış ile Nurşun'un damadı Mustafa ve Ziyade'nin, menzili haksız yere Yor adlı gayrimüslime sattıklarını iddia etmiştir. Ayrıca bu satışa kendisinin izin verdiğine dair herhangi bir belgenin bulunmadığını bu nedenle söz konusu menzili zabt etmek istediğinde buna engel olduklarını ifade etmiştir.

Davalı Mustafa ve Satılmış bu iddia karşısında adı geçen Ziyade, Nurşun ve Ümmiye'nin söz konusu menzildeki haklarına karşılık olarak sekiz kuruş üzerine sulh olduklarını inkâr etmiş ve bu durum üzerine davacı İbrahim'den iddiasının ispatı talep edilmiştir. Samaruksa adlı köyde oturan Yusuf ve Kamil adlı kişiler davacı olan İbrahim'in doğru söylediğini beyan etmişlerdir. Mahkeme tarafından İbrahim'e söz konusu olan menzilden hissesinin verilmesi kararlaştırılmıştır.³³²

Sicillerde tehâruc ile ilgili davaların çoğunluğu zimmetin ibra ve iskat edilmesi şeklindedir. Bu davalarda kimi zaman kardeşin kardeşten, kayınbabanın gelininden ve kuzenlerin birbirinden zimmetlerini ibra ve iskat ettiği görülmektedir. Bu tarz davalara örnek olarak Ayasofya mahallesinde

³³⁰ TŞS, Defter no. 1855, 109b/3

³³¹ TŞS, Defter no. 1855, 109b/2

³³² TŞS, Defter no. 1855, 128a/1

sakin olan Mehdi binti Hasan Reis'in kardeşi Ali Çelebi 'nin zimmetini ibra ve iskat eylediği gösterilebilir. Mehdi adlı kadın ölmüş olan babasının terekesinden kendi hissesine ait olan Ayasofya mahallesinde ve Akçabad'a bağlı Horovi adlı köyde mevcut birer ev, bir anbar, meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan bahçe, harman ve bir mahzenden oluşan mülk ve diğer eşya ve emlakda olan hisseleri karşılığında, bir gümüş kemer kuşak, bir çift altın küpe, bir çift altın yüzük, bir atlas kaftan ve diğer kendi aralarında belirledikleri eşyaları tehâruc yoluyla kardeşi Ali Çelebi'den almıştır.³³³

Bir başka dava örneğinde ise Yakub Beşe, Esma adına vekâleten, küçük kardeşi Fatıma adına vesayeten ve kendi adına asaleten olarak babasının mirasına el koyan erkek kardeşi Osman Beşe üzerine dava açmıştır. Yakub Beşe vefat eden babaları Ahmed Beşe bin Murad'ın terekesinden olan mülk, bakır kap kacaklar diğer muhalefatından kendisine isabet eden hissesi karşılığında yüz esedi kuruş üzerine sulh yolu ile anlaştığı görülmektedir. Yakub Beşe bu hususla ilgili tüm husumet ve davada müvekkili Esma, vasisi Fatıma ve Osman Beşenin zimmetlerini belirleyip aralarında husumeti yatıştırarak paylarını aldıklarını ifade etmiştir.³³⁴

Tablo 3: 1855 ve 1856 Numaralı Şeriyeye Sicillerinde Tehâruc Konulu Miras Davaları

Sicil No ve Dava Kayıtları	Taraflar Arasındaki Akrabalık İlişkisi		Tereke	Teharüc Olunan Mallar
	Davacı	Davalı		
1855- 109b/2	Ayasol veled Piraskev (davalının eşinin amcası)	Tarabo (davacının yeğenin kocası)	Ölenin terekesinden yarı hisse	On altı esedi
1855- 125a/2	Kahraman binti Abdullah (yakınlık belirtilmemiş)	Aişe Hatun binti Sadi Çelebi (yakınlık belirtilmemiş)	Tüm tereke	İki yüz esedi kuruş ³³⁵

³³³ TŞS, Defter no. 1856, 103b/1

³³⁴ TŞS, Defter no. 1856, 17b/2 Örnek dava transkripti şu şekildedir: Medine-i Trabzon mahallatından Faroz Mahallesinde sakin iken bundan akdem müteveffa olan Ahmed Beşe bin Murad'ın veraseti zevce-i metrukesi Esma Bint-i Hamza Beşe ve sulbiye-i sagire kızı Fatımaya li-ebeveyn er karındaşları Osman Beşe ve Yakub Beşeye ve li-ebeveyn kız karındaşı Nesafiye münhasıra olduğu mukarrer ve mütehakkık olduktan sonra mezbûr Yakub Beşe meclis-i şer'-i hâtır-ı lazımı't-tevkirde iş bu rafiu'l-kitâb mezbûre Esma tarafından vekâlet ve sagire-i mersûme Fatıma tarafından vesâyet kendü tarafından asaleten mezbûr Osman Beşe mahzarında ikrâr-ı tām ve takrir-i kelâm idüb müteveffa-yı mezbûr Ahmed Beşenin mahallatından mahalle-i mezbûrede vâki' lede'l-ahâli ve'l-cirân ma'lumu'l-hudûd mülk-i menzilin ve evânî-i nühâsi ve eşya-yı beyitten vesâyir kalîl ü kesir muhalefatından bi'l-irsi's-şer'i bana isabet iden hisse-i şer'iiyyem mukâbelesinden ale't-tarîki't-teharüc-i şer'i yüz esedi gurus sulhen müteveffa-yı mezbûr Ahmed Beşenin cem'-i muhalefatında vâz'u'l-yed olan merkûm karındaşım Osman Beşe yedinden bi't-tamâm ve'l-kemâl ahz u kabz eyledim ba'de'l-yevm husus-ı mezkûre müte'allik cem'-i da'vâ ve mutâlebât-ı eymân ve muhâsemâtdan müvekkile-i mezbûre Esma ve sagire-i mersûme Fatıma ve merkûme Osman Beşenin zimmetlerini ibrâ ve iskât kat'ü'l-nizâ' ile ibrâ ve iskât eyledim dedikte gıbbe't-tasdik's-şer'i ma-hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu. Tahriren fi'l-yevmi's-sâdis 'işrîn Zilhicce-i şerife li-sene tis'a ve tis'in ve elf.

³³⁵ Bu kayıтта 200 esedi kuruş üzerine teharüc yapılmış ancak bu paraya karşılık aynı meblağa denk gelinecek eşyalar davacının zimmetinden iskat edilmiştir. 200 kuruşa karşı alınan eşyalar şu şekilde belirtilmiştir: 30 kuruşa iki gümüş kılıç, 10 kuruşa bir kaftan, 20 kuruşa bir sim raht, 18 kuruşa bir sim kuşak ve bir bohça ve bir yüz yastığı, 22 kuruşa 22,5 vakiyye bakır evâni, 80 esedi kuruşa iki sim hançer ve belli bir miktar keten bezi, 20 esedi kuruşa hamam peşkir verilmiş ve geri kalan 20 esedi kuruş nakit olarak verilmiştir.

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No ve Dava Kayıtları	Taraflar Arasındaki Akrabalık İlişkisi		Tereke	Teharüc Olunan Mallar
	Davacı	Davalı		
1855- 128a/1	İbrahim bin Lütfullah (davalının eşinin kuzeni- davalının eşinin yeğeni)	Mustafa bin Mehmed (davacının halasının damadı) ve Satılmış ibn-i Kürdi (davacının halasının kocası)	Mülk	Sekiz kuruş
1855- 129a/1	İbrahim Çavuş bin Mustafa Çavuş	Mahmud Çavuş bin Abdullah	Dört yüz seksen esedi kuruştan kendisine düşen hisse	× 336
1855- 129b/1	Emine binti Hasan (davalıların babalarının eşi)	Mehmed ve Mahmud (davacının kocasının oğulları)	İki bin akçe mehir ve tüm tereke	Yirmi esedi kuruş
1855- 131a/3	Fatıma binti Mahmud Beğ (davalının babannesi)	Ahmed Ağa ibn-i Hüseyin (davacının torunu)	Tüm tereke	Bin iki yüz kuruş
1855- 137a/3	Tudor veled Haki	Babek veled Manol	Tüm tereke	Altı esedi kuruş
1855-140a/2	Rodeme ve Tomanbe (davalının yeğenleri)	Tudos veled Lefter (davacıların amcası)	Bir oda, iki katlı çardak, iki mahzen, bir anbar, meyveli ve meyvesiz ağaçlarla çevrili mülk, bahçe ve terekedeki diğer şeyler	İki yüz yirmi esedi kuruş
1856- 5b/1	Ahmed (davalının amcası)	Esmâ(davacının yeğeni)	Bir ev, meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan bahçe ve arazi	Bin otuz beş kuruş
1856- 12a/1	Abdullah bin Zeyni Arslan (kuzen)	Aişe Hatun (kuzen)	Tüm tereke ve emlak	On esedi kuruş, bir yeni bez kapama, bir yeni çintiyan, bir yeni kavuk ve bir yeni sarık
1856- 17b/2	Yakub Beşe	Osman Beşe	Mülk, kapkacak ve diğer muhalefat	Yüz esedi kuruş
1856- 57a/2	Havva binti Abdullah (ölenin önceki eşi)	Meydan binti Abdullah (ölenin eşi)	İki tane iki katlı ev, bir tane tek katlı ev, kapkacak diğer eşyalar	Yüz elli kuruş

³³⁶ Bu davadan anlaşıldığı üzere tehârüc yaparak hissesinden vazgeçen Emine binti El Hac Ali adlı kadındır. TŞS, Defter no. 1855, 129a/1, Yine 131b/1 numaralı kayıta aynı kadının tehârüc yapan kişi olduğu görülmektedir. TŞS, Defter no. 1855, 131b/1

Tablo 3: (Devamı)

Sicil No ve Dava Kayıtları	Taraflar Arasındaki Akrabalık İlişkisi		Tereke	Teharüc Olunan Mallar
	Davacı	Davalı		
1856- 103b/1	Mehdi binti Hasan Reis (kardeş)	Ali Çelebi bin Hasan Reis (kardeş)	Bir tane tek katlı ev, anbar, meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan bahçe, harman, bir mahzen ve diğer eşya ve emlak.	Bir gümüş kemer kuşak, bir çift altın küpe, bir çift altın yüzük, bir atlas kaftan, çeyiz eşyası
1856- 124b/2	El Hac Mehmed Ağa bin Musa Beşe (davalının kayınbabası)	Hadice binti Hasan Çelebi(davacının gelini)	Mülk ve diğer muhalefat	On altı gül altın kuşak ³³⁷ , zerdeva, bir kırmızı çuka taraflı nafe kürk, biraseli kondoş çuka, bir mor kondoş çuka, bir mavi çuka şalvar, bir kırmızı çuka çakşır, iki eski sarık, bir mor hare kaftan, bir ... bogası kaftan ve bir mercan tesbih

2.1.4. Miras Davalarında Mehir

Sözlük anlamı “ücret” olan mehir (mehr) kelimesi fıkıhta dini nikâh akdinde kocanın eşine ödeme zorunluluğu olan para yahut mala verilen isimdir.³³⁸ Evlilik akdi olan nikâh ile birlikte kadına mehir verme âdeti İslamiyet öncesi Arabistan’da da mevcut olup İslam dini ile bu eski gelenek kadının hukuki anlamda lehine değiştirilerek uygulanmıştır.³³⁹ İslam’da mehir ile birlikte kadına belirli bir değer biçmeden ziyade onu değerli bir varlık olarak görme ve gösterme amacı vardır. Bu konuda İbnu’l- Hümâm’da³⁴⁰ şöyle demiştir: “Mehir, ücret ve semen gibi bir karşılık değil kadının şerefini korumak için meşru kılınmıştır.”³⁴¹

³³⁷ Adı geçen on altı gül altın kuşağın kıymeti yüz elli kuruş olarak dava kaydında belirtilmiştir.

³³⁸ M. Akif Aydın, “Mehir”, **DİA**, c.28, TDV, Ankara, 2003, s.389

³³⁹ Halil Cin, “İslam hukukunda Mehir”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 29, Sy. 1, 1972, s.200

³⁴⁰ Asıl adı Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457) olan ve dedesinin dedesi olan Hümâmeddin’den dolayı kendisine bu lakabın verildiği İbnü’l- Hümâm İskenderiye’de doğup Hanefî mezhebi fakihlerinden olup kendisi usul ve kelâm âlimi olarak bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ferhat Koca, “İbnü’l- Hümâm”, **DİA**, c.21, TDV, Ankara, 2000, s.87

³⁴¹ H. İbrahim Acar, **Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku**, Ensar, İstanbul, 2018, s.130

Kur'an-ı Kerim'de mehir konusuna dair birçok ayet mevcut olup³⁴² mehir iki türlü olarak verilmekte idi. Nikâhın kıyılmasından önce kocanın eşine verdiği mehre mehr-i muaccel, nikâh sonrasında veya kadın ya da kocanın vefat etmesi halinde vefat edenin terekesinin taksiminden önce kadına ödenen mehre mehr-i müeccel denilmektedir.³⁴³

İslam'da kadına verilecek mehir miktarının alt sınırı belirlenmiş ancak bu konuda mezhepler arasında farklı görüşler mevcut olmuştur. Hanefi mezhebine göre en düşük mehir miktarı 10 dirhem gümüş, Maliki mezhebi ise bu sınırı gerçek bir altından olan dinarın dörtte biri, gerçek bir gümüşten ise 3 dirhem ya da buna eş miktarda mal olarak belirlemişlerdir. Diğer mezheplerden Şafii ve Hanbeliler bu konuda belirli bir miktar belirlememişlerdir.³⁴⁴ Fakat mehir miktarının az olması hoş görülme-yen bir durum olup kocanın maddi imkânları doğrultusunda mehrin ödenmesi gerektiğini belirterek en yüksek mehir miktarı konusunda da bir sınırlama yapmamışlardır.³⁴⁵ İncelediğimiz miras kayıtlarında kadınlara verilen en yüksek mehir miktarının 25.000 akçe olduğu ve mehiri veren eşin Ağa unvanına sahip olduğu tesbit edilmiştir. Yine en düşük mehir miktarının ise 1.400 akçe olarak Beşe unvanına sahip bir eş tarafından verildiği görülmüştür.

İslam hukukunda mehir tam anlamıyla kadına özgü bir hak olup mutlak tasarruf hakkı vardır.³⁴⁶ İncelediğimiz sicillerde kadınların mehirini ne şekilde tasarruf ettiğine dair bir belge mevcut olup buna göre kadının mehri ile oğlunun borcunu ödediği tesbit edilmiştir.³⁴⁷

Mehir ile ilgili Trabzon Şeriyeye Sicillerinde yer alan örnekte varislerin mehir hakkından kendi tasarrufuna göre vazgeçtiği görülmektedir. Örneğin Eksotha Mahallesinde yaşayan Musa bin Ersin vefat etmiş olup varisleri arasında eşi Şerife, oğlu Ahmet ve kızı Fatıma bulunmaktadır. Vefat eden Musa'nın oğlu Ahmet, üvey annesi olan Şerife'ye babasından kalan bütün mirasa el koyduğu iddiası ile dava açmıştır. Buna göre Musa'nın terekesinde tahmini değeri 100 kuruş olan mülkü taksim etmeden sattığını ve bu satıştan kendisine düşen 68 kuruş nakit para, 29 kıyye bakır, bir yorgan ve iki eski kilimi aldığını ileri sürmüştür. Ancak Ahmet, öz annesi ve babasının vefat eden önceki eşi Havva'ya babasının terekesinden düşen 3000 akçe mehirinden Şerife'nin kendi rızasıyla vazgeçtiğini ifade ederek aralarında bir anlaşmazlık ve husumetin kalmadığını belirtmiştir.³⁴⁸

³⁴² Bkz. Kur'an, Bakara Suresi, Ayet: 229- 237, Nisa Suresi Ayet: 4-20-21-24-25, Maide Suresi Ayet: 5, Azhâb Suresi Ayet: 50

³⁴³ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Kronik, İstanbul, 2018, s.92

³⁴⁴ H. İbrahim Acar, "Mehrin İslam hukuku Açısından Değerlendirilmesi", **İslam hukuku Araştırmaları Dergisi**, sy.17, 2011, s.378

³⁴⁵ Jülide Akyüz, "Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Öğesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.24, Sy. 37, 2005, s.217

³⁴⁶ Cin, "İslam hukukunda Mehir", s.235

³⁴⁷ TŞS, Defter no. 1856, 111b/1

³⁴⁸ TŞS, Defter no. 1856, 13a/1

Kızının ölümü ile birlikte mehir hakkı sahibi olan baba da kadı huzuruna gelip hakkını aramıştır. Bu yönde Süleyman Beşe ibn-i Hüseyin adlı kişi mahkemeye gelerek damadı Süleyman Beşe'ye dava açmıştır. Süleyman Beşe ölen kızı Esmâ'nın muhalefatından ve mehirinden kendisine irsen düşen hisseye, damadı Süleyman'ın el koyduğunu ve hissesine düşen payı talep ve dava ettiğinde aralarında husumet ve kavga çıkması sonucu arabulucu vasıtasıyla 6 esedi kuruşa sulh olduğunu ifade etmiştir. Sulh sonrası aralarında bir husumet kalmamıştır.³⁴⁹ Bir başka örnekte yine ölen kadının varisleri mehir ve diğer şer'i haklarını alabilmek için mahkemeye başvurarak sulh yoluyla anlaşmalarıyla birlikte dava kaydı neticelenmiştir.³⁵⁰

Sicillerde kadınların kendilerine miras olarak düşen eşya, para ve mehir haklarını almak için şer'i haklarını kullandıkları ve bu konuda en yakın akrabaları ile husumet yaşamayı göze aldıkları görülmektedir.³⁵¹ Örneğin Tekfur Çayırı Mahallesinden vefat eden İbrahim bin Murad'ın eşi vekâleten mahkemeye başvurarak kocasının oğlu (üvey) Mustafa'ya dava açmıştır. Ölen kocasının zimmetindeki 2000 akçe mehr-i müecceli ve hakkına düşen hisse ile bir top keten bezi yanında ayrıca 16 esedi kuruşu talep etmiştir. Ancak aralarında tartışma çıkması sonucu arabulucular vasıtasıyla birer kilo Trabzon buğdayı ve lazutu (mısır), 16 semene bir tencere, birer kuruşa odun ve nefti çuha ferace, 2 esedi kuruş ile birer balta ve korkuluk karşılığında anlaşmışlardır.³⁵²

Yine bir başka davada Raziye adlı kadın vekâleten mahkemeye gelerek kayını Ali bin Osman'a dava açtığı görülmektedir. Raziye'nin mahkemedeki ifadesine göre kocası Ahmed bin Osman vefat etmiş ve onun terekesine kocasının kardeşi Ali bin Osman el koymuştur. Kendisinin kocasının terekesinden hakkı olan rub' hisse ve 10.000 akçe mehr-i müeccelini kaynından talep etmesiyle aralarında çok ciddi tartışmaların ortaya çıktığı ve en nihayetinde arabulucuların aracılık etmesiyle

³⁴⁹ TŞS, Defter no. 1856, 18b/2

³⁵⁰ TŞS, Defter no. 1855, 117b/2 Belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: Medine-i Trabzon mahallatından Bâb-ı Zağnos Mahallesinde sâkin iken bundan akdem müteveffâ olan Saliha binti Osman nâm hatunun veraseti zevci Mehmed Beşe ibn-i Ali ile li-ebeveyn er karındaşları Mustafa ve Mehmed ve Ahmed mezbur Osman ve li-ebeveyn kız karındaşları Sabire ve Ümmühan binti merkûm Osman'a münhasıra olduğu şer'an zâhir ve mütebeyyin oldukdan sonra mezbûrun Ahmed ve Sabire ve Ümmühan taraflarından sulh-ı âti'l-beyân vekil olub Hüseyin Beşe ibn-i el Hac Mürteza ve Abdullah Beşe ibn-i Mahmud nâm kimesneler şehâdetleriyle vekâleti sâbit olan merkûm Mustafa asâleten ve vekâleten mezbûr Mehmed dahi asâle mahfil-i kazâda sâhib-i hâze'l-kitâb merkûm Mehmed Beşe mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüb müteveffât-ı merkûme Saliha nâm hatunun cümle terekesi ve mehr-i müeccelini mezbûr Mehmed Beşe vaz'ü'l-yed olmağla terekeden ve mehr-i müeccelinden hissemizi talep ettiğimizde beynimizde münazaât-ı kesîre ve mühasâmât-ı şedîde vâk'a olmuşdu el-hâletinde beynimizde muslihûn tavassutuyla müteveffât-ı merkûme Saliha'nın cümle terekesinden ve mezbûr Mehmed Beşe zimmetinde mütekarrir ve ma'kûdun-aleyh olan mehr-i müeccelinden bize müvekkilûn-ı merkûmûn Ahmed ve Sabire ve Ümmühan'a isabet eyleyen hisse-i şer'iyemizden bizim ile yigirmi gurusu üzerine inşâen akd-i sulh ittikte biz dahi asâleten ve vekâleten sulh-ı mezbûru kabul ve bedel-i sulh olan meblağ-ı mersûm yigirmi gurusu bi't-tamâm ve'l-kemâl mezbûr Mehmed Beşenin yedinden ahz ve kabz idüb merkûm Mehmed Beşenin zimmetini ibrâ-i amm ile ibrâ ve iskât eyledik didiklerinde gıbbe't-tasdik-ı şer'i mâ-hüve'l-vâkı' bi't-taleb ketb olundu. Hurriren fi'l-yevmi'l-hâdî ve'l-ısrîn min Saferü'l hayr li-sene seb'a ve tis'in ve elf. H. 21 Safer 1097/M. 17 Ocak 1686

³⁵¹ TŞS, Defter no. 1856, 123a/2, 114b/1, 1855 39a/2, 46a/1, 129b/1

³⁵² TŞS, Defter no. 1856, 123a/2,

on üç kuruş üzerine sulh olduklarını belirtmiştir.³⁵³ Burada söz konusu kadının rubi' hissesinin ne kadar olduğu belirtilmemesine rağmen mehir bedelinin 10.000 akçe olduğu belgede geçmekte olup hakkından çok daha düşük bir meblağa sulhu kabul ettiği dikkati çekmektedir. Kadının hangi gerekçelerle sulhu kabul ettiği ihtimalli yorumlamalardan öteye geçmemektedir. 1856 numaralı sicilde yer alan H. 8 Zilkade 1100 /M. 24 Ağustos 1689 tarihli kayıta davalı konumunda olan kadının mehir hakkını mahkemenin sulh kararı alması neticesinde tasarruf edebilme hakkına sahip olduğunu daha öncesinde bu mehri istediği gibi tasarruf edemediği anlaşılmaktadır.³⁵⁴

Kadınların kendi rızasıyla mehir hakkından vazgeçtiği yine dava kayıtlarında görülen bir durumdur. Konuyla ilgili mahkemeye yansıyan dava örneğinde Şerife binti Himmet adlı kadın ölen kocası Musa bin Arslan'ın muhallelfatından olan evi 100 kuruşa sattığını bu satıştan terekede hak sahibi olan kocasının oğlu Ahmed'e 68 kuruş nakit para, yirmi dokuz vakiyye bakır, bir yorgan ve iki kilim verdiğini belirtmiştir. Şerife, Musa'nın kızı Fatıma'nın vasisi olduğu nedeniyle de terekeden otuz dört esedi kuruş, on dört buçuk vakiyye bakır ve iki eski kilimi Fatıma adına aldığını eklemiştir. Kendi hissesinden olan 3.000 akçe mehirinden de rızasıyla vazgeçtiğini ifade etmiştir.³⁵⁵

Mehri müeccel şeklinde alınan mehirlerde kadınların nikâhtan sonra kocanın ölümü yahut boşanma ya da kadının kendisinin ölümüyle birlikte alınan mehir türü olduğundan bahsetmiştik. Bu tarz mehirlerde zamanında alınmaması alınsa bile bu durumdan haberdar olunmaması gibi durumlar miras anlaşmazlığının yaşanmasına neden olan olaylardandır. Örneğin Akçabad'a bağlı Helvacılar adlı köyde yaşayan Durmuş bin Ahmed baba bir kız kardeşi Raziye'ye dava açmıştır. Durmuş daha önce babasına ait olan tarlanın babasının vefatı ile birlikte kendisine geçtiğini ancak kız kardeşinin on beş sene önce burayı zabt ve tasarruf ettiğini belirterek gereğinin yapılmasını mahkemeden talep etmiştir. Davacı Durmuş bin Ahmed'in babası olan Ahmed'in vefat etmesiyle davalı Raziye'nin annesi olan Aişe'nin 2000 akçe mehirine karşılık bu tarlayı Raziye'ye sattığı kendisinin satın aldığı ortaya çıkmış ve dolayısı ile Durmuş davadan men edilmiştir.³⁵⁶

Konuya ilişkin bir başka kayıta ise Aşağı Hisar mahallesinde sakin olan Receb asaleten ve Ümmi adlı kadın ise vekâleten mahkemeye gelerek Recep'in yeğeni ve Ümmi'nin kız kardeşi olan

³⁵³ TŞS, Defter no. 1855, 115b/2

³⁵⁴ TŞS, Defter no. 1856, 124b/2 Saçlı Havâce (Hoca) Mahallesinde vefat eden Mustafa Çelebi'nin babası, El Hac Mehmed Ağa mahkemeye gelerek gelini Hatice binti Hasan Çelebi'ye dava açmıştır. Davaya vekâleten katılan Hatice'nin vekili Ömer Çelebi karşısında iddasını dile getiren baba El Hac Mehmed Ağa, oğlunun Saçlı Havâce (Hoca) Mahallesindeki mülkünde ve diğer muhallelfatında hissesi olduğunu ve bunu müvekkili Hatice'den talep eylediğinde aralarında çok büyük tartışmaların ortaya çıktığını, sonuçta arabulucuların müdahalesiyle hissesi karşılığında 150 kuruşa 16 gül altın kuşak, muhallelfatından bir zerdeva, bir al çuka taraflı nafe kürk, bir aseli kondoş çuka, bir mor kondoş çuka, bir mai çuka şalvar, bir kırmızı çuka çakşır, iki köhne sarık, bir mor hare kaftan, bir bogası müstamel kaftan ve bir mercan tesbih karşılığında anlaşmışlardır. Mehmet Ağa anlaşıları eşyaları Hatice'nin vekili Ömer Çelebi'den aldığını ve gelini Hatice'nin oğlu Mustafa zimmetinde olan 1000 akçe mehir-i müeccel ve rubi' (1/4) hissesi mukabilinde adı geçen menzili ve diğer muhallelfatı tasarruf edebileceğini ifade etmiştir.

³⁵⁵ TŞS, Defter no. 1856, 13a/2

³⁵⁶ TŞS, Defter no. 1856, 100b/3

Neslihan'a dava açmışlardır. Recep'in kız kardeşi ve Ümmi'nin annesi olan Saliha adlı kadın vefat etmiştir. Davacı tarafın iddiasına göre Saliha'nın terekesinden kendilerine düşen yirmi iki esedi kuruşu Saliha'nın diğer kızı Neslihan almıştır. Dava konusu olan hisselerini talep ettiklerinde Neslihan'ın karşı çıktığını belirtmişlerdir. Neslihan'ın vekili Ali Beşe bu iddia karşısında merhum Saliha'nın sağlığında müvekkili Neslihan'dan yirmi iki kuruş borç aldığını ve bu borçla vefat eden oğlu Ali'nin borcunu ödediğini söylemiş. Ayrıca Saliha'nın kocası olup vefat eden merhum İdris'in zimmetinde aralarında miktarı bilinen mehir müeccelinden ve terekesinden yirmi iki kuruş hissesini aldıktan sonra kızı Neslihan'a olan yirmi iki kuruş borcunu ödediğini merhum Saliha'nın bu durumu kendisinin dahi ifade ettiğini söyleyerek iddayı reddetmiştir. Bu durum üzerine Ali Beşe'den iddasının ispatı talep edilmiş ve güvenilir Müslümanlardan Ahmed Çelebi ve Osman Çelebi adlı kişiler meclise gelerek şahit olmuşlardır. Mahkeme kararı ile davacı olan Receb ile Ümmühan davadan men edilmişlerdir.³⁵⁷

Dava kayıtlarında kadınların mehirlerinin hepsini bir almadıklarını ayrı zamanlarda mehirlerini aldıklarını da görmekteyiz. H. 12 Rebî'ü'l-âhir 1098 / M. 25 Şubat 1687 tarihli kayıta bu konuya dair örnek mevcuttur. Mağara Mescidi mahallesinde sakin olan Afife Hatun adlı kadın vekâleten mahkemeye gelerek Esmâ'ya dava açmıştır. Afife Hatun'un vekili Mehmed Efendi Esmâ'nın vekili olan Ömer Efendi karşısında müvekkili Afife Hatun'un eşi Mustafa Ağa'nın vefat edip mirasının eşi Afife Hatun, kızı Elif ve öz amcası Berber Başlı Ali Paşaya intikal ettiğini beyan etmiş. Afife Hatun'un vefat eden eşi Mustafa Ağanın zimmetinde 2500 akçe mehirinden 1000 akçesini alıp istifade ettiğini ayrıca Mustafa Ağa'nın terekesine Esmâ Hatun'un haksız yere el koyduğunu ifade ederek terekede olan hissesi ve on beş bin tutan mehirini vekâleti nedeniyle talep etmiştir. Ömer Efendi'ye bu iddalar sorulmuş ve kendisi söz konusu olan mehrin on beş bin akçesininin doğru olduğunu diğer iddaların doğru olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Mehmed Efendi'den iddasının ispatı talep edilmiştir. Mustafa, Aişe, İbrahim, Emine ve Hüseyin adlı kişiler mahkemeye gelerek Mehmet Efendi'nin iddalarını doğrulamıştır. Mahkeme tarafından Afife Hatun'un söz konusu mehri alıp almadığına dair yemin teklif edilmiş kendisininde yemin etmesi üzerine eşi Mustafa Ağa'nın terekesinden mehirinin ödenmesi için Ömer Efendi'ye tenbihde bulunulmuştur.³⁵⁸

Tablo 4: Miras Davalarındaki Mehirler

Sicil No	Kayıt No	Mehir Miktarı	Mehir Cinsi	Eşin Sosyal Statüsü	Sulh Bedeli
1855	23b/2	25.000	Akçe	Ağa	---
1855	39a/2	20.000	Akçe	Ağa	---
1855	115b/2	10.000	Akçe	---	On üç kuruş
1855	129b/1	2.000	Akçe	---	Yirmi esedi kuruş
1856	13a/1	3.000	Akçe	---	---

³⁵⁷ TŞS, Defter no. 1856, 111b/1

³⁵⁸ TŞS, Defter no. 1855, 23b/2

Tablo 4: (Devamı)

Sicil No	Kayıt No	Mehir Miktarı	Mehir Cinsi	Eşin Sosyal Statüsü	Sulh Bedeli
1856	13a/2	3.000	Akçe	---	---
1856	100b/3	2.000	Akçe	---	---
1856	114b/1	1.400	Akçe	Beşe	---
1856	123a/2	2.000	Akçe	---	Bir kilo Trabzon buğdayı ³⁵⁹
1856	124b/2	20.000	Akçe	Çelebi	On altı gül altın kuşak ³⁶⁰

2.1.5. Miras Davalarında Hibe

Kelime anlamı “karşılıksız vermek, bağışlamak” anlamında olan hibe, bir malı belirli bir karşılık beklenmeden bir başkasına verilmesine denilmektedir.³⁶¹ Hibe kelimesinin eş anlamlısı olarak Arapça’da hediye, sadaka, atıyye, nihle ve Türkçe’de de bağış ve teberru gibi kelimeler kullanılmıştır. Ancak tam olarak bu ifadeler hibe kelimesinin karşılığı olmamakla birlikte hibe daha çok hukuki bir ifadedir.³⁶²

Osmanlı Devleti’nde 1868-1876 yıllarında hazırlanan borçlar, eşya ve yargı hukuku konularını içeren Mecelle’de³⁶³ de hibenin tanımı yapılmış ve “Hibe, bilâ ıvaz bir malı âhara temlikdir” şeklinde yer almıştır.³⁶⁴ Hibede bir malı karşılıksız bir şekilde bağışlayana *vâhib*, hibe bağışlanan kimseye *mevhûbun leh*, hibe konusu olan mala *mevhûb*,³⁶⁵ yapılan hibeyi kabul etmeye de *ittihab* denilir.³⁶⁶ İncelediğimiz 1855 ve 1856 Numaralı Trabzon Şeriyeye Sicillerinde hibe konulu miras davalarında ittihab kelimesi 5 davada, mevhûb kelimesi ise yalnızca 1 davada geçmektedir.³⁶⁷

³⁵⁹ Sulh olunan diğer eşyalar bir kilo Trabzon lazudu (mısır), on altı semen kıymetle bir tencere, bir kuruş kıymetle odun, iki esedi kuruş, bir balta, bir korkuluk ve bir kuruş kıymetli nefi çuha ferace

³⁶⁰ Burada söz konusu olan altın kuşağın 150 kuruş kıymetinde olduğu belirtilmiştir. Sulh olunan diğer eşyalar ise bir zerdeva, bir al çuka taraflı nafe kürk, bir aseli kondoş çuka, bir mor kondoş çuka, bir mavi çuka şalvar, bir kırmızı çuka çakşır, iki eski sarık, bir mor hare kaftan, bir bogası müstamel kaftan ve bir mercan tesbih

³⁶¹ Ali Bardakoğlu, “Hibe”, *DİA*, c.17, TDV, İstanbul, 1998, s.421

³⁶² Gös. yer

³⁶³ M. Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, *DİA*, c.28, TDV, Ankara, 2003, s.231

³⁶⁴ Bardakoğlu, “Hibe”, s.422

³⁶⁵ Ayşe Şimşek, “1723-1724 Yıllarında Konya’da Hibe’nin Panoraması: Hak mı, Haksızlık mı?” *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:8, Sy.:2, Güz 2020, s.520

³⁶⁶ Abdülkadir Şener, “İslam hukukunda Hibe”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, Ankara, 1984, s.11

³⁶⁷ İttihab kelimesinin geçtiği kayıtlar için bkz. TŞS, Defter no. 1856, 21b/1, 23a/2, 58b/2, TŞS, Defter no. 1855, 131a/3 Mevhûb kelimesinin geçtiği kayıt için bkz. TŞS, Defter no. 1856, 60a/1

Hibe geçmişten günümüze birçok topluluk ve medeniyet tarafından uygulanan bir sistem olup eski Hint geleneklerinde, Roma hukukunda, İsrail, İran, Uzakdoğu ve Hicaz-Arap topluluklarında isimlendirilmesi ve uygulama esasları birbirlerinden farklı olmuştur.³⁶⁸ İslam dini içerisinde hibenin önemine bakılacak olursa dinin asıl kaynağı olan ve müslümanlığın şekillenmesinde temel esasları içinde bulunduran Kur'an-ı Kerim'de hukuki anlamda hibe ile ilgili bir ayet bulunmamaktadır. Daha çok sadaka kelimesi geçmekte olup hibenin yerine yine bu kökten türeyen, "verme" ve "lutfetme" anlamlarına gelecek fiil ve sıfatlar kullanılmıştır.³⁶⁹

Peygamber Efendimizin hadislerinde hibe ile ilgili birçok örnek mevcut olup hadis kitaplarının birçoğunda bu konu "Kitabü'l-Hibe" başlığında işlenmektedir. Bu başlık altında Hz. Peygamber ve sahabe döneminde hibenin uygulanma şekli ve yine bu uygulamaya yönelik yeni düzenleme ve çözümler örneklerle birlikte yer almaktadır.³⁷⁰ Hz. Peygamber hibenin çocuklar arasında ayırmacılığa fırsat doğuracak şekilde yapılmamasını öğütlemiş ve şöyle buyurmuştur: *"Bağış konusunda çocuklanmza eşit davranın. Eğer birisini tercih etmem gerekseydi kadımları erkeklere tercih ederdim".*³⁷¹

Trabzon Şer'iyye Siciller'inde 1685-1688 yılları arasında miras davalarında hibe konulu kayıtlara rastlanıldığı görülmektedir. İncelenilen bu dönemde toplam 9 tane hibe belgesi yer almaktadır. Bu kayıtlardan 5'inde hibe yapan kişinin erkek olduğu, 4 kayıta ise hibe yapan tarafın kadın olduğu görülmektedir. Yine hibe belgelerinde hibe yapan ve hibeyi kabul eden taraflar arasındaki ilişki belirtilirken 2 belgede hibe yapan ve hibeyi kabul eden arasındaki yakınlık derecesi belirtilmemiştir.

Hibe ile ilgili kayıtların bazıları miras davalarının içinde yer alırken bazıları hibe hücceti şeklinde bulunmaktadır. Hüccet şeklinde yer alan bir hibe kaydında Mürteza adlı kişinin üvey oğluna yaptığı hibe örnek olarak gösterilebilir. Bu kayıta Mürteza'nın dedesi Süleyman Ağa'nın muhallefatından olan iki tane iki katlı oda ve çeşme ile çevrili olan evi kendi payına düşen mirastır. Mürteza adı geçen bu miras oğulluk olarak bilinen üvey oğlu Ahmed Beşe'ye iki yüz esedi kuruşa satmış o da satın almıştır. Ancak Mürteza satış sonucunda alacağı olan iki yüz kuruşu almayıp üvey oğlu Ahmed Beşe'ye bu parayı daha doğrusu hissesini hibe etmiş o da bu hibeyi kabul etmiştir.³⁷²

³⁶⁸ Bardakoğlu, "Hibe", s.421

³⁶⁹ Şener, a.g.m., s.14

³⁷⁰ Bardakoğlu, "Hibe", s.421

³⁷¹ Saffet Köse, "İslâm Hukukuna Göre Anne-Babanın Bağış (Hibe) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayırmacılık, **Mehir**, Sy.: 4, 1999, s.14

³⁷² TŞS, Defter no. 1856, 21b/1

Bu tür kayıtlara diğerk bir örnekte Orta Hisar mahallesinde sakin olan Fatıma binti Mahmud Bey'in torunları Ahmed Ağa ve Mustafa Ağa'ya yaptığı hibe görölmektedir.³⁷³

Hibe ile ilgili belgelerde davalı ve davacı tarafın arasında söz konusu hibenin ispatına yönelik davalar mevcut olmuştur. Örneğın Havva adlı kadın vekâleten mahkemeye başvurarak ölen kocasının diğerk hanımı olan Sümeyye'ye dava açmıştır. Havva'nın vekili olan Ömer Efendi, vefat eden Rüstem Ağa'nın terekesinin oğlu İsmail'e ve İsmail'inde vefatı ile hissesinin annesi Havva'ya intikal ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca Rüstem Ağanın muhallelfatından Saçlı Havace mahallesinde bulunan bir anbar, bir çeşme, avlu ve meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşın mülk, kap kakak ve diğerk tüm terekeleri davalı Sümeyye'nin aldığını beyan etmiştir. Davalı olan Sümeyye'nin bu hisseyi vermemek için çeşitli bahaneler ileri sürdüğünü ve bu konuda inat ettiğini belirterek Havva'nın hakkını talep etmiştir. Ahmed Beşe bu iddia karşısında Rüstem Beğ'in hayatta olduğu zaman mevcut mirası eşi Sümeyye Hatun'a hibe ettiğini ve kendisinin de bu hibeyi kabul ettiğini ifade etmiştir. Bu durum üzerine Ahmed Beşe'den iddasını doğrulamak adına ispat talep edilmiştir. Güvenilir kimselerden olan Topçu Üveys ve El Hac Malkoç Mehmed adlı kişiler mahkeme huzuruna gelip, Rüstem Ağa'nın yukarıda belirtilen mirası eşi Sümeyye Hatun'a hayatta iken hibe ettiğini onunda bu hibeyi kabul ettiğine şahit olduklarını belirtmişlerdir. Mahkeme tarafından şahitlerin ifadeleri kabul edilip davacı Havva'nın talebi red edilmiştir.³⁷⁴

Bu davadan anlaşıldığı üzere iki eşi olan adam yalnızca birine hibede bulunmuş ve diğerk bu durumdan haberdar olmaması nedeniyle davalı taraf olarak kocasının mirasından hakkını aramaya çalışmıştır. Ancak hibenin geçerli olması ve ispat edilmesi sonucunda davadan men edilmiştir. İslam'da çok eşlilik caiz olup eşler arasında adil ve merhametli olunmasına dair öğütler vardır aksi durumlar dinen hoş karşılanmamıştır. Eşler arasında adalet ile ilgili olarak Allahu Tealâ Nisa Suresinde "Aralarında adaletsizlik yapmaktan endişe ederseniz bir kadınla yetinmelisiniz"

³⁷³ TŞS, Defter no. 1855, 131a/3 Hibe hücceti örneği için bkz. Medine-i Trabzon mahallatından Orta Hisar Mahallesinde sâkine Fatıma binti Mahmud Beğ nâm hatun tarafından hibe-i âti'l-beyân ikrâra vekil olub zât-ı mezbûreyi marifet-i şer'le ârifân olan İsmail Ağa ibn-i El Hac Ahmed ve Hüseyin el Hac Ali Ağa nâm kimesneler şehâdetleriyle vekâleti sâbit olan Derviş Ağa ibn-i Mahmud Ağa mahfil-i kazâda iş bu sâhibü'l-kitâb Ahmed Ağa ibn-i Hüseyin mahzarında bi'l-vekâle ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb müvekkilem mezbûre Fatıma Hatunun bundan akdem müteveffâ olan sulbi oğlu Hüseyin Ağanın cümle terekesinden be- hasbü'l-ırs-i şer'le kendüye isâbet iden sūdüs hisse-i şayi'ası mukabelesinde müteveffâ Hüseyin Ağanın terekesini vaz' olan oğulları Mustafa Ağa yedinden altı yüz gurus ve Mehmed Ağa yedinden dahi altı yüz gurus min-haysi'l-mecmû' bin iki yüz gurus alâ-tariki't-tehârüc ahz ve kabz eyleyüb meblağ-ı merkûm bin iki yüz esedi gurus mûmâ-ileyh Ahmed Ağa ile karındaşı Mustafa Ağaya 'ale'l-iştirâki's-seviyy hibe ve teslim ve temlik eyledi merkûm Ahmed Ağa dahi meclis-i hibede kendüye asâleten ve karındaşı Mustafa Ağaya vekâleten ittihâb ve tesellüm ve temellük eyledi ba'de'l-yevm meblağ-ı merkûm bin iki yüz esedi gurus mûmâ-ileyh Ahmed Ağanın ve karındaşı Mustafa Ağanın mülk-i mevrûsudur keyfe mâ-yeşâ ve yehtâr mutasarıf olsunlar didiklerinde gibbe't-tasdik-i şer'i mâ-hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu. Tahriren fi'l-yevmi't-tâsi' 'aşer li-sene tis'a ve tis'in ve elf.

³⁷⁴ TŞS, Defter no. 1856, 23a/2

buyurmaktadır.³⁷⁵ Yine Hz. Peygamber'in de bu konu ile ilgili "Kimin iki hanımı olur da bunlardan birine farklı ilgi gösterirse kıyamet gününde bir tarafı felçli olarak haşredilecektir" hadisi vardır. ³⁷⁶

Yine hibenin ispatına yönelik bir başka dava örneğinde İsmail Ağa, mahkemeye gelerek Bergah Hatun'a dava açmıştır. İsmail Ağa, vefat eden Ümmi'nin yeğeninin oğlu olduğu nedeniyle Ümmi'nin mirasının kendi hakkı olduğunu belirtmiştir. Ümmi'nin terekesinden olan mülkü Bergah'ın fuzulen zabt ettiğini ifade ederek uyarılmasını mahkemeden talep etmiştir. Bu iddia üzerine Bergah Hanım, Ümmi Hatun'un kendisinin kölesi olduğunu ve adı geçen mirası bundan on sene önce Ümmi Hatun hayatta iken kendisine hibe ettiğini bu nedenle bu mülkün sahibinin kendisi olduğunu ifade ederek İsmail Ağa'nın iddiasını reddetmiştir. Mahkeme tarafından Bergah Hatun'un reddettiği iddayı ispat etmesi talep edilmiş ve güvenilir müslümanlardan olan El Hac İbrahim ve El Hac Mehmed adlı kişiler mahkemede hazır olup Bergah'ın söylediklerini doğrulamışlardır. Mahkeme tarafından İsmail Ağa davadan men edilmiştir.³⁷⁷

Hibe edilen malın terekeden olduğu iddiasıyla varisler arasında hibenin ispat edilmesi davasına bir başka örnek de, Aişe binti Ömer'in mahkemeye gelerek vekâleten mahkemede bulunan İkrâm binti Hasan Çelebi'ye dava açma sürecinde görülmüştür. Aişe Hatun vefat eden Melike'nin amcasının kızı olduğunu ve irsen mirasının kendisine ait olduğunu ve onun terekesinden olan otuz esedi kuruş, bakır eşya, bir eski alaca kilim ve velençeyi Mahmud Efendi'nin müvekkili, İkrâm Hatun'un haksız yere el koyduğunu açıklayarak bu durumun sorulmasını talep etmiştir. Mahmud Efendi bu iddia karşısında vefat eden Melike Hatun'un yukarıda ifade edilen terekeyi iki sene önce hayatta iken müvekkili İkrâm Hatuna hibe ve teslim ettiğini onunda kabul ettiğini ifade etmiştir. Bu durum üzerine Mahmud Efendi'den iddiasını ispatı talep edilmiş ve Hasibe ve Sufi adlı kişiler mahkemeye gelerek Mahmud Efendi'nin doğru söylediğini ifade etmişlerdir. Mahkeme tarafından şahitlerin beyanları kabul edilmiş ve Aişe Hatun davadan reddedilmiştir.³⁷⁸

Sicillerde bir dava kaydında babanın oğluna sünnet töreninde yapmış olduğu hibe örneğine de rastlanılmaktadır. Söz konusu davada hibe edilen malların terekeden olduğu iddia edilmiş ve bu nedenle anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Bununla ilişkili bir örnekte Emine Hatun'un vekili, Eyüb Çelebi'nin mahkemeye gelerek vefat eden eşinin oğlunun vasisi olan Mürteza Çelebi'ye dava açtığı görülmektedir. Eyüb Çelebi on üç sene önce vefat eden El Hac Ali'nin kendi malından iki bin kuruş ve üç gümüş kılıç, gümüş bir kemer raht ve Bab-ı Pazar mahallesinde bulunan mülkü Tuzcu Hasan'dan satın aldığını ve bunlar ile oğlu Hasan'ı sünnet ettirdiğini belirtmiş. Eyüb Çelebi beyanına devam ederek adı geçen bu malları Hasan'a hibe ettiğini Hasan'ın bu malın sahibi olduğunu ancak

³⁷⁵ Kur'an, Nisa Suresi, Ayet: 3

³⁷⁶ Kevser Kâmil Ali, Salim Ögüt, "Çok Evlilik", *DİA*, c.8, TDV, İstanbul, 1993, s.366

³⁷⁷ TŞS, Defter no. 1856, 58b/2

³⁷⁸ TŞS, Defter no. 1855, 31a/3

kendisinin henüz bu maldan istifade edemeden vefat ettiğini verasetinin annesi Emine Hatun ve babası El Hac Ali'ye intikal eylediğini ifade etmiştir. Emine Hatun'un üçte bir hissesi ve vefat eden kocası El Hac Ali'nin zimmetinde olan hakkını talep etmiştir. Mahmud'un vasisi Mürteza Çelebi'ye iddalar sorulmuş ve kendisi bunları reddetmiştir. Bu durum üzerine mahkemece Eyüb Çelebi'den iddasının ispatı talep edilmiştir. El Hac Murad ve Mürteza adlı güvenilir müslümanlar mahkemeye gelerek Eyüb Çelebinin anlattıklarının doğru olduğunu ifade etmişlerdir. Mahkeme tarafından El Hac Ali'nin terekesinden Emine Hatun'a talep ettiği hakkının verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁷⁹

Sicillerde hibe yapılan kişiye karşı dava açıldığı görülmektedir. H. 10 Şevval 1099/ M. 8 Ağustos 1688 tarihli bir dava kaydında Orta Hisarda yaşayan Esseyid Ahmed Bey bu nedenle Ahmed Ağa'ya dava açtığı ve hakkını talep ettiği kaydedilmiştir. Esseyid Ahmed Bey'in iddasına göre Orta Hisarda bulunan mutasarrıf olduğu bir bab dükkânı adı geçen Ahmed Ağa fuzulen zabt etmektedir. Davalı konumunda olan Ahmed Ağa iddalara cevaben dava konusu olan dükkânın vefat eden Mehmed'in terekesinden kendisine ait olan hisse olduğunu belirtmiştir. Davalı Ahmet Ağa beyanına devam ederek Bab-ı Pazar mahallesinde yaşarken vefat eden Mehmed'in mirasının annesi Fatıma, kız kardeşi Menzile'ye ve kuzeninin oğulları olan İbrahim Ağa ve kendisine ait olduğunu belirtmiştir. Merhum Mehmed'in terekesinde toplam altı hisse bulunduğunu iki hisse annesi Fatıma'ya, üç hisse kız kardeşi Menzile'ye, bir hisse İbrahim Ağa'ya ve kendisine isabet ettiğini, Fatıma'nın vefat eden oğlu ve kızının terekesinden Bab-ı Pazar mahallesinde bulunan dükkânı İbrahim Ağa ve Ahmed Ağa'nın haberi yok iken Esseyid Ahmed Beğ'e hibe ettiğini ifade etmiştir. İbrahim ve Ahmet Ağa bu hibeden haberleri olunca hibeye izin vermeyip karşı çıkmış ve Hicri 1094 senesinin Safer ayının evailinde kadı olan Esseyid Ali Efendi huzuruna gelerek hisselerini talep etmişlerdir. Esseyid Ahmed Beğ hisseleri olan evin yarısının kıymetini aralarında hesaplamış ve elli dokuz esedi kuruş kıymetinde olduğunu belirlemişler adı geçen meblağın dışında iki bab dükkândan bir bab dükkânı yine İbrahim Ağa ve Ahmed Ağa'ya hisseleri karşılığında kendilerine verdiğini iddia etmiş ve elinde bu konu ile ilgili hüccet olduğunu belirtmiştir. Esseyid Ahmed Beğ bu iddayı reddetmiş ve mahkemem tarafından Ahmet Ağa'dan iddasının ispatı talep edilmiştir. Ramazan Efendi ve Mehmet Beşe adlı kişiler mahkemede bulunarak Ahmet Ağa'nın sözlerinin doğru olduğunu kendilerinin bu olaya şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durum üzerine mahkeme tarafından Esseyid Ahmed Bey davadan men edilmiştir.³⁸⁰

Konuya ilişkin başka bir örnek dava da kardeşler arasında gerçekleşmiş olup dava seyri şöyledir: Bab-ı Pazar mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Hüseyin Efendi'nin kızı Fatıma vekâleten mahkemeye gelerek hem küçük kardeşlerinin vasisi hem de kardeşi olan Molla Mustafa'ya dava açmıştır. Fatıma'nın vekili olan Ömer Efendi vefat eden Hüseyin Efendi'nin terekesinden Bab-ı Pazar mahallesinde bulunan ev, dört yüz esedi kuruş, mülk, bazı kitaplar ve aralarında miktarı belli

³⁷⁹ TŞS, Defter no. 1855, 16a/3

³⁸⁰ TŞS, Defter no. 1855, 100a/1

olan bakır kapkacağa Molla Mustafa'nın haksız yere el koyduğunu ve müvekkili Fatıma'nın adı geçen eşya ve nakitten hissesini vekâleti nedeniyle talep ettiğinde vermek istemediğini söylemiştir. Molla Mustafa bu iddalar karşısında babası Hüseyin Efendi'nin 1657 senesinde vasileri olduğu Ömer, Esmâ ve kendisinin küçük olduğu dönemde hacca gittikleri zaman adı geçen menzili sattığını ve üç hisse yapıp bir hissesini anneleri Sayime Hatun'un mehri müecceli karşılığında sattıklarını bir hissesini kendisine, bir hissesini vasisi olduğu Ömer'e hibe edilip satış sonrası meblağdan elli kuruş annelerine hibe ve teslim ettiklerini ve kırk kuruş dahi Esmâ'ya hibe edilip söz konusu meblağdan elli kuruş kendisine ve elli kuruş Ömer'e hibe edildiğini ifade etmiştir. Molla Mustafa hac dönüşü ellişer kuruş kendisine ve Ömer'e tekrar hibe yapıldığını ekleyerek iddaları reddetmiştir. Bu durum üzerine Molla Mustafa'dan iddasının ispatı talep edilmiş ve Hafız El Hac Mustafa ve Molla Yusuf adlı kişiler mahkemeye gelerek Molla Mustafa adına şahit olmuşlardır. Mahkeme tarafından şahitlerin beyanları kabul edilmiş ve Fatıma davadan men edilmiştir.³⁸¹

İncelemiş olduğumuz kayıtlarda hibenin yapılıp daha sonra yapılan hibeden vazgeçildiği örneği de bulunmaktadır. H. 14 Şaban 1098/M. 25 Haziran 1687 tarihli davada baba kızına hibe ettiği yerleri fesat çıkması nedeniyle hibeden vazgeçmesi üzerinedir. Bunun üzerine baba ve kızı arasında anlaşmazlık çıkmış ve en nihayetinde baba, kızının annesinin mehirinden kızına kalan ve kendisinin zimmetinde olan 190 kuruşu yine kendisine bırakması ve ayrıca 60 kuruşu da kızından alması üzerine davadan vazgeçilip aralarında sulh sağlanmıştır.³⁸²

Tablo 5: Miras Davalarında Hibe Uygulamaları

Sicil No	Kayıt No	Hibe Eden Ve Edilen Kişi	Hibe Edilen Mal
1855	16a/3	El Hac Ali bin Abdullah → Hasan (oğlu)	İki bin kuruş, üç gümüş kılıç, gümüş bir kemer raht, mülkü ³⁸³
1855	31a/3	Melike binti Osman → İkrâm binti Hasan Çelebi (yakınlık derecesi belirtilmemiş)	Otuz esedi kuruş, dokuz vakiyye bakır evânî, eski alaca kilim, bir eski velençe
1855	43b/2	Sallabaş Mehmed bin El Hac İbrahim → Miyase binti Mehmed (öz kızı)	Araziler, meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan bahçe, çiftlik
1855	100a-1	Fatıma binti El Hac Abdülbaki → Esseyid Ahmed Beğ ibn-i Esseyid Mehmed Çelebi (yakınlık derecesi belirtilmemiş)	Mülk ³⁸⁴

³⁸¹ TŞS, Defter no. 1855, 114b-1

³⁸² TŞS Defter no. 1855, 43b/2

³⁸³ Kayıta teharüc olunan mallarının bazılarının nakit karşılığına denk gelen miktarları da yer almıştır. Bir sim, bir kemer raht, yigirmi beş kuruş ve Bab-ı Pazar Mahallesinde bulunan mülk yüz kuruş kıymetine denk olarak ifade edilmiştir.

³⁸⁴ Bu kayıta ölen kişinin varislerinden birisi diğer varislerin haberi ve izni olmadan terekeden bir başkasına hibe yapmış ancak diğer varislerin bu durumu öğrenmesi sonucunda hibe yapılan kişiye dava açarak haklarını talep etmiştir. Söz konusu hibe malından eksilmeler olmuştur.

Tablo 5: (Devamı)

Sicil No	Kayıt No	Hibe Eden Ve Edilen Kişi	Hibe Edilen Mal
1855	114b-1	Hüseyin Efendi bin Ahmed → Sayime binti Mustafa (eşi), Molla Mustafa ve Ömer (öz oğulları), Esmâ (öz kızı)	290 kuruş ve ev hissesi
1855	131a-3	Fatıma binti Mahmud Beğ → Ahmed Ağa ile karındaşı Mustafa Ağa (torunları)	Bin iki yüz kuruş
1856	21b/1	Mürteza bin ibn-i Mehmed → Ahmed Beşe ibn-i Abdullah (üvey oğul)	İki yüz kuruş
1856	23a/2	Rüstem Ağa bin Abdullah → Sümeyye binti Abdullah (eşi)	İki tane iki katlı ev, iki tane tek katlı ev bir anbar, bir çeşme avlu, meyveli ve meyvesiz ağaçlarla çevrili mülk
1856	58b/2	Ümmi binti Mehmed → Bergah binti Abdullah (azat edilmiş kölesi)	Mülk, bir iki katlı ev, bir anbar, bir tek katlı ev

2.1.6. Miras Davalarında Vasiyet

Vasiyet bir kişinin ölümü sonrasına yönelik olarak bütün malını yahut malının belirli bir kısmını kişi ya da kurumsal organlara bağışlama durumudur.³⁸⁵ Vasiyet bırakan kimseye Arapça’da mûsî, bırakılacak olan vasiyetten yararlanan kişiye mûsâ leh, vasiyet olarak bırakılan eşya ya da mala mûsâ bih denir.³⁸⁶

Vasiyet bırakma tüm toplumlar da kabul edilen bir hukuki işlem olup kişilerin yahut kamu haklarının korunabilmesi adına vasiyet konusunda birtakım yasal düzenlemeler ve kısıtlamalar da mevcut olmuştur. İslam dini vasiyetle birlikte kişinin hayır yapmasına vesile olurken aynı zamanda bu uygulamanın kötü niyetle kullanılmasına karşı önlemler almıştır.³⁸⁷ Daha önce ölen kişinin terekesinin taksim edilmesinde yer alan sıralamada son adım olan vasiyetin yerine getirilmesi hususunda değindiğimiz şartlar söz konusu önlemler doğrultusunda alınan kararlar olmuştur.

İslam hukukunda vasiyetin dayandırıldığı kaynaklar Kur’an, hadis ve icma olmuştur.³⁸⁸ Zira Kur’anda vasiyet ile ilgili ayetler yer almaktadır. Maide Suresi’nde ve Bakara Suresi’nde yer alan şu ayetler örnek verilebilir:

³⁸⁵ Şakir Berki, “Türk Hukukunda Vasiyet”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, Sy. 3, 1951, s.400

³⁸⁶ Arı, “Vasiyet”, s.553

³⁸⁷ İbrahim Yılmaz, “İslâm Hukukunda Vasiyet Yoluyla Varisleri Mirastan Mahrum Etmeye

Yönelik Tasarrufların Sınırlandırılması”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21, sy. 3, 2017, s.1745- 1746

³⁸⁸ Şimşek, a.g.m., s.158

Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki âdil kişi, şayet seyahatte iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan başka iki kişi aranızda (konu hakkında) şahitlik etsin. Eğer (vasiyeti uygularken) içinize bir şüphe düşerse, bu iki şahidi namazdan sonra alıyorsunuz; “Bunu yakınımız hatırına da olsa hiçbir bedel karşılığında satmayız ve Allah’ın buyruğu olan bu tanıklığı asla gizlemeyiz, aksi halde apaçık günahkârlardan olacağımızda kuşku yoktur³⁸⁹ “Her kim, bir vasiyette bulunacak kimsenin hakkı çiğnemesinden veya günaha girmesinden korkar da (ilgililerin) aralarını düzeltirse ona bir günah yoktur. Allah elbette bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.³⁹⁰

Hz. Peygamberimizde vasiyet konusunda Müslümanlara tavsiyelerde ve öğütlerde bulunmuştur. Peygamberimiz vasiyet bırakmak isteyen kişilerin vasiyetlerini herhangi bir sağlık sorunu bulunmadığı zamanlarda gerçekleştirmelerini, paylaştırılacak miras mallarını Allah’ın belirlemiş olduğu esasa uygun yapmalarını ve kişinin öncelikli olarak mirasçılarını mağdur etmemelerini istemiştir.³⁹¹ Bu nedenle terekenin ancak üçte biri kadarıyla vasiyet tasarrufunda bulunacağını ifade etmiştir.³⁹²

Araştırmamızda incelenilen defterlerden vasiyet konulu iki davanın mevcut olduğu tesbit edilmiştir.1856 numaralı sicil defterinde yer alan ilk vasiyet konulu kaydın transkripti şu şekildedir:

Kadı'l-kuzzât ve'l-hükkâm ma'denü'l-fezâil ve'l-kelam Mevlana Trabzon Kadısı zîde fezâiluhü-tevkî'-i refî'-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki Trabzon sakinlerinden iken bundan akdem fevt olan Hüsâm-zâde Ahmedin oğulları Südde-i Saadetime arz-ı hal idüb babaları mezbûr fevt oldukda bunlar sagir bulunub kız karındaşları nâm hatuna vasiyetleri olmağla zevci Hasan ile yek-dil ve babalarından üzerine şer'le intikal iden mülk-i bağçe vesâir emlâkı ve muhalledâtı kabz u zabt ve tasarruf eyleyüb mahallinden taleb ve da'va ve murat itdüklerinde mezbûr Hasan mütekallibeden olmağla icra-yı hak mümkün olmadığın bildürüb ol babda hükm-i hümayunum ricâ eyledikleri ecilden mezbûr Hasan Asitane-i Saadetime ihzâr olunmak emrim olmuştur. Buyurdum ki hükm-i şerifimle emekdarlar ve kıdvetü'l-emâsil ve'l-akran İbrahim zîde-kadruhû vusûl buldukda bu babda sâdır olunan emrim üzerine amel idüb dahi mezbûr Hasanı Asitane-i saadetime ihzâr eylesin ki hüsemasıyla maân gelüb ahvalleri divan-ı hümayunumda şer'le görölüb ihkâk-ı hakk olunsun şöyle bilesiz alamet-i şerife i'timat kılasız. Tahriren fi evâhir-i şehri Cemaziye'l-ahir sene mie ve elf.³⁹³

Kaydın özeti şu şekildedir: Trabzon'da vefat eden Hüsânzade Ahmed'in oğulları İstanbul'a arzuhal göndererek babalarının vefat ettiğinde kendilerinin küçük olduğundan kız kardeşlerinden birine vasiyette bulunulduğunu ancak kız kardeşinin, kocası Hasan ile bir olup babalarından kendilerine intikal eden menkul ve gayrimenkullerini zabt ve tasarruf ettiklerini bildirmişler. Ayrıca Hasan'dan bu mirası talep ve dava ettiklerinde Hasan'ın şiddet kullandığını ve haklarını alamadıklarını da ifade etmişler. Bu durum üzerine Hasan'ın ve arzuhal gönderenlerin İstanbul'a gelip davanın Divan-ı Hümayun'da görülmesi için Trabzon kadısına emir gönderilmiştir.

³⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi, Ayet: 106

³⁹⁰ Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, Ayet: 182

³⁹¹ Arı, “Vasiyet”, s.553

³⁹² Gös., yer

³⁹³ TŞS, Defter no. 1856, 158b/1

Osmanlı Hukuk yapısında yöneten ve yönetilen farketmeksizin herkesin şikâyet hakkı mevcuttur.³⁹⁴ Taşrada yaşayan halk ister bireysel olarak isterse toplu bir şekilde Diva-ı Hümayun'a azr-ı hal'de bulunabilmektedir.³⁹⁵ Yukarıda yer alan dava kaydıda bu konuya örnek teşkil etmiştir. Söz konusu kayıtta miras davasının Trabzon'da halledilemediği ve durumun Divan-ı Hümayun'a taşındığı görülmektedir. Örnek dava kaydı üzerinden Osmanlı hukuk sisteminin merkez ve taşra ilişkisi hakkında fikir sahibi olmakta ve bu ilişkinin sicillere nasıl yansındığını görmekteyiz.

Vasiyet konusu ile alakalı diğer bir dava kaydında davacı taraf Müslüman olup davalı taraf gayrimüslimdir. Davacı taraf vasisi olduğu kişinin vasiyet hakkını almak istemiş ancak anlaşmazlık ortaya çıkınca olay mahkemeye intikal etmiştir. İbrahim Ağa adlı kişi meclise gelerek, Yani'ye dava açmıştır. İbrahim Ağa, El Hac Kasım mahallesinde sakin iken vefat eden Köseç Mehmed'in eğer ölürsem cenaze masraflarının malından yirmi beş esedi kuruş ile ödenmesini ardından borçlarının ödenmesini ve geri kalan para ve malının oğlu Ahmed'e teslim edilmesi için kendisini vasi olarak seçtiğini vasiyetinin böyle olduğunu beyan etmiştir. Köseç Mehmed'in Yani'de üç kuruş hakkı olduğu ortaya çıktığını oğlunun vasisi olduğu için kendisinden bu parayı talep ettiğinde vermek istemediğini ifade etmiştir. Yani bu iddalar karşısında Köseç Mehmed Beşe'ye üç kuruş borcu olduğunu itiraf etmiş ancak İbrahim Ağa'nın, Ahmed'in vasisi olduğunu inkâr etmiştir. İbrahim Ağa'dan iddasının ispatı talep edilmiş ve güvenilir müslümanlardan Ali Efendi ve Hüseyin Çelebi adlı kişiler İbrahim Ağa'nın doğru söylediğini belirtmeleri üzerine söz konusu paranın İbrahim Ağa'ya teslim edilmesi için Yani uyarılmıştır.³⁹⁶

2.1.7. Miras Davalarında Vesayet

Vesayet kelime anlamı olarak “eklemek, bitişmek; birinden bir işi üzerine almasını istemek” manasına gelen vasy kökünden türeyen bir isim olup fıkhi anlamda herhangi bir kısıtı veya eksikliği bulunan ya da edâ ehliyeti olmayan kişilerin yerlerine onların mallarında koruma, tasarrufta bulunma, yetki ve sorumluluğun hâkim veya veli olarak adlandırılan kişilerce bir kimseye verilmesine denilmektedir.³⁹⁷ İncelemiş olduğumuz sicillerde murisin ölümüne bağlı olarak henüz rüşd çağına ermemiş çocuklara vasi tayin edildiğine ilişkin 48 tane kayıt mevcuttur. Vesayet konusunda kişiye baba ya da dede tarafından seçilen vasiye “vasî-i muhtâr”, denilmekte olup eğer vasi seçimi kadı tarafından yapılır ise buna da “vasî-i mansûb” denilir.³⁹⁸

³⁹⁴ Halil İncalcık, “Şikâyet Hakkı : ‘Arz-ı Hâl ve ‘Arz-ı Mahzarlar’”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sy. 7-8, İstanbul, 1988, s.35

³⁹⁵ Gös., yer

³⁹⁶ TŞS, Defter no. 1855, 107a/1

³⁹⁷ Ali Bardakoğlu, “Vesâyet”, *DİA*, c.43, TDV, İstanbul, 2013, s.66

³⁹⁸ Gös. yer

Anne ya da babasını kaybetmiş küçük çocuklar için kadı tarafından vasi tayin edilip kendisine verilen bu sorumluluk neticesinde vasiden vesayeti altındaki çocuğun mirastan kalan her türlü hukuki haklarını koruyup gözetmesi beklenir.³⁹⁹ Sicillerde vasi olarak tayin edilip bu görevi artık yerine getiremeyeceği kanaatine bağlı olarak vasilikten çekilme durumları söz konusudur. Mesela H. 13 Şaban 1099 / M. 13 Haziran 1688 tarihli kayıta vefat eden Murad Çelebi'nin küçük kızı Aîşe'nin vasisi olan üvey babası İbrahim Çelebi mahkemeye başvurarak Aîşe'ye babasından intikal eden hissesini aldığını ve ayrıca Murad Çelebi'nin uzaktaki borçlularından borçlarını topladığını artık ücretsiz bir şekilde vasilik yapmaya gücü olmadığını bildirerek kendi rızasıyla vasilikten çekilmeyi talep etmiştir. Bu durum üzerine Aîşe'ye mahkeme kararı ile sütninesi Saliha Hatun vasi tayin edilmiştir.⁴⁰⁰

Vasisi olduğu çocuğun ve aynı zamanda kendisinin miras hakkını talep ettiği davalıdan, söz konusu vesayetin inkârı da incelenilen sicil defterlerinde tespit edilen durumlardan biridir. Konuya dair örnek kayıta Emine Hatun vekâleten mahkemeye gelerek, Mürteza Beşe'ye dava açmıştır. Emine Hatun'un vekili olan Eyüb Çelebi, müvekkili Emine Hatun'un vasisi olduğu Mahmud'un vefat eden babası El Hac Ali'nin hayatta iken Mürteza Beşe'ye altmış esedi kuruş borç verdiğini ancak bu borcu geri alamadan vefat ettiğini beyan etmiştir. El Hac Ali'nin mirasının müvekkili Emine ve oğlu Mahmud'a ait olduğunu dolayısı ile söz konusu olan meblağdan Mahmud'un hissesine isabet eden elli iki buçuk kuruşu vekâleti nedeniyle talep ettiğini ifade etmiştir. Mürteza Beşe El Hac Ali'den borç aldığını ve kendilerine borcu olduğunu itiraf etmiş ancak Emine Hatun'un Mahmud'un vasisi olduğunu bilmediğini ifade ederek vesayeti inkâr etmiştir. Bu durum üzerine Eyüb Çelebi'den iddasının ispatı istenmiş ve El Hac Ali Efendi ve Hasan Çelebi adlı kişiler mahkemeye gelerek Eyüb Çelebi'nin beyanını doğrulamışlardır. Mahkeme tarafından şahitlerin ifadeleri kabul edilmiş ve söz konusu borcu Emine Hatun'a ödemek için Mürteza Beşe'ye uyarıda bulunulmuştur.⁴⁰¹

Vasiliğin inkâr edildiği diğer bir dava örneğinde, Rize kazasının bir köyünden olan Osman adlı kişi mahkemeye gelerek, Bezistan Kethüdası El Hac Ali'ye dava açmıştır. Osman aslen Rizeli olup Trabzon'da Taş Han'da misafir olarak sakin iken veba hastalığından ölen büyük kardeşi Ebu Bekir'in vasisi olduğunu vasiliğine dair şahitlerinde mevcut olduğunu belirterek kardeşinin terekesine el koyan El Hac Ali'den terekesinin alınıp kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Osman ayrıca kendisinin kardeşinin varisi olduğuna dair hicri 1100 Zilkade-i şerif evaili tarihli hüküm olduğunu da ifade etmiştir. Ali Ağa cevabında vefat eden Ebu Bekir'in terekesine el koyduğunu kabul etmiş ancak kendisinin vasi olduğunu iddia ettiği hükmü inkâr etmiştir. Bu durum üzerine söz konusu olan

³⁹⁹ Şimşek, a.g.m., s.

⁴⁰⁰ TŞS, Defter no. 1856, 7a/1 diğer bir örnek kayıt için bkz. 118b/1

⁴⁰¹ TŞS, Defter no. 1855, 27b/2

hükümün sonunda isimleri mevcut olan şahitlerden İsmail ve Mustafa adlı kişiler meclise gelerek şahit olmuşlardır. Bu şahitlik kabul edilmiş ve mahkeme kararınca söz konusu olan terekenin davacı Osman'a teslim edilmesi için El Hac Ali Ağa'ya tenbihte bulunulmuştur.⁴⁰²

İslam hukukunda vasiye yüklenen belirli sorumluluklar vardır vesayeti altında bulunan çocuğun haklarını korumak, idare etmek ve hukuken kendisine ait olan mallar üzerinde çeşitli yaptırımlarda bulunmak bunlardan belli başlı olanlarıdır.⁴⁰³ İncelenilen dönemde vasilerin vesayetlerindeki çocukların haklarını almak ve onları madur etmemek adına mahkemeye başvurdıkları görülmüştür. H. 4 Zilhicce 1100/ M. 19 Eylül 1689 tarihli kayıta vesayeti altında bulunan oğlunun hakkını arayan Belkıs adlı kadın bu konuya örnek davalardan biridir. Kıssahan mahallesinde yaşayan Mehmed Ağa'nın vefat etmesi üzerine oğlu Ahmed Beğ'e annesi Belkıs vasi olarak tayin edilmiştir. Belkıs'ın vekili, Yusuf Çelebi mahkemeye gelerek Mürteza Çelebi'ye dava açmıştır. Yusuf Çelebi, Ahmed'in vasisi Belkıs'ın oğlunun hakkı olan tımarı almaya vekil olarak Mürteza Çelebi'yi seçtiğini beyan edip Ahmed'in vefat etmesi nedeniyle Mürteza Çelebi'nin 1095 senesinden 1099 senesine kadar aldığı tımarın günlerinin hesap edilip kendi hissesine düşen mahsulatını vesayeti nedeniyle aldığını ifade etmiştir. Yusuf Çelebi mahkeme huzurunda Belkıs'ın Mürteza Çelebi ile aralarında bir dava ve tartışmanın kalmadığını bildirmiştir.⁴⁰⁴

Miras davalarında vesayet konusu üzerinde en sık görülen durumun vasinin vesayeti altındaki çocuk adına tasarruflarda bulunması olduğu tesbit edilmiştir. Konuya dair örnek bir kayıta vesayeti altında bulunan çocuğun terekesinden zorunlu nedenle miras hakkından tasarruflarda bulunulduğu görülmektedir. Örnek dava kaydında Nasibe binti Mehmed vekâleten mahkemeye gelerek Mehmed bin Ali karşısında beyanını dile getirmiştir. Nasibe'nin vekili ve aynı zamanda eşi olan Ömer bin Mehmed Boz Depe mahallesinde bulunan bir bab oda, bir fırın, meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan mülkün Nasibe'nin vefat eden eski eşi Hasan'ın terekesinden olduğunu ve adı geçen terekenin merhumun kızı Safiyye'ye ırsen intikal eylediğini ifade etmiştir. Ömer beyanına devam ederek vefat eden Hasan'ın borcu olduğu ve bu borcu ödemek için terekesinde herhangi bir şeyin olmadığını ve terekede yer alan mülkün satılmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu mülkü elli esedi kuruşa Mehmed bin Ali'ye müvekkili Nasibe'nin vesayeti nedeniyle sattığını ve kendisinin satın aldığını ifade etmiştir.⁴⁰⁵ Dava kaydından anlaşıldığına göre vasi vesâyeti nedeniyle terekeden mal satışı yapmış ve bu durumun kayıt altına alındığı görülmektedir.

⁴⁰² TŞS, Defter no. 1856, 125a/2

⁴⁰³ Haldun Eroğlu, “On dokuzuncu yüzyılda yetim çocuklara vasi tayini: Antalya örneği”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, 2007, s.286

⁴⁰⁴ TŞS, Defter no. 1856, 89b/5

⁴⁰⁵ TŞS, Defter no. 1855, 34a/2

Terekede vesayet nedeniyle tasarrufta bulunmaya bir başka örnekte vasiinin vesayeti altında bulunan çocuğun nafakasının ödenebilmesi için mevcut terekesinden bahçe satışı yaptığına dairdir. Konuya ilişkin örnek davada Asiye, Rukiyye ve Emine adlı kadınlar vekâleten, Ümmühan ise vesayeten mahkemeye başvurarak, Rahime adlı kadına dava açmışlardır. Davacı taraf Bab-ı Pazar mahallesinde bulunan bir miktar bahçenin vefat eden Hüseyin Ağa'nın terekesinden olduğunu müvekkillerinin bu bahçede olan hisselerini sattıklarını belirtmişlerdir. Davacı taraf ifadesine devam ederek Asiye'nin vesayeti altında olan Ümmühan'ın da bahçede olan hissesinin, nafaka borcu için satılmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu bahçe Rahime Hatun'a altmış kuruşa satılmıştır.⁴⁰⁶ İslam'da eğer çocuğun kendine ait mal varlığı mevcut ise yakın akrabaları nafaka yükümlülüğünde değildir gerekli olan nafaka çocuğun kendine ait malından karşılanmaktadır.⁴⁰⁷ Bu dava kaydında bunun örneğini görmekteyiz. Trabzon'da 1685- 1688 yılları arasında vefat eden kişilerin terekesinden küçük çocuklar için nafaka talebine dair 15 dava kaydına rastlanılmış olup bununla ilgili genel bir tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6: Miras Davalarında Ölen Kişilerin Terekesinden Talep Edilen Nafakalar

Ölen Cinsiyet	Nafaka Talep Edenin Çocukla Akrabalık Bağı	Nafaka Miktarı	Kayıt No	Müslim	Gayrimüslim	Sicil 1855	Sicil 1856
E	Anne	Altı akçe	17a-1		---		---
E	Babanne	Üç akçe	18a-1		---		---
E	Anne	On üç akçe	51a-3	---			---
K	Teyze	On akçe	107b-2	---			---
E	Büyükanne	Üç akçe	112b-1	---			---
E	Anne	Kırk akçe	26b-3	---		---	
E	Anne	Seksen akçe	35b-1		---	---	
K	Anneanne	İkişer semen	42a-2	---		---	
K	Hala	On üç akçe	108b-2	---		---	
E	Baba	On akçe	112b-1	---		---	
E	Anne	Beşer akçe	118b-2		---	---	
K	Baba	Dörder akçe	122a-4	---		---	
E	Anne	On akçe	123a-2	---		---	
E	Anne	On sekiz akçe	124a-1	---		---	
E	Anne	On akçe	131a-1	---		---	

⁴⁰⁶ TŞS, Defter no. 1855, 36a/2

⁴⁰⁷ Şimşek, a.g.m., s.92

2.2. Örfi Hukuk Bağlamında Miras Davaları

2.2.1. Miras Davalarında Vakıf Meselesi

Örfi miras hukukunda vakıf meselesine dair çalışmamızda yalnızca bir kayıt bulunmaktadır. Buna göre vakfa ait olan bahçenin tasarruf hakkını elinde bulunduran şahsın varissiz ölümü üzerine vakıf tahriri yapılmıştır. Davanın içeriği şöyle vuku bulmuştur:

İmaret-i Hatuniye vakfı görevlisi olan Ali El Hac Abdullah meclise gelerek Salkımcı bahçe olarak bilinen bahçenin vefat eden Mehmed Çelebi'nin tasarrufunda olduğunu kendisinin öz çocuğu bulunmadığı için bahçeye dâhil olan ve boz halde bulunan tarlaların Mehmed Çelebi'nin mülkünden çıkarmak ve bu tarlaları yerinde görüp kayıt altına almak için merkezden bir mevlananın gönderilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine Mevlana Salih Efendi ibn-i Ali, Tekfur Çayırı mahallesinde bulunan bahçeye gönderilerek bahçede keşf ve müşahadede bulunmuştur. Görevlendirilmiş kadı tarafından Mehmed Çelebi'nin tasarrufunda olan tarlaların ayrıntılı bir şekilde tasnifi yapılmış ve tapuya kaydedildiği bildirmiştir.⁴⁰⁸

2.2.2. Miras Davalarında Arazi-i Miri ve İntikal-i Adi Davaları

Çalışmamızın birinci bölümünde örfi hukuk bağlamında miras meselelerine dair dönem dönem yapılan değişimler incelenmiştir. İncelemiş olduğumuz 1855 ve 1856 numaralı sicillerin kapsadığı tarih itibarı ile miri arazilerin intikalinde II. Dönem olarak geçen 1567 ve 1847 yılları arasına denk geldiğini belirterek söz konusu davaların teori ve pratik açıdan uygulanışı gösterilmeye çalışılmıştır. Burada tekrar konuya dair bilgilendirme yapmayı gerekli görmeyerek 1685-1688 yılları arasında sicil defterlerine yansıyan örfi miras davaları incelenilmiştir.

Sicil defterlerinde görmüş olduğumuz örfi hukuk kaynaklı miras meselelerinde de kimi zaman varisler arasında kimi zaman da varisler ile diğer şahıslar arasında miri arazinin tasarrufuna yahut arazinin intikalinde tapu hakkı gibi konularda anlaşmazlıkların yaşandığını söylemek mümkündür. Varisler arasında gerçekleşen bir davaya Yomra nahiyesinde iki kardeş arasında yaşanan anlaşmazlık örnek olarak gösterilebilir. Mehmed bin Hüseyin mahkemeye gelerek büyük kadeşi Ali bin Hasan'a dava açmıştır. Mehmed vefat eden babası Hasan'ın Yomra nahiyesinde bağlı Alanoz adlı köyde bulunan ve üzerinde meyveli ve meyvesiz ağaçların dikili olduğu arsa-i miri ve diğer bağ, bahçe ve boz tarlaların yarısını arsa ve altın karşılığında 2 Rebiü'l evvel 1098 günü kendisine tefvîz⁴⁰⁹ ettiğini ve onun da söz konusu arsayı kendi tasarrufuna geçirdiğine dair aynı tarihte Yomra naibi olan

⁴⁰⁸ TŞS, Defter no. 1855, 39a/1

⁴⁰⁹ Tefvîz, Osmanlı Hukukunda kullanıldığı anlam itibarı ile “bir gayrimenkulün tasarruf hakkını bilinen bedel karşılığında bir kimsenin üstünde bırakmak” demektir. Abdussamet Bakkaloğlu, “Tefvîz”, *DA*, c.40, TDV, İstanbul, 2011, s.310

İbrahim Efendi'den hüccet yazdırıp söz konusu yerleri alacağı sırada kardeşi Ali'nin buna engel olduğunu belirterek kardeşinin sual olunmasını talep etmiştir. Ali bin Hüseyin'e bu iddalar sorulmuş ve kendisinin iddaları reddetmesi üzerine Mehmed'den iddasının ispatı talep edilmiştir. Adaletli Müslümanlardan Ali ve Ahmed adlı kişiler Mehmed'in doğru söylediğini ifade etmişlerdir. Böylece Ali davadan men edilmiştir.⁴¹⁰

Başka bir dava örneğinde ise kardeşler arasında miri arazinin tasarrufu nedeniyle anlaşmazlık yaşanmış ve taraflar mahkeme aracılığı ile anlaşmazlığa son vermişlerdir. Dava kaydında Akçabad'a bağlı Helvacılar adlı köyde yaşayan Durmuş makemeye gelerek baba tarafından bir kardeşi, Raziye üzerine dava açmıştır. Durmuş, Helvacılar adlı köyünde mevcut tarlanın bir tarafı benim bir tarafı kardeşim Raziye'nin olup bundan önce vefat eden babamızın mülkü iken onun vefat etmesi ile intikal-i adi ile kendisine geçtiğini ancak bundan on beş sene önce mevcut toprağı kardeşi Raziye'nin zabt ve tasarruf ettiğini beyan etmiştir. Bu iddia karşısında Raziye'nin müvekkili Mehmed Efendi, Raziye'nin annesi Aişe'nin müddei olan Durmuş'un babası Ahmed'in eşi olup vefat etmesi üzerine kocası Ahmed'in zimmetinde olan mehirinden Raziye'ye irsen intikal eyleyen 2000 akçe mehiri Ahmed'den talep eylediğinde yirmi sene önce adı geçen tarlayı Ahmed 2000 akçe karşılığında müvekkili Raziye ile takas ettiklerini ifade etmiştir. Mehmet Efendi'den iddasının ispatı talep edilmiş, Abdi Beşe ve Hasan Beşe'nin şahitlikleri doğrultusunda davacı Durmuş davadan men edilmiştir.⁴¹¹ Kayıтта davacı taraf örfi hukuk gereğince babasının vefatı üzerine miri arazinin kendisine intikal ettiğini belirtmiştir. Ancak miras paylaşımı öncelik esaslarına göre, ilk olarak murisin borçlarının ödenmesi esasına dayalı olarak söz konusu talebinin reddedildiği görülmüştür.

Miri arazi ile ilgili bir başka dava kaydında Yomra'ya bağlı Kavala adlı köyde sakin olan Havva binti Mustafa meclise gelerek Ali Beşe ibn-i Ahmed'e dava açmıştır. Havva vefat eden babası Mustafa'nın Yomra nahiyesine bağlı Kavala adlı köyde bulunan bir oda, bir fırın, bir anbar ve arazi-i miri üzerinde meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan bahçelerini kardeşleri ile ortaklaşa olarak tasarruf ettiklerini belirtmiştir. Havva beyanına devam ederek kardeşlerinin bahçede olan hisselerini Ali Beşe'ye sattıklarını kardeşlerinin hissesi dışında kendi hissesini de haksız yere aldığını ifade etmiştir. Havva dava konusu olan hissesinin geri alınmasını talep etmiştir. Ali Beşe bu iddalara cevap olarak Havva'nın ve diğer kardeşlerinin hisselerini seksen dört esedi kuruş karşılığında kendisine sattıklarını ve her birinin seksen dört kuruştan isabet eden hisselerini alıp istifade ettiklerini ifade ederek iddaları reddetmiştir. Bu durum üzerine Ali Beşe'den iddasının ispatı talep edilmiş olup Mürteza Beşe ve Satılmış adlı kişiler meclise gelerek Ali Beşe'nin ifadelerine şahit olduklarını beyan etmişlerdir. Bu durum üzerine mahkeme tarafından Havva'nın talebi reddedilmiştir.⁴¹² Bu dava kaydında dikkat çeken kısım vefat edenin erkek çocuğunun bulunması halinde miri arazinin tasarruf

⁴¹⁰ TŞS, Defter no. 1855, 41b/2

⁴¹¹ TŞS, Defter no. 1856, 100b/3

⁴¹² TŞS, Defter no. 1855, 24b/2

hakkının o kişide bulunması gerekirken bu kayıttan anlaşıldığı kadarıyla kardeşlerin hepsi herhangi bir cinsiyet ayrımı söz konusu olmadan ortaklaşa olarak tasarruf etmişlerdir.

İntikal-i adi ile hak sahibi olduğu tarlanın başkaları tarafından zabt edildiği dava kayıtlarında görülen bir durum olmuştur. Konu ile ilgili örnek davada davacı Mustafa Ağa, Ahmed Ağa ve İskender üzerine dava açmıştır. Mustafa Ağa'nın iddasına göre bir tarafı kendi bahçesi bir tarafı adı geçen Ahmed Ağa ve İskender'in tasarrufunda olan orman ve etrafı cadde ile çevrili bir kıta tarla dededen babaya geçen bir tarla olup kırk elli seneden beri kendi tasarrufunda olup kendisi 1688 senesinde başka bir memlekette iken davalı olan Ahmet Ağa ve İskender bu tarlayı haksız yere zabt etmişlerdir.

Davacı mahkemeden davalıların sual olunması ve bu zabttan vazgeçmelerini talep eylediğini ifade etmiştir. Bu durum üzerine Mustafa Ağa'dan iddasının ispatı talep edilmiştir. Güvenilir kimselerden olan Yusuf Bekir ve Bostan adlı kişiler meclise gelerek dava konusu olan tarlayı müddei olan Mustafa Ağa'nın babası, Ali Ağa bizim huzurumuzda otuz sene kadar tasarrufunda olan tarlayı vefat edince oğlu Mustafa Ağa'ya intikal-i adi ile intikal eylediğini ve sekiz seneden beri kendi tasarrufunda olduğunu başka bir memlekete gittiğinde davalı şahıslar tarafından haksız yere zabt edildiğini ifade ederek şahit olmuşlardır. Bu durum üzerine mahkeme tarafından davalı olan Ahmed Ağa ve İskender'e tarlayı vermeleri için uyarıda bulunulmuştur.⁴¹³

Haksız tasarruf örneğine dair bir başka dava kaydı da Trabzon valisi olarak görev yapan Mustafa Paşa'nın Sürmene kazasında gerçekleştirdiği mahkemede yer almaktadır. Aslen Yomra'ya bağlı Kare adlı köyde yaşayan Hasan yukarıda ifade ettiğimiz mahkemeye gelerek Mahmud Beşe'ye dava açmıştır. Hasan babasından kendisine intikal eden fındık bahçesini kendisi küçükken on iki sene haksız yere Mahmud Beşe'nin tasarruf ettiğini ekip biçip mahsulatını kullandığını iddia ederek şer'an sual olup gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Mahmud Beşe, Hasan Beşe'nin babası merhum Veli'nin babasından elli esedi kuruş borç para aldığını ve bu borca karşılık söz konusu olan bahçeyi rehin olarak babasının kendisine bıraktığını bu nedenle buraya el koyduğunu ifade etmiştir. Mahkeme tarafından Mahmud Beşe'nin iddia ettiği satışın gerçek olmadığına bu satışı gösterecek herhangi bir belgenin bulunmadığına kanaat getirilerek dava konusu olan arazinin Hasan Beşe'ye verilmesine hüküm olunmuştur.⁴¹⁴

Miri arazinin tasarruf yetkisini elinde bulunduran şahsın araziye ekip biçmesi halinde ziraatından belli bir öşür bedeli almak kaydıyla tasarruf yetkisi verdiği kişiden söz konusu öşür miktarını alamadan vefat etmesi üzerine varislerden borcunu talep ettiği yine örfi miras ile ilgili dikkat çeken dava kayıtlarından olmuştur. Örnek davada da Eski Hamam mahallesinde yaşayan Şatır

⁴¹³ TŞS, Defter no. 1856, 102b/3

⁴¹⁴ TŞS, Defter no. 1855, 31a/2

Hasan mahkemeye gelerek Hasan'a dava açmıştır. Şatır Hasan, mutasarrıf olduğu aylık tımar arazisini Mehmed'in ekip biçip her sene ziraatinden mevcut olan muhsulattan kendisine ait olan öşür karşılığında rızaları ile senede beş esedi kuruş paha biçilerek her sene beş kuruş Mehmed'den aldığını ancak 1089 senesinde kararlaştırılmış olan beş kuruştan iki kuruşunu aldığını ifade etmiştir. Şatır Hasan beyanına devam ederek elinde bulunan borç senedi gereğince Mehmed'in zimmetinde hakkı olduğunu kendisinin bu borcu ödeyemeden vefat ettiğini mirasının davacı olduğu oğlu Hasan ile kızları Emine, Safiyye ve Hayrunnisa'ya ait olduğunu söylemiştir. Şatır Hasan borcunu Mehmed'in terekesinden talep eylediğinde vermek istemediklerini belirtmiştir. Hasan bu iddia karşısında babası merhum Mehmed'in tımar arazisini tasarruf ettiğini doğrulamış ancak anlaşma bedeli olan beş kuruşun her sene ödendiğini borçları bulunmadığını söyleyerek iddaları reddetmiştir. Mahkeme tarafından Hasan'dan beyanının ispatı talep edilmiş emin Müslümanlar arasından Ali bin Abdullah ve Avas bin Musa adlı kişiler Hasan'ın doğru söylediğini belirterek olaya şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Şahitlerin şahitlikleri kabul edilmiş ve Şatır Hasan Ağa davadan men olunmuştur.⁴¹⁵

İncelediğimiz kayıtlarda intikalde varis olabilme hakkı bulunmayan kadınların tapu hakkı sıfatıyla mahkemeye başvurarak haklarını talep ettikleri görülmüştür. Akçabad'da Metinkaniya adlı köyde sakin olan Rahime adlı kadın vekâleten Câbî Mustafa Çelebi'ye dava açmıştır. Rahime'nin geride herhangi bir çocuğu olmadan vefat eden oğlu Mehmed'in babası Ahmed Çelebi'den kendisine intikâl-ı âdî ile intikal eden adı geçen mahalde bulunan arazinin tapu hakkının kendisine ait olduğunu belirtmiş ve Câbî Mustafa Çelebi'nin araziye başka birilerine tefviz ettiğini vekili aracılığı ile mahkemeye bildirip kendisinden bu durumun sorulmasını talep etmiştir. Mustafa Çelebi'den bu iddalar sorulmuş olayın anlatıldığı gibi olduğunu ancak tapunun Mehmed'in babasının amcası olan Süleyman Çelebi'ye ait olduğu iddiasıyla araziye tefviz eylediğini ifade etmiştir. Rahime'nin vekili olan Eyüb Efendi tapu hakkının müvekkiline ait olduğuna dair ellerinde fetva bulunduğunu belirtmiş ve fetva gereğince mahkeme tarafından arazinin Rahime'ye tefvizi için Mustafa Çelebiye tenbihde bulunulmuştur.⁴¹⁶

Kayıtlarda miri araziye tasarrufunda bulunduran şahısların vekâlet vererek gerekli yaptırımlarda bulunabildiği örnekler mevcut olmuştur. H. 12 Şaban 1098/M. 23 Haziran 1687 tarihli kayıta seferde olan Hasan Ağa bin Süleyman Ağa'yı vekâleten temsil eden babası Süleyman Ağa, Hasan Ağa'nın annesi Sabire Hatun karşısında müvekkili olan oğlu Hasan'ın berat-ı şerif ile tasarrufunda olduğu bir tarafı nehir iki tarafı Derviş Ağa mülkü ve dört tarafı Sabire Hatun'un mülkü ile çevrili olan ve tahminen yirmi iki kova mahsül veren findık ağaçlarından oluşan tarlanın bundan önce Yani adlı zimminin olduğunu açıklamıştır. Süleyman Ağa ifadesine devam ederek Yani'nin vefat ettiğini ve geride çocuğu ya da söz konusu tarla adına hak sahibi olan bir varisin bulunmadığını

⁴¹⁵ TŞS, Defter no. 1855, 110b/2

⁴¹⁶ TŞS, Defter no. 1855, 127b/1

ifade etmiştir. Tarla ve fındık ağaçlarının ekilmeden boş ve sahipsiz bir şekilde kaldığını ve kendisinin tarlanın hak sahibi olduğunu hiç bir karşılık olmadan ücretsiz bir şekilde vekâleti nedeniyle söz konusu tarla ve fındık ağaçlarını Sabire Hatun’a verdiğini ve onun da kabul ettiğini ifade etmiştir.⁴¹⁷

⁴¹⁷ TŞS, Defter no. 1855, 44b/1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MİRAS DAVALARININ ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Miras Davalarında Sosyal Statü

Osmanlı toplum yapısı temelde askerî ve reâya olarak iki ana kısımdan oluşmakta idi.⁴¹⁸ Osmanlı toplum yapısını oluştururken Hz. Peygamber'in devletin yöneticilerinin halka karşı sorumluluk ilişkisinde yapmış olduğu çobanın sürüsünden sorumlu olması benzetiminden hareketle yönetilenler reaya olarak adlandırılmıştır.⁴¹⁹ Bu anlayış esasına göre yönetenler ve yönetilenler arasında bir baskı ve ya güç hegemonyası değil de sorumluluk ilişkisi mevcuttur. Dolayısı ile Osmanlıların bu sosyal yapı sisteminin Avrupa'da o dönemde mevcut olan sınıf sisteminden farklı olduğunu belirtmemiz gereklidir.⁴²⁰

Osmanlılardaki sosyal grup yapısına göre toplumda çeşitli statüler ve statü farklılıkları meydana gelmiştir. Araştırmamızın konusu ile ilgili örtüşen bu hususlarda çıkarım yapabilmemiz dönem içerisinde kullanılan unvanların ve lakapların aracılığı ile mümkün olabilmektedir. Zira şerhiye sicillerinde yer alan kayıtlar incelendiğinde kullanılan lakap ve unvanlara bakarak Osmanlı toplumu içerisinde bireylerin sosyal statüleri, meslekleri, bağlı oldukları zümre, medeni halleri vb. özellikleri tespit edilebilmektedir. Osmanlılarda kullanılan Ağa, Bey, Beşe, Çavuş, Sipah, Emir gibi lakap ve unvanlar ehl-i örf sınıfını temsil ederken Efendi, Halife, Şeyh, Molla gibi lakap ve unvanlar ilmiye sınıfını temsil etmektedir.⁴²¹

İncelediğimiz miras konulu kayıtlardan yola çıkarak kullanılan unvanların tesbiti yapılmış olmakla beraber kayıtlardaki davacı, davalı ve vekiller şeklinde bir sınıflandırma usulü çerçevesinde bunların bilgileri aktarılmıştır. Buna göre sicillerde kullanılan unvanlar: Ağa, Beşe, Bey, Seyyid, Çavuş, Reis, Hatun, Şerife, Molla, Şeyh ve Çelebi ifadelerini içermektedir.

⁴¹⁸ Mehmet Öz, “Osmanlı Toplumu”, **DİA**, c.33, TDV, İstanbul, 2007, s.533

⁴¹⁹ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları”, **Türkler, Yeni Türkiye Yayınları**, Editör; Hasan Celâl Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek, Ankara, 2002, s.21

⁴²⁰ Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devletin’de Yönetici Sınıf-Reaya Ayırımı”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.8, sy. 2, 2004, s. (sayfa numarası yok sor)

⁴²¹ Saim Yörük, “Çelebi Unvanı Hakkında Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4 Sy.: 18, 2011, s.290

Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesi sonucu yaygın olarak kullanılan unvanlardan biri olan *Ağa*, nüfuzlu emirlere, âmirlere, Osmanlılarda önemli yerlerin idaresini ellerine alan kimselere verilen unvandır.⁴²² Faruk Sümer, *Ağa* unvanının yaygın bir şekilde kullanıldığını ifade etmiş eyalet ve sancak valileri olan paşa ve beylerden sonra askeri zümre içinde yer alan amirler, saray teşkilatındaki birimlerin başında bulunan sorumluların ve bir kısım mülki reislerin bu unvanı kullandıklarını belirtmiştir.⁴²³ Yapmış olduğumuz çalışmada davacı taraftan toplamda 16 kişinin, davalı taraftan 10 kişinin ve vekil sıfatıyla da 10 kişinin *Ağa* unvanına sahip oldukları tesbit edilmiştir. *Ağa* unvanının sicillerde kullanımına örnek verecek olursak, Mustafa Ağa ibn-i Ali⁴²⁴, Hasan Ağa ibn-i El Haç Mehmed Ağa⁴²⁵ ve son olarak Şatır Hasan Ağa bin Murad⁴²⁶ bunlardan bazılarıdır.

Osmanlılarda yine yaygın bir şekilde kullanılan unvanlardan biri de *Beşe*'dir. Turan Açık, “Beşe Unvanı Hakkında” adlı makalesinde bu unvanı araştırmış ve kendisi “Beşe” kelimesinin Türkmenler tarafından büyük kardeşi tanımlamak amacıyla kullanılan bir kelime olduğunu tesbit etmiştir.⁴²⁷ Yine Açık, Hüseyin Hüsameddin'in Beşe kelimesini tanımladığı ifadeye de yer vermiş ve ona göre Beşe “Türkmen dilinde neşeli, güleryüzlü, beşuş, güleç kimse manâsına gelmektedir.”⁴²⁸ İncelediğimiz kayıtlarda davacı taraftan toplamda 12 kişinin, davalı taraftan 19 kişinin ve vekil sıfatıyla da 22 kişinin *Beşe* unvanına sahip oldukları tesbit edilmiştir. Süleyman Beşe ibn-i Hüseyin⁴²⁹, Ahmed Beşe bin Mehmed⁴³⁰, Mehmed Beşe bin Fazlı⁴³¹ ve Satılmış Beşe ibn-i Osman⁴³² *Beşe* unvanının kullanımına dair bir takım örneklerdir.

Osmanlılarda uzun süre kullanılan unvanlardan biri olan *Bey*, Türklere ait eski bir unvandır.⁴³³ *Bey* unvanı sicilde kullanımına az rastladığımız unvanlardan biridir. Davacı taraftan ve davalı tarafından birer kişi olarak karşımıza çıkmakta iken vekil sıfatında bu unvanı kullanan birine

⁴²² Faruk Sümer, “Ağa”, *DİA*, c.1, TDV, İstanbul, 1988, s.451

⁴²³ Gös, yer

⁴²⁴ TŞS, Defter no. 1856, 102b/3

⁴²⁵ TŞS, Defter no. 1855, 34b/2

⁴²⁶ TŞS, Defter no. 1855, 110b/2

⁴²⁷ Turan Açık, “Beşe Unvanı Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sy. 62 (2015/2), İstanbul, 2016, s.41

⁴²⁸ Gös. yer

⁴²⁹ TŞS, Defter no. 1856, 18b/2

⁴³⁰ TŞS, Defter no. 1856, 23a/2

⁴³¹ TŞS, Defter no. 1855, 4b/1

⁴³² TŞS, Defter no. 1855, 19a/3

⁴³³ Orhan F.Köprülü, “Bey”, *DİA*, c.6, TDV, İstanbul, 1992, s.12

rastlanılmamıştır. Mehmed Bey⁴³⁴, Esseyid Ahmed Bey ibn-i Esseyid Mehmed Çelebi⁴³⁵ ve Cafer Bey⁴³⁶ kayıtlarda *Bey* unvanını kullanan kişilerdir.

Sözlükte “efendi, bey, önder, sahip, faziletli, kerim”⁴³⁷ gibi anlamlara gelen *Seyyid* unvanı yine Osmanlılarda kullanılan unvanlardan biridir. Araştırmamızda da Esseyid İbrahim Beşe ibn-i Esseyid Musli⁴³⁸, Esseyid Hasan Efendi⁴³⁹ ve Esseyid İbrahim bin Süleyman⁴⁴⁰ adlı kişilerden yola çıkarak bu unvanın kullanıldığını söylememiz mümkündür. Ancak *Seyyid* unvanının kullanımının araştırdığımız konu ve dönem itibarı ile oldukça az olduğunu belirtmeliyiz. Davacı olarak 4 kişi, davalı olarak 1 kişi, vekil olarak ise 6 kişinin bu unvana sahip olduğunu tesbit etmekteyiz.

Çavuş unvanı yine Osmanlı sicillerinde ve diğer çeşitli tarihi vesikalara baktığımızda sıklıkla kullanılan bir unvan olduğunu görmekteyiz. Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Divanü Lûgati’t-Türk’te çavuş kelimesi “Savaşta safları düzelden, savaş olmadığı zaman da askeri zulüm etmeğe bırakmayan kimse, çavuş” şeklinde yer almaktadır.⁴⁴¹ 1685-1688 yılları arasında Trabzon’da yaşanan miras meselelerinde davacı tarafta 3 kişi, davalı ve vekil sıfatında birer kişinin bu unvana sahip olduğu ortaya çıkmıştır. *Çavuş* unvanının sicillerde kullanımına örnek olarak İbrahim Çavuş bin Mustafa Çavuş⁴⁴², Mahmud Çavuş bin Abdullah⁴⁴³ ve Erbab-ı Tımardan Mahmud Çavuş ibn-i Ahmed⁴⁴⁴ örnek olarak gösterebileceğimiz kişilerdir.

İncelemiş olduğumuz sicillerde *Reis* unvanını yalnızca davaya vekil sıfatıyla katılan bir kişi kullanmıştır. Hacca gidenler için kullanılan *El Hac* lakabı da sicillerde karşılaştığımız önemli kullanımlardan biridir. Kayıtlarda davacı tarafta 4, davalı tarafta 5, vekil olarak da 3 kişi bu unvana

⁴³⁴ TŞS, Defter no. 1856, 23a/2

⁴³⁵ TŞS, Defter no. 1855, 121a/1

⁴³⁶ TŞS, Defter no. 1855, 119a/1

⁴³⁷ Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “Seyyid”, *DİA*, c.37, TDV, İstanbul, 2009, s.40

⁴³⁸ TŞS, Defter no. 1855, 32b/2

⁴³⁹ TŞS, Defter no. 1855, 33a/2

⁴⁴⁰ TŞS, Defter no. 1855, 37a/1

⁴⁴¹ Sefer Solmaz, “Çavuş Unvanının Kökeni, Anlamları Ve Türkiye Selçukları Döneminde Kullanımı”, *SUTAD*, 43, 2018, s.429

⁴⁴² TŞS, Defter no. 1855, 131b/1

⁴⁴³ TŞS, Defter no. 1855, 129a/1

⁴⁴⁴ TŞS, Defter no. 1856, 7b/1

sahiptir. El Hac Mehmed bin Musa⁴⁴⁵, El Haç Osman bin Murad⁴⁴⁶, El Hac Mehmed Efendi ibn-i Hüdaverdi.⁴⁴⁷

Osmanlılarda ilmiye sınıfına mensup kişilerin kullandığı *Şeyh* ve *Molla* unvanları sicillerde karşılaştığımız unvanlardan diğerleridir. Çalışmamızda *Şeyh* unvanının yalnızca davalı konumunda bulunan bir kişide görüldüğü diğer taraflarda bu unvanı kullanan kişilerin bulunmadığı tesbit edilmiştir. Söz konusu unvanın sahibi Eş Şeyh Recep Efendi⁴⁴⁸ adlı kişidir. Molla unvanı ise davacı ve vekil sıfatıyla birer kişide bulunmuş olup Molla Mehmed bin Ahmed⁴⁴⁹ ve Molla Mustafa⁴⁵⁰ adı geçen kişilerdir.

Sicillerde yer alan ve erkekler için kullanılan bir diğer unvan *Çelebi*'dir. Çelebi asil, zarif, okumuş, bilgili kişiler için kullanılır.⁴⁵¹ İncelediğimiz miras konulu kayıtlarda yer alan Ali Çelebi bin Hasan Reis⁴⁵², Eyüb Çelebi ibn-i Yakub⁴⁵³, Mustafa Çelebi ibn-i Mehmed⁴⁵⁴ ve Sâ'atçi Mehmed Çelebi bin Abdullah⁴⁵⁵ gibi kişilerden yola çıkarak bu unvanın da Trabzon'da kullanıldığını söyleyebiliriz. *Çelebi* unvanına en fazla vekil sıfatıyla mahkemede bulunan kişilerde rastlanılmakta olup bu unvanı kullanan vekil sayısı 28'dir. Davacı taraf olarak 3, davalı taraf olarak ise 12 kişi de bu unvan görülmüştür.

Osmanlılarda nüfuzlu kadınları tanımlamak amacıyla kullanılan *Hatun* ve *Şerife* gibi unvanlara da incelemiş olduğumuz defterlerde rastlanılmaktadır. Miras meselesi ile ilgili olarak *Hatun* unvanına sahip 37 davacı kadın, 18 davalı kadın bulunmakadır. Emine Hatun binti Timur Çavuş⁴⁵⁶, Fahri Hatun binti Esseyid Abdurrahman⁴⁵⁷ ve Aişe Hatun binti Sadi Çelebi⁴⁵⁸ bu unvanın kullanımına örnektir. *Şerife* unvanına sahip tek bir kadının Şerife Aişe binti Himmet⁴⁵⁹ adlı kişi olduğu ve söz konusu kadının davalı tarafta yer aldığı görülmektedir.

⁴⁴⁵ TŞS, Defter no. 1856, 55a/1

⁴⁴⁶ TŞS, Defter no. 1856, 102a/1

⁴⁴⁷ TŞS, Defter no. 1855, 18a/3

⁴⁴⁸ TŞS, Defter no. 1856, 114b/3

⁴⁴⁹ TŞS, Defter no. 1856, 123a/2

⁴⁵⁰ TŞS, Defter no. 1855, 114b/1

⁴⁵¹ Mehmet İpşirli, "Çelebi", *DİA*, c.8, TDV, İstanbul, 1993, s. 259

⁴⁵² TŞS, Defter no. 1856, 103b/1

⁴⁵³ TŞS, Defter no. 1855, 16a/3

⁴⁵⁴ TŞS, Defter no. 1855, 29b/3

⁴⁵⁵ TŞS, Defter no. 1855, 115b/2

⁴⁵⁶ TŞS, Defter no. 1855, 20b/2

⁴⁵⁷ TŞS, Defter no. 1855, 33a/2

⁴⁵⁸ TŞS, Defter no. 1855, 125a/2

⁴⁵⁹ TŞS, Defter no. 1856, 13a/1

Tablo 7: Miras Davalarında Davacıların Sahip Oldukları Unvanların Dağılımı

TŞS No	Ağa	Beşe	Hacı	Bey	Seyyid	Çavuş	Hatun	Çelebi	Unvanı Olmayanlar
1855	8	3	2	1	4	2	32	3	59
1856	7	9	2	---	---	1	5	---	29
Toplam	15	12	4	1	4	3	37	3	88

Tablo 8: Miras Davalarında Davalıların Sahip Oldukları Unvanların Dağılımı

TŞS No	Ağa	Beşe	Hacı	Bey	Seyyid	Çavuş	Hatun	Şerife	Molla	Şeyh	Çelebi	Unvanı Olmayanlar
1855	25	613	32	11	---	1	11	---	1	---	7	50
1856	52	16	23	---	1	---	7	1	---	11	5	23
Toplam	7	19	5	1	1	1	18	1	1	1	12	73

Tablo 9: Miras Davalarında Vekillerin Sahip Oldukları Unvanların Dağılımı

TŞS No	Ağa	Beşe	Hacı	Seyyid	Çavuş	Reis	Molla	Çelebi	Unvanı Olmayanlar
1855	9	9	3	6	1	1	---	16	11
1856	1	13	---	---	---	---	1	12	5
Toplam	10	22	3	6	1	1	1	28	16

3.2. Miras Davalarında Kadının Konumu

İslam öncesi Türk topluluklarında kadının sosyal, siyasi ve hukuki hayattaki konumu geleneksel Türk töresi ile belirlenmiş olup kadın önemli bir yere sahipti. İbrahim Kafesoğlu, Türk devletlerinde hatunların söz sahibi olduklarını ve devlet yönetiminde etkili olduklarını elçilik kabulü, devlet meclisine katılma gibi önemli görevlerde yer aldıklarını belirtmiştir.⁴⁶⁰ Türk toplum yapısı devlet yönetimi, hukuki yapısı ile ilgili önemli bir kaynak olan Orhun Kitabesinde yer alan “Türk Tanrısı Türk milleti yok olmasın diye babam İlteriş Kağan ile anam İl- Bilge Hatunu gönderdi” ifadesi de yine kadının konum itibari ile önemli bir yere sahip olduğunu destekler niteliktedir.⁴⁶¹

İslam dini ve kadim Türk geleneklerinin sentezlenmesiyle kendine özgü bir yapılanması olan Osmanlı Devletinde kadının sosyal, siyasi, hukuki hakları Kur'an-ı Kerim merkeze alınarak belirlenmiştir. Dolayısı ile kadınların miras paylaşımı feraiz hükümleri ile belirlenmiştir. Miras

⁴⁶⁰ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken, İstanbul, 2012, s.259

⁴⁶¹ Hatice Kübra Uygur, “Dede Korkut Boylarında Kadın Statüsü”, **Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı I**, Mayıs, Saraybosna, 2013, s.386

paylaşımında kadının bazı durumlarda erkekten az pay alması meselesi kadının erkek karşısında ikinci bir konuma sahip olduğu yanılgısına sebep olsa da bu durumun gerekçesi Kur'an'da yer almıştır. Nisa Suresi 34. ayetinde “erkeklerin kendi mallarından bol bol harcaması sebebiyle” şeklinde açıklanmıştır.⁴⁶²

İslam'da erkek, karısının ve çocuklarının geçiminden sorumlu tutulmuş kadın ise ne kadar fazla mal sahibi olursa olsun ailenin geçiminde herhangi bir sorumluluğa bağlı bırakılmamıştır.⁴⁶³ Mevcut sorumluluklar neticesinde erkeğin kadına nazaran fazla pay alması bu durumun sonucu olarak yorumlanmaktadır.

Şeriiye sicillerinde birçok konuya dair bilgiler olduğu gibi kadınların miras konusuna dair yaşadıkları problemler ve meselelere dair bilgiler de yer almaktadır. İncelediğimiz sicil defterlerinde Trabzon'da 1685-1688 yılları arasında kadınların miras haklarını korumak, irsen kendilerine düşen payları almak, miras olarak kazandıkları mallarda tasarrufta bulunmak, tehâruc yolu ile mirastan çekilmek, miras konusunda yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde sulh yapmak gibi nedenlerle mahkemeye konu olduklarını görmekteyiz.⁴⁶⁴

Miras anlaşmazlığında anlaşmayı çözümlmek amacıyla başvurulmuş bir yöntem olan sulh konulu kayıtlarda kadınların davacı ve davalı konumunda yer aldıkları görülmektedir. 27 adet miras konulu sulh davasında davacı taraflardan 14'ünün kadın, 10'unun erkek ve 3'ünün de kadın ve erkek birlikte bulunduğu tesbit edilmiştir. Davalı tarafta ise 16'sı kadın, 10'u erkek ve birinin de kadın ve erkek birlikte yer aldığı görülmektedir. Trabzon'da kadınların yine tehâruc yolu ile davalardan çekildikleri ve kimi zaman belirli bir bedel kimi zaman ise hiçbir bedel almadan tehâruc yaptıkları kayıtlara yansımıştır.

İncelediğimiz üç yıllık süre içerisinde miras konusunda taraflar arasında anlaşmazlık nedenlerinden biri olan hibe konusunda incelenilen üç yıllık süreçte kadınların hibe eden ve hibe edilen tarafta yer aldıkları görülmektedir.⁴⁶⁵ Araştırılan dönemde toplam 10 tane hibe belgesi yer almaktadır. Bu kayıtlardan 5'inde hibe yapan kişinin erkek olduğu, 4 tane kayıtta ise hibe yapan tarafın kadın olduğu görülmektedir. Yine kadınların kendileri aleyhlerine düşündükleri hibeleri de mahkemeye taşıyıp haklarını aradıkları bilinmektedir.

⁴⁶²Akılmaz, “Osmanlı Miras Hukuku”, s.482

⁴⁶³ Göş. yer

⁴⁶⁴ Konuya ilişkin örnek kayıtlar için bkz. TŞS, Defter no. 1855, 14a/2, 129b/1, 131a/3, TŞS, Defter no. 1856, 60a/1

⁴⁶⁵ Örnek dava kayıtları için bkz. TŞS, Defter no. 1856, 23a/2, TŞS, Defter no. 1855, 131a-3

Sicillerde miras konusunda kadını doğrudan ilgilendiren meselelerden birisi mehir konusu olmuştur. Dava kayıtlarında kadınların sahih nikâh ile birlikte kazandıkları ve tasarruf yetkisinde tamamen bağımsız oldukları mehirleri bazen kullanamadan vefat ettikleri görülmektedir. Buna binaen varisleri bu hakkı talep için kimi zaman mehirin tamamının bir anda değil de farklı zamanlarda alınmasının kaydedilmesi konusunda yaşanan sorunlar ve kimi zaman da kadınların mehir hakkından vazgeçtiğini kayıt altına almak adına mahkemeye başvurdukları görülmektedir.⁴⁶⁶

Sicillerde kadınların mahkemede kendilerini temsil etmesi amacıyla çoğu zaman vekâlet verdikleri ve bu kişilerin koca, kardeş, amca ve enişte gibi yakın akrabalar olması yanında herhangi bir akrabalığı bulunmayan yahut bulunsan bile kayıtlarda buna dair bilgiye rastlanılmayan yabancı kişiler olduğu tesbit edilmiştir. Genel bir perspektif oluşturması amacıyla 1855- 1856 numaralı sicillerde miras meselelerine dair kendilerine vekil tayin eden kadınların tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 10: Miras Davalarında Vekâlet Veren Kadınlar

Sicil ve Kayıt Numarası	Vekil Tayin Eden	Vekil Tayin Olunan	Akrabalık İlişkisi
1855- 9a/1	Havva binti Süleyman	Mehmed Beşe ibn-i Hasan	Kocası
1855- 10b/3	Hosof ve Sobrut	Ömer Efendi ibn-i Rıdvan	---
1855- 11b/2	Mercan binti Temur	Esseyid Ali Çelebi ibn-i İbrahim	---
1855- 14a/2	Bakiyye binti Hasan Bey Neslihan	Mustafa Ağa ibn-i Hüseyin ve İbrahim Çavuş ibn-i Ahmed Derviş Çelebi ibn-i Mahmud Ağa	--- ---
1855- 16a/2	Aişe Hanım binti el merhum İslam Paşa	Esseyid Hasan Efendi ibn-i Esseyid Ebu Bekir	---
1855- 16a/3	Emine Hatun binti Temur Çavuş	Eyüb Çelebi ibn-i Yakub	---
1855- 17a/1	Alime binti Mehmed	Ömer Efendi ibn-i Rıdvan	---
1855- 19a/3	Ümmühan, Havva, Sabire ve Elif	Satılmış Beşe ibn-i Osman	---
1855- 20b/2	Emine Hatun binti Timur Çavuş	Eyüb Çelebi bin Yakub	---
1855- 23b/2	Afife Hatun binti Mahmud Ağa Esma binti Süleyman	Mehmed Efendi ibn-i Ali Ömer Efendi ibn-i Rıdvan	--- ---
1855- 27a/1	Alime binti Ahmed Alime binti Ali Beşe	Esseyid Ebu Bekir Efendi ibn-i Esseyid Bali Çelebi Mahmud Efendi bin eş Şeyh Hamza	--- ---
1855- 26b/1	Emine ve Hanife ve	Bostan, Yunus ve Ahmed	Kardeşleri
1855- 27b/2	Emine Hatun binti Timur Çavuş	Eyüb Çelebi bin Yakub	---
1855- 29a/1	Saime ve Hadice	Mürteza bin İbrahim	Kardeşleri
1855- 29b/2	Havva binti Ali	Mustafa Ağa ibn-i Ali	---

⁴⁶⁶ Örnek dava kayıtları için bkz. TŞS, Defter no. 1855, 129b/1, 115b/2, TŞS, Defter no. 1856, 124b/2

Tablo 10: (Devamı)

Sicil ve Kayıt Numarası	Vekil Tayin Eden	Vekil Tayin Olunan	Akrabalık İlişkisi
1855- 29b/3	Emine binti Mirza Havva binti Ali	Mustafa Çelebi ibn-i Mehmed Mustafa Ağa ibn-i Ali	Kocası ---
1855- 32b/2	Aişe binti Abdullah	Hasan bin Bayram	Kocası
1855- 33a/2	Fahri Hatun binti Esseyid Abdurrahman	El Hac Ali Efendi	Kocası
1855- 34a/2	Nasibe binti Mehmed	Ömer bin Mehmed	Kocası
1855- 36a/2	Rukiyye ve Emine	Mehmed Ağa bin Seydi	---
1855- 39a/2	Fatıma binti Osman Reis Saime binti Mehmed	Hasan Reis bin Hüseyin Reis Bünyad Ağa bin Hüseyin Ağa	Amcası Oğlu
1855- 43b/2	Miyase binti Mehmed	Ömer Efendi ibn-i Rıdvan	---
1855- 46a/1	Aişe ve Hasibe	Ömer Çelebi ibn-i Hüseyin	---
1855- 114b/1	Fatıma	Ömer Efendi bin Rıdvan	---
1855- 115b/2	Raziye binti	Mehmed Çelebi bin Abdullah	---
1855- 117b/2	Sabire ve Ümmühan	Mustafa bin Osman	Kardeşleri
1855- 120a/1	Hayire binti Süleyman	İbrahim Çelebi ibn-i Süleyman	Kocası
1855- 119b/3	Hayire binti Süleyman	İbrahim Ağa ibn-i Hüseyin Ağa	Kocası
1855- 123b/1	Aişe binti Abdullah	Mustafa Efendi ile Esseyid Ahmed Çelebi	---
1855- 125a/1	Aişe	El Hac Mehmed bin Ali	---
1855- 125a/2	Kahraman binti Abdullah Aişe Hatun binti Sadi Çelebi	Ömer Efendi ibn-i Rıdvan Derviş Ağa ibn-i Mahmud Ağa	---
1855- 125a/3	Safiye ve Narin ve Emine ve Aişe	Hasan Beşe bin Mürteza	---
1855- 124b/1	Emine binti Abdülkadir	Rüstem Beşe ibn-i Hasan	---
1855- 126b/3	Desni binti Gorgor	Simoni veled Tudori	---
1856- 5b/1	Esma	Eyüb Çelebi bin Yakub	---
1856- 7b/1	Emine binti Hasan	Ömer Efendi ibn-i Rıdvan	---
1856- 16a/1	Havva binti Müezzinz	Mustafa Beşe ibn-i Bektaş Ağa	Kocası
1856- 16b/1	Havva binti Mahmud Aişe Esma binti Hasan	Eyüb Çelebi ibn-i Yakub Hamdi Beşe ibn-i Murad Ali Çelebi ibn-i Feyzullah	---
1856- 17b/2	Esma binti Hamza	Yakub Beşe	Kocası Oğlu
1856- 23a/2	Havva binti Abdullah Hatun Sümeyye binti Abdullah	Ömer Efendi bin Rıdvan Ahmed Beşe bin Mehmed	Kayın
1856- 48b/3	Hadice binti İbrahim ve Kamile binti Hamza Han	Mehmed bin ibn-i Abdülkerim	---
1856- 51b/2	Saliha binti Ahmed	Ömer bin el Hac Ali	---
1856- 51b/3	Ümmühan binti Abdullah	Ahmed Beşe bin Mehmed	---
1856- 55a/1	Emine binti Timur Çavuş	El Hac Mehmed bin Musa	---
1856- 60a/1	Saime binti Yusuf Hatun Fatıma binti Osman	Ahmed Çelebi bin Recep Efendi Hüseyin Çelebi ve Mustafa Çelebi	---
			Kardeşleri

Tablo 10: (Devamı)

Sicil ve Kayıt Numarası	Vekil Tayin Eden	Vekil Tayin Olunan	Akrabalık İlişkisi
1856- 89b/5	Belkıs binti Abdullah	Seyid Yusuf Çelebi ibn-i Seyid Ali	---
1856- 100b/3	Raziye binti Ahmed Hatun	Mehmed Efendi ibn-i Hüseyin	---
1856- 103b/3	Fatıma binti Kılıç Ali Bakiyye binti Kılıç Ali	Ebu Bekir Efendi ibn-i Kurd	Eniştesi Kocası
1856- 103b/1	Mehdi binti Hasan Reis	Mürteza bin Durmuş	---
1856- 107a/2	Ümmühan binti Abdurrahman	Mustafa Beşe ibn-i Ahmed	---
1856- 107b/3	Saliha	Musa Beşe bin İbrahim	Kocası
1856- 110b/2	Safiyye binti Mehmed Ağa Rukiyye binti Mustafa	Mehmed Beşe ibn-i Fazlı Ömer Efendi ibn-i Rıdvan	---
1856- 111b/1	Ümmi binti İdris Neslihan	Mustafa bin Hüseyin Ali bin Abidin	Kocası Kocası
1856- 114b/1	Sayime binti Yusuf	Ahmed Efendi bin Eş Şeyh Receb Efendi	---
1856- 116a/2	Abdi, Saime, Fatıma ve Atiyye	Karslı Mustafa Beşe bin Bayram	---
1856- 116b/1	Aişe Hatun	Hasan Ağa bin El Hac Ömer	Kocası
1856- 119b/2	Rahime binti İsa bin Musa	Hamza bin Recep	---
1856- 123a/2	Melike binti İbrahim	Molla Mehmed bin Ahmed	---
1856- 123b/1	Fatıma binti Abdi Beyhan binti Süleyman	Hasan Çelebi	Annesi Yengesi
1856- 124b/2	Hadice binti Hasan Çelebi	Ömer Çelebi bin Mehmed	---

İncelenen miras davalarına yansıdığı kadarıyla haksızlığa uğrayan kadınların kolaylıkla hakkını arama mücadelesine girdiği görülmektedir. Ancak bunun aksi, yani kadınların değil de mirasta erkeklerin madur olduğu durumların da mevcut olduğunu görmekteyiz. Vasiyet konulu miras davasında kadının kocası ile birlikte babasından kardeşlerine intikal eden hakkı zabt ettiği ve erkek kardeşlerinin davacı oldukları kayıt buna bir örnektir.⁴⁶⁷

3.3. Miras Davalarında Gayrimüslimler ve İslam Miras Hukukunda Yerleri

İslam hukuk sistemine göre İslam ülkesinde yaşayan herkes herhangi bir din ayrımı ya da mezhep ayrımı gözetmeksizin İslam hukukuna bağlı olarak yaşamak durumunda idiler.⁴⁶⁸ Ancak İslam'da yer alan inanç özgürlüğü esasına dayalı olarak gayrimüslimlerin aile, şahıs, miras ve borçlar hukuku gibi oluşturulma esasını, bağlı olunan dinin kurallarından alan meselelerde kendilerine hukuki serbestlik tanınmıştır.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ TŞS, Defter no. 1856, 158b/1

⁴⁶⁸ Abdullah Saydam, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Derya Kitabevi, Trabzon, 1999, s.277

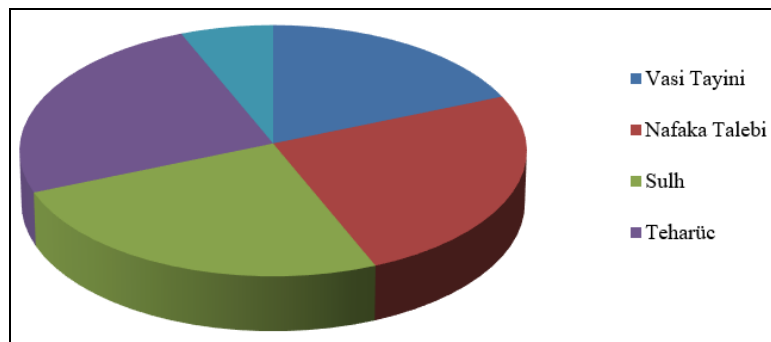
⁴⁶⁹ Ahmet Özel, “Gayrimüslim”, **DİA**, c.13, TDV, İstanbul, 1996, s.422

Genel olarak medeni hukuk konularını kapsayan meselelerde gayrimüslimlere tanınan serbestliğe rağmen incelenilen çeşitli mahkeme kayıtlarında anlaşmazlıkları çözümlemek ya da haksızlık karşısında hak arayışı nedeniyle Osmanlı mahkemelerine başvurdıkları görülmüştür. Bu konu ile ilgili olarak Kenanoğlu, zimmilerle ilgili yapmış olduğu çalışmasında Amerikalı, Osmanlı tarihçisi Ronald C. Jennings'ın görüşlerine yer vermiş ve onun ortaya koyduğu tesbite göre gayrimüslimlerin şer'i mahkemelere fazlaca başvurdıklarını ve işin ilginç yanının rahiplerin dahi şer'i mahkemeleri kullandıklarını belirtmiştir.⁴⁷⁰ Yine Jennings'ın iddiasıyla gayrimüslimlerin çok sık şer'i mahkemelere gitmeleri kendi cemaatlerinin adalet konusunda hiçbir yeterliliği olmadığı yahut mevcut durumun yeterli olmadığı görüşünü ortaya çıkarmakta idi.⁴⁷¹

Hukuk kaidelerini belirlerken İslam merkezli bir tutum sergileyen Osmanlı İmparatorluğu döneminde de gayrimüslim halkın hukuki açıdan kendilerini temsil edebilme yetkileri çağın ihtiyaçları ve değişen demokrasi anlayışlarına paralel olarak gelişim göstermiştir. Bu konuda öncü adımları atan Fatih Sultan Mehmet olmuştur.⁴⁷² Onun padişahlığı döneminde gayrimüslim Osmanlı halkının statüsü meselesinde hukuki düzenlemeler mevcut olmuştur.⁴⁷³

İncelemiş olduğumuz dönemde gayrimüslimlerin miras meseleleri ile ilgili konularda şer'i mahkemelere başvurdıklarını söyleyebiliriz. 1855 ve 1856 numaralı Trabzon Şeriyye Sicillerinde gayrimüslimlerle ilgili olarak toplamda 21 tane dava kaydının olduğu ve bunlardan miras konusu ile alakalı olarak 3 tanesinin vasi tayini, 4 tanesinin nafaka talebi ve geri kalanların ise miras anlaşmazlığı ile ilgili davalar olduğu tesbit edilmiştir. Gayrimüslimlerin şer'i mahkemeye başvurdıkları miras konulu davalar ile ilgili genel grafik aşağıda yer almaktadır.

Grafik 1: Gayrimüslim Miras Davalarının Konularına Göre Dağılımı

⁴⁷⁰ M.Macit Kenanoğlu, “İslam-Osmanlı Hukukunda Zimmiler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3, sy. 5, 2005, s.564

⁴⁷¹ Gös. yer

⁴⁷² İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ed. Hasan Celâl Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek, Ankara, 2002, s.216

⁴⁷³ Gös., yer

1855 ve 1856 numaralı Trabzon Şer'iyye Sicillerinde mahkemeye başvuran gayrimüslimleri davacı ve davalı taraf olarak değerlendirdiğimizde 14 miras anlaşmazlığı konulu dava kayıtlarından 2 kayıtta Müslim-gayrimüslim, 1 kayıtta gayrimüslim-Müslim arasında dava gerçekleşirken geri kalan 11 dava kaydında tarafların her ikisinde gayrimüslim arasında cereyan etmiştir. Genel bir bütünlük oluşturması amacıyla aşağıda tarafların davacı ve davalı ilişkileri açısından değerlendirme tablo halinde görülmektedir.

Tablo 11: 1855 ve 1856 Numaralı Sicillerde Miras Davalarında Müslim ve Gayrimüslim İlişkisi Açısından Taraflar

Sicil Defteri ve Kayıt No	Davacı Taraf	Davalı Taraf
1855- 3a/1	Gayrimüslim	Gayrimüslim
1855- 3a/2	Gayrimüslim	Gayrimüslim
1855- 10b/3	Gayrimüslim	Gayrimüslim
1855- 18a/4	Gayrimüslim	Gayrimüslim
1855- 26b/1	Müslim	Gayrimüslim
1855- 107a/1	Müslim	Gayrimüslim
1855- 109b/2	Gayrimüslim	Gayrimüslim
1855- 114b/3	Gayrimüslim	Gayrimüslim
1855- 115b/1	Gayrimüslim	Müslim
1855-126b/3	Gayrimüslim	Gayrimüslim
1855- 137a/3	Gayrimüslim	Gayrimüslim
1855- 140a/2	Gayrimüslim	Gayrimüslim
1856- 7a/2	Gayrimüslim	Gayrimüslim

Sicillere yansıyan dava kayıtları incelendiğinde gayrimüslimlerin hangi nedenle şer'i mahkemeye başvurdukları, başvuran gayrimüslimlerin cinsiyetleri, medeni durumları, mülkleri gibi pek çok konuda fikir sahibi olabilmekteyiz. Bilindiği üzere İslam hukukunda mirasçı bırakmadan ölenlerin malları devletin mirasçılığı sıfatıyla beytülmalda kalmakta idi.⁴⁷⁴ Ancak bu durumun mezhepler arasında tartışmalı bir konu olduğu bahsine daha önceki bölümlerde değinmiştik.

Kayıtlarda varissiz bir şekilde vefat eden gayrimüslim şahsın mallarının beytülmalda kaldığı ancak daha sonra varisin ortaya çıkmasıyla mirasın sahiplerine iade edildiği görülmektedir. İlgili dava kaydında aslen Gümüşhanenin Timuriçe köyünden olup Trabzon'da misafir bulunan Anbaryo veled-i Musa, Nikola veled-i Afnedol'u mahkemeye vermiştir. Yirmi dört sene önce Nikola'nın babası Afnedol 'un ticaret için gittiği Bolu Sancağının Gerede Kasabasında vefat etmesi sonucu terekesine beytülmal emini el koymuştur. Nikola'nın vasisi olan amcası Afukan, Gerede'ye gidip beytülmal emini ile görüşerek terekeyi almıştır. Afukan'ın, merhum kardeşinin terekesinden olan Şahin isimli köleyi ve bir beygiri vesayeti nedeniyle kendisine sattığını ifade etmiştir. Anbaryo beyanına devam etmiş ve Nikola'nın bulûğ çağına geldiğinde tekrar kendisinden haksız yere ücret

⁴⁷⁴ Erkal, a.g.m., s.93

aldığını belirtip gereğinin yapılmasını talep etmiştir. Davalı olan Nikola ücret aldığını itiraf edip Afukan'ın vasisi olduğu nedeniyle terekesini sattığını da inkâr etmiştir. Bu durum üzerine Anborya'dan idasının ispatı talep olunmuş ve Dimitri veled-i Melik ile Rad veled-i Kostantin adlı kişiler mahkemeye gelerek Anboryo'nun söylediklerinin doğru olduğunu, kendilerinin bu olaya şahit olduklarını ifade etmişlerdir. Mahkeme tarafından şahitlerin dinlenmesi sonucu Nikola'nın almış olduğu ücreti Anboryo'ya vermesi için uyarıda bulunulmuştur.⁴⁷⁵

Gayrimüslimlerin miras meselelerinde zimmeti ibra ve iskat kaydı için şer'i mahkemelere başvurdıkları yine çalışmamızda karşılaştığımız durumlardandır. H. 12 Muharrem 1099/M. 18 Kasım 1687 tarihli kayıta aslen Tirebolulu olup Trabzon'da misafir olan Peraşki veled-i Kostantin mahkemeye gelerek ölen babası Kostantin'in verasetinin ancak kendisine ait olduğunu Yani veled-i Stefan karşısında belirtmiş. Akabinde Yani'de olan babasının terekesindeki bazı eşyaları kendisinden aldığını mahkemede ifade etmiştir.⁴⁷⁶

Gayrimüslimlerin miras anlaşmazlıklarını çözmek amacıyla sulh olma yoluna gittikleri görülmektedir. İncelenilen kayıtlardan 4 tanesinde tarafların sulh olarak anlaşmazlıklarını mahkeme aracılığı ile çözdükleri tesbit edilmiştir. Yapılan sulh akidlerinde sadece 1 tane kayıta davacı konumunda bulunan tarafın Müslim olduğu anlaşılmaktadır. Örnek bir kayda göre Akçaabat'ın Kinadan köyünde ölen Konstantin'in mirası annesi Sultan ve amcası Efendol'a kalmıştır. Efendol kendisine ait olan hisseyi alıp tasarruf edemeden vefat etmiştir. Efendol'un varisleri olan kızları Taton ve Susan, vekâleten mahkemeye başvurarak Konstantin'in tüm terekesini alan yengeleri Sultan'a dava açmışlardır. Kızların vekili Tırandafil, Kostantin'in terekesinin üç hisseden oluştuğunu, birinin Kostantin'in annesi Sultan'a diğer ikisinin Efandol'a ayrıldığını bildirdi. Ancak Efandol'un ölümü üzerine onun hissesinin kızlarına ait olduğunu ve bütün muhallelfatından müvekkillerine düşen iki hisse karşılığında on kuruşa aralarında sulh olduğunu ifade etti.⁴⁷⁷ Bu dava kaydında gayrimüslim kızların hisselerinin yengeleri tarafından zabt edildiği onların da haklarını almak için şer'i mahkemeyi kullanarak hisseleri karşılığında anlaşmaya vardıklarını görmekteyiz.

Sulh dışında miras anlaşmazlıklarında gayrimüslim tarafların teharüc yoluyla da çözümü tercih ettiklerini söylememiz mümkündür. Gayrimüslim halkın taraf olduğu kayıtlardan 4 tanesinde teharüc yapıldığı tesbit edilmiştir.

Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki anlaşmazlık, boşanma, tereke taksimi, vasi tayini ve nafaka gibi konulara kendi cemaat mahkemelerinin bakmasına Osmalılar müsaade etmiş olmasına

⁴⁷⁵ TŞS, Defter no. 1855, 18a/4

⁴⁷⁶ TŞS, Defter no. 1855, 114b/3

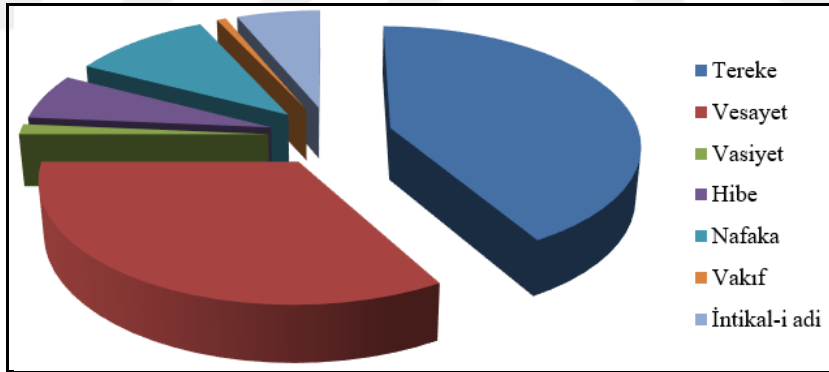
⁴⁷⁷ TŞS, Defter no. 1855, 3a/2

rağmen Müslim-gayrimüslim arasında çıkan ihtilafta başvurulacak tek mahkeme şer'i mahkemeler olarak belirlenmişti.⁴⁷⁸ Buna göre Akçaabat Nahiyesinin Kisarna Köyünde Sarefne binti Yordan meclise gelerek Mustafa Beşe ibn-i Ömer'e dava açmıştır. Sarefne, ölen Anol binti Yordan'ın kendine intikal eden terekesinden Kisarna'da bir mülkü üvey kız kardeşi Melamati binti Efnedol'un Mustafa Beşe'ye 40 esedi kuruşa sattığını bildirmiştir. Böylece 40 kuruştan hissesine düşen 20 kuruşu davalı Mustafa Beşe'den talep ettiğinde vermek istemediğini belirtmesi üzerine bu durumun Mustafa Beşe'den sorulmasını istemiştir. Mustafa Beşe anlatılanların doğru olduğunu ifade etmesi üzerine 20 kuruşu Sarefne'ye teslim etmek için kendisi mahkemece uyarılmıştır.⁴⁷⁹

3.4. Davaların Genel Analizi

Şeriyye Sicilleri İslam hukuku esaslarının Osmanlı hukuk yapısındaki işleyişini ve sistemini görebilme ayrıca meseleleri teori ve pratik ilişkisi açısından yorumlama imkânı sağlayan önemli kaynaklardandır. Miras konusuna dair de sicillerden önemli derecede istifade edilmektedir. Biz de çalışmamızda önemli bir kaynak olarak gördüğümüz sicilleri kullanarak 1685-1688 yılları arasında Trabzon mahkemesine yansıyan miras konulu davaları inceleyerek bu dönem miras hukukuna dair birtakım değerlendirmelerde bulunmaya çalıştık.

Grafik 2: Miras Davalarının Konularına Göre Dağılımı

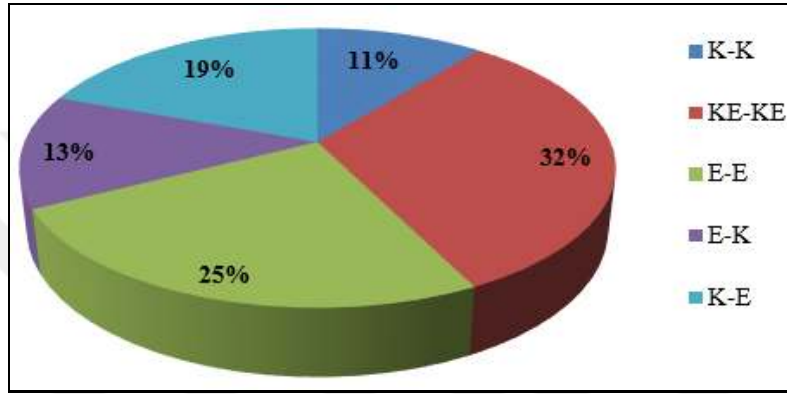
Araştırmamızda kullanmış olduğumuz 1855 ve 1856 numaralı Trabzon Şeriyye Sicillerinde miras meselesine dair konulara baktığımızda tereke konulu miras anlaşmazlığının önemli bir paya sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Yine İslam'da önemli bir yere sahip olan vesayetin de miras meselelerinde karşımıza çıktığı görülmektedir. Miras davalarına ilişkin grafik 2'den anlaşıldığı üzere çalıştığımız dönemde Trabzon mahkemelerine yansıyan miras davalarının genellikle şer'i miras hukuku esaslı olup yine örfi hukuk ile ilgili az da olsa davaların yer aldığı görülmektedir

⁴⁷⁸ Saydam, a.g.e., s.278

⁴⁷⁹ TŞS, Defter no. 1855, 115b/1

Mahkemede yer alan dava kayıtları farklı açıdan değerlendirmeye tabi tutulabilmektedir. Haliyle bir dava kaydıyla birçok konuda fikir sahibi olabilmekteyiz (kişilerin statüsü, bağlı olduğu meslek grubu, yaşadığı yer, medeni durumu, vb.) Biz de incelemiş olduğumuz davalarda tarafları cinsiyet açısından değerlendirerek genel bir kanıya varmaya çalıştık. Böylece 17. yüzyılın sonlarında Trabzon mahkemeleri aracılığı ile aslında dönem içerisinde kadın ve erkeğin miras meselelerinde konumuna dair birtakım çıkarımlarda bulunabilmekteyiz. Aşağıdaki konu ile ilgili grafik bize fikir vermektedir.

Grafik 3: Miras Davalarında Cinsiyet Dağılımı Üzerinden Davacı- Davalı Tarafların Analizi

Trabzon mahkemelerine yansıyan miras davalarından erkeklerin kadınlardan, kadınların erkeklerden, erkeklerin erkeklerden ve kadınların kadınlardan davacı olduğu görülmektedir. Grafikten yola çıkarak 17. yüzyılın sonlarında Trabzon'da miras konusunda mahkemeye başvuran davacı ve davalı tarafların her ikisinde de kadın ve erkeğin karışık bir şekilde yer aldığı genel bir durum olup çoğunluğu teşkil eden görüntüyü oluşturmaktadır. 25% oranla erkeklerin erkeklerden davacı olması ikinci çoğunluğu oluşturmaktadır. Grafikte asıl dikkat çeken ayrıntı kadınların erkekten, erkeklerinde kadınlardan davacı olduğu oranların birbirine yakın olmasıdır. Yine de kadınların erkekleri dava ettiği oranın daha fazla olması önemli ayrıntılardan bir diğeridir.

Burada aslında kadınların hak arayışında pasif bir konumda değil de kimi zaman bizzat, fakat çoğunluklarda temsil edilme şeklinde haklarını aradıklarını söylememiz mümkün iken söz konusu dava konularının miras ve miras ile ilgili meseleler olması nedeniyle bu durumu daha çok kadınların bir şekilde haksızlığa uğradığı ve daha sonrasında hak arayışı mücadelesi verdikleri noktasından değerlendirmenin daha doğru olacağı kaanatindeyiz.

Tablo 12: 1855 ve 1856 Numaralı Sicillerde Miras Davalarında Davalı ve Davacıların Cinsiyet ve Akrabalık İlişkileri

Sicil ve Kayıt Numarası	Davacı	Davalı	Akrabalık İlişkisi
1855- 3a/1	E-E-E	E	Yok
1855- 3a/2	K-K	K	Var
1855- 4b/1	E	E	Yok
1855- 9a/1	K	E	Var
1855- 9a/2	E	E	Var
1855- 8b/2	K-E-K	E	Yok
1855- 10b/3	E	K-K-K	Var
1855- 11b/2	E-K	K	Var
1855- 14a/2	E-E-K-K	E	Var
1855- 16a/3	K	E	Var
1855- 18a/3	K-K-K-K	E	Yok
1855- 18a/4	E	E	Yok
1855- 19a/1	K-K-K-K	E	Yok
1855- 19a/3	E-K-K-K-K	E-E	Yok
1855- 20b/2	K	E	Var
1855- 23b/2	K	K	Yok
1855- 24b/2	K	E	Yok
1855- 26a/2	E	E	Yok
1855- 25b/1	E	E	Yok
1855- 25b/2	K	E-E-E	Yok
1855- 27a/1	K	K	Var
1855- 26b/1	K-K-K	E	Yok
1855- 26b/4	E	E	Var
1855- 27b/2	K	E	Yok
1855- 29a/1	E-E-K-K	E	Yok
1855- 28b/2	E	E	Yok
1855- 29b/2	E	K	Var
1855- 29b/3	K	K	Var
1855- 31a/2	E	E	Yok
1855- 31a/3	K	K	Var
1855- 32b/2	E	K	Yok
1855- 33a/2	E	K	Var
1855- 32b/1	E	K	Var
1855- 34a/2	K	E	Yok
1855- 34a/3	E	E	Var
1855- 34b/2	E	E-E	Yok
1855- 36a/2	K-K-K-K	K	Yok
1855- 37a/1	E	K	Var
1855- 36b/1	K	K	Yok
1855- 39a/2	K	E-K	Var
1855- 41b/2	E	E	Var
1855- 43b/2	E	K	Var
1855- 44b/1	E	K	Var
1855- 46a/1	K	K-K	Var
1855- 107a/1	E	E	Yok
1855- 100a/1	E	E	Var
1855- 109b/2	E	E	Var

Tablo 12: (Devamı)

Sicil ve Kayıt Numarası	Davacı	Davalı	Akrabalık İlişkisi
1855- 109b/3	E	E	Var
1855- 110b/2	E	E	Yok
1855- 114b/1	K	E	Var
1855- 114b/3	E	E	Yok
1855- 115b/1	K	E	Yok
1855- 115b/2	K	E	Var
1855- 118a/1	E	E	Yok
1855- 117b/2	E-E-E-K-K	E	Var
1855- 119a/1	K-E-E-K-K	E-E-E-E	Yok
1855- 120a/1	K	E	Var
1855- 119b/3	K	K-E-E	Var
1855- 121a/1	K-K	E	Yok
1855- 123b/1	K	E	Yok
1855- 125a/2	K	K	Yok
1855- 126b/3	E	K	Yok
1855- 128a/1	E	E-E	Var
1855- 127b/1	K	E	Yok
1855- 129a/1	E	E	Yok
1855- 128b/3	E	K	Var
1855- 131a/3	K	E	Yok
1855- 131b/1	E	E	Yok
1855- 133a/3	K	E	Var
1855- 137a/3	E	E	Var
1855- 140a/2	K-K	E	Var
1855- 140b/2	E-K	K	Var
1855- 144a/1	E	K	Var
1856- 3a/3	K	K-K-K	Var
1856- 5b/1	E	K	Var
1856- 7a/2	K-K	E	Var
1856- 7b/1	E	K	Yok
1856- 12a/1	E	K	Var
1856- 13a/1	E	K	Yok
1856- 16a/1	K	E	Var
1856- 16b/1	K-K-K	K	Var
1856- 17b/2	K-K-E	E	Var
1856- 18b/2	E	E	Var
1856- 21b/1	E	E	Var
1856- 23a/2	K	K	Yok
1856- 51b/3	E	K	Yok
1856- 55a/1	K	E	Yok
1856- 54b/3	E	E	Yok
1856-57a/2	K	K	Yok
1856- 58b/2	E	K	Yok
1856- 60a/1	K-K-E	E-E-K	Var
1856- 89b/5	K	E	Yok
1856- 100b/3	E	K	Var
1856- 102a/1	E	E	Var
1856- 101b/2	E	E	Yok
1856- 102b/3	E	E	Yok

Tablo 12: (Devamı)

Sicil ve Kayıt Numarası	Davacı	Davalı	Akrabalık İlişkisi
1856- 102b/1	E	K	Yok
1856- 103b/3	K-K	E-E-E	Var
1856- 103b/1	K	E	Var
1856- 107a/2	E	K	Yok
1856- 106a/1	E	K	Yok
1856- 107b/3	K	K	Var
1856- 110a/2	E-E	E	Yok
1856- 110b/2	K	K	Var
1856- 111b/1	E-K	K	Var
1856- 114b/1	E	E	Yok
1856- 114b/3	E	E	Var
1856- 116a/2	K-E-K-K	E	Yok
1856- 122a/1	K	E	Var
1856- 123a/2	K	E	Var
1856- 125a/2	E	E	Yok
1856- 124b/1	K	E	Yok
1856- 124b/2	E	K	Var
1856- 127a/2	E	E	Yok
1856- 158b/1	E	E	Var

İncelemiş olduğumuz sicil defterlerini 17.yüzyılın sonlarında Osmanlıların içinde bulunmuş olduğu genel durumu dikkate alarak değerlendirdiğimizde yine bazı çıkarımlarda bulunmak mümkün olmuştur. Tezimizin kapsadığı 1683-1685 yılları Osmanlıların bir takım savaşlar içinde olduğu bir dönemdir. İncelemiş olduğumuz kayıtlardan bazılarında söz konusu savaşlara katılıp şehid olan murislerin bulunduğu yahut daha önce seferde bulunduğunu ifade eden varisin yer aldığını görmekteyiz. Toplamda 6 kayıta sefer konusu geçmekte olup bunlardan 5 kayıta ölen kişi doğrudan sefere katılıp şehid olan murisler iken⁴⁸⁰ 1 kayıt yukarıda ifade ettiğimiz gibi sefere katıldığı bilgisi yer alan varis ile alakalıdır.⁴⁸¹ Yine söz konusu kayıtlardan 2 kayıta murislerin hangi savaşta şehid olduğu belirtilmiş olup Nemçe Seferi'nde yer aldıkları ifade edilmiştir.⁴⁸² Geri kalan 4 kayıta herhangi bir sefer adı yer almamaktadır.

Dava kayıtlarını incelediğimizde Trabzon'da misafir olarak bulunan yahut asıl yaşadığı yerin Trabzon olmasına rağmen Trabzon haricindeki yerlerde miras davalarında gerek davalı, gerek davacı ve gerekse muris sıfatıyla yer alan kişilerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Yapılan farklı çalışmalar ve araştırmalarda bu durumun varlığını ortaya koymaktadır.

⁴⁸⁰ Kayıtlar şu şekildedir: TŞS, Defter no. 1855, 28b/2, 121a/1, TŞS, Defter no. 1856, 23a/2, 57a/2, 116b/1

⁴⁸¹ Söz konusu kayıt: TŞS, Defter no. 1856, 110a/2

⁴⁸² Nemçe seferinde şehid olan murisler ile ilgili dava kayıtları şu şekildedir: TŞS, Defter no. 1856, 57a/2, 23a/2

Miraç Tosun, Trabzon Şeriyeye Siciller’ini kaynak olarak yazmış olduğu, *Trabzon’da Misafir Olarak Bulunan Gayrimüslimlerin Terekeleri (1650-1800)* adlı makalede Trabzon’da misafir olarak bulunan gayrimüslimleri tereke kayıtları üzerinden değerlendirmiş ve yapmış olduğu araştırma neticesinde 18. yüzyıla ait gayrimüslim terekelerinin sayısını 15 olarak tesbit etmiştir.⁴⁸³

Araştırmış olduğumuz dönem itibarı ile 11 kişinin Trabzon’da misafir olarak miras davalarında yer aldığını ve bunlardan 10’unun erkek yalnızca 1 tanesinin kadın olduğunu görmekteyiz. Davalardaki konumları itibarları ile misafir olarak bulunan şahısların 2 tanesinin muris, 3 tanesinin davacı, 2 tanesinin davalı, 1 tanesinin varis ve son olarak 1 kişinin vefat edip terekelerini alacak varisi bulunmadığı için vefat eden sıfatıyla davalarda yer aldıklarını ifade edebiliriz. Yine misafir olarak bulunan şahısların Müslim-gayrimüslim olması durumuna göre incelediğimizde içlerinden bir tanesinin gayrimüslim olup diğerlerinin Müslim olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Trabzon’da misafir olarak bulunan kişilerin aslen nereli olduğu ya da aslında nerede sakin olduğu bilgileri de çoğu zaman dava kayıtlarında yer almaktadır. Davalarda misafir olarak bulunan kişilerin asıl sakin olarak bulunduğu yerler arasında Of Kazası, Kastamonu Sancağı, Rize gibi yerler olup 1 dava kaydında misafir olarak gelen kişinin aslen nereli olduğu belirtilmemiştir. Konu ile ilgili tablolar 1855 ve 1856 numaralı siciller ayrı ayrı tasnif edilerek aşağıda yer almaktadır.

Tablo 13: 1855 Numaralı Sicilde Miras Davalarında Trabzon’da Misafir Olarak Bulunanlar

Asıl Sakin Olduğu Yer	Misafir Olduğu Yer	Kayıt No	Cinsiyet	Davadaki Konumu
Rize	Trabzon- Yeni Cuma Mahallesi	17a/1	Kadın	Varis ⁴⁸⁴
Gümüşhane kazasına tabi’ Timuriçe	Trabzon	18a/4	Erkek	Davacı
Rize	Trabzon	25b/1	Erkek	Davalı
Tirebolu kazası	Trabzon	114b/3	Erkek	Davacı
Of kazasında vâki’ Handoz	Trabzon	115b/3	Erkek	Varis

Tablo 14: 1856 Numaralı Sicilde Miras Davalarında Trabzon’da Misafir Olarak Bulunanlar

Asıl Sakin Olduğu Yer	Trabzon’da Misafir Olduğu Yer	Kayıt No	Cinsiyet	Davadaki Konumu
Of Kazası Çukaraksa Köyü	Trabzon	51b/3	Erkek	Davacı
Kürtün Kazası Tirebolu Kasabası	Ortahisar	54b/3	Erkek	Davacı

⁴⁸³ Miraç Tosun, “Trabzon’da Misafir Olarak Bulunan Gayrimüslimlerin Terekeleri (1650-1800)”, **Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi CIEPO-22. Sempozyumu** 4-8 Ekim 2016, Trabzon, s.206

⁴⁸⁴ Bu kayıta varisin Trabzon’da bulunma sebebi misafir olarak belirtilmemiş ancak asıl sakin olduğu yerin Rize olduğu belirtilmiş bu nedenle Alime binti Mehmed adlı kadını misafir olarak nitelendirerek tabloya dahil etmiş bulunmaktayız.

Tablo 14: (Devamı)

Asıl Sakin Olduğu Yer	Trabzon'da Misafir Olduğu Yer	Kayıt No	Cinsiyet	Davadaki Konumu
Gönye kazası	Trabzon	110a/2	Erkek	Davalı
Kastamonu sancağı nefsi Küre/i Cedid kasabası	Trabzon ⁴⁸⁵	119b/2	Erkek	Muris
Rize	Taş Han	125a/2	Erkek	Muris
(belirtilmemiş)	Taş Hanı	127a/2	Erkek	Vefat ⁴⁸⁶

Sicillerde asıl oturduğu yer Trabzon olup Trabzon dışında yaşayan kişiler de örnekler arasında bulunmaktadır. Araştırdığımız dönem içerisinde 10 kişinin aslen Trabzon'da oturduğunu tesbit etmiş bulunmaktayız. Söz konusu kişilerin davalardaki konumu muris sıfatında olup içlerinden yalnızca biri gayrimüslimdir. Misafir olarak bulundukları yerler arasında İstanbul çoğunlukta olup Edirne ve Bolu da yer almaktadır.

Tablo 15: 1855 Numaralı Sicilde Miras Davalarında Trabzon Dışında Vefat Edenler

Asıl Sakin Olduğu Yer	Misafir Olduğu Yer	Kayıt No	Cinsiyet	Davadaki Konumu
Trabzon	İstanbul	4b/1	Erkek	Muris
Trabzon	Edirne	14b/3	Erkek	Muris
Trabzon (?) ⁴⁸⁷	Bolu sancağında vâki' Gerede	18a/4	Erkek	Muris
Trabzon	Edirne	17b/1	Erkek	Muris
Erzurum	İstanbul	34a/3	Erkek	Muris
Trabzon- Bozdepe	İstanbul	125a/3	Erkek	Muris
Trabzon -Orta Hisar	Bolu	124b/1	Erkek	Muris
Trabzon -Debbağhane	İstanbul -Sarıgerz mahallesi	123b/3	Erkek	Muris

Tablo 16: 1856 Numaralı Sicilde Miras Davalarında Trabzon Dışında Vefat Edenler

Asıl Sakin Olduğu Yer	Misafir Olduğu Yer	Kayıt No	Cinsiyet	Davadaki Konumu
İskender Paşa Mahallesi Trabzon	İstanbul- Ördek Kasab mahallesi	102a/1	Erkek	Muris
İskilib kazası	İstanbul - Alaca Mescid mahallesi	116a/2	Erkek	Muris

⁴⁸⁵ Bu dava kaydında ölen kişinin misafir olarak Trabzon'da bulunduğu ifadesi yer almamış ancak "Trabzon'a giderken esnâ-i tarikde bundan akdem vefat iden Üveys bin El Hac Yusuf bin Kalender" ifadesiyle kişinin Trabzon'da misafir olarak nitelendirilebileceği kanaatinden yola çıkarak bu tabloya ekledik.

⁴⁸⁶ Dava kaydında Trabzon'da misafir olarak bulunun şahıs gayrimüslim olup herhangi bir varisi bulunmadığı nedeniyle terekesine beytülmal emini tarafından el konulmuştur.

⁴⁸⁷ Bolu Sancağının Gerede Kasabasında vefat eden Afnedol'un aslen yaşadığı yer Trabzon olarak kayıta yer almamaktadır. Ancak ölen şahsın varisi olan oğlu Nikola veled-i Afnedol'un, Trabzon muzafatından Yomra Nahiyesine bağlı Koçgir Köyünde yaşadığı bilgisinden yola çıkarak tahmin üzerine Trabzon tabloya eklenmiştir.

SONUÇ

Medeniyetler kendi aralarında bir hukuk birliği oluşturmuş ve bu doğrultuda yaşamlarını ve karşılıklı ilişkilerini belirli bir sistem içerisinde sürdürmüşlerdir. Her ne kadar sistemler kurallar belirli olursa olsun söz konusu muhatap insan ise problemlerin ortaya çıkması olası durumlardır. Tarihi süreci de gözönünde bulundurduğumuzda muhtemelen miras konusu en fazla anlaşmazlıkların yaşanmasına sebep olan hukuk alanlarından biri olmuştur.

İslam dininde insanlar arasında miras nedeniyle yaşanabilecek anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve kişilere adaletli bir yaşam sunabilmek gibi nedenlerle bu alanla ilgili kural ve kaideleri Allah, vahiy yoluyla insanlara bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de geniş ve teferruatlı bir alan olan miras konusu diğer meselelere nazaran daha ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Bu nedenle İslam hukukunda miras konusu daha açık ve anlaşılır bir hal almıştır diyebiliriz.

Osmanlı hukuku açısından miras konusunu ele aldığımızda bu konu hakkında en kapsamlı bilgilere şer'iyye sicillerini inceleyerek ulaşabilmekteyiz. Osmanlı hukukunun mevcut anlayışının gerçekteki yansması sicil defterlerinde tutulan kayıtlardır. Bu noktadan hareketle biz de çalışmamızda miras hukuku ile ilgili var olan mevcut bilgilerin Osmanlı hukuk sistemindeki yansmasını Trabzon şehri üzerinden 1685 ve 1688 yılları arasında sınırlayarak ortaya koymaya çalıştık.

Elde etmiş olduğumuz bilgiler neticesinde araştırmış olduğumuz dönem itibarı ile Trabzon'da yaşanan miras davalarında en sık gözlemlenen nedenin tereke anlaşmazlığı olduğu neticesine varılmıştır. Sicillerdeki genel dağılıma baktığımızda %42 oranında tereke konulu davaların yer aldığı görülmektedir. Tereke konulu miras davalarında yaşanan anlaşmazlıklar sonrası sonuca bağlanan durumu kayıt altına alma ya da tarafların kendi aralarında vardığı anlaşmanın ileride bir sorun oluşturmaması için kişilerin kadı huzurunda davalarını kayıt ettirdikleri şekliyle uygulamaya yansmıştır.

Miras davalarında tarafların vekil aracılığı ile kendilerine irsen düşen haklarını aramaları dava kayıtlarında ortaya çıkan sonuçlardan biridir. 60 dava kaydında kadınların vekalet vererek davaya intikal ettiği görülmektedir. Kayıtlarda vekil aracılığı ile mahkemeye başvuran kişilerin çoğunlukla kadın oldukları ve vekâletlerini koca, amca ve oğul gibi yakın akrabalarına verdikleri bunun haricinde aralarında herhangi bir akrabalık bağı bulunmayan kişilere de vekâlet verdikleri tespit edilmiştir.

İslam'da kişiler arasında yaşanan problemlerin giderilmesi için tarafların dava hakkını kullanmadan önce kendi aralarında sulh olmaları yahut dava esnasında kadıların tarafları öncelikli olarak sulh olmaya ikna etmeleri tavsiye edilmiştir. Osmanlılarda da bu anlayış devam ettirilmiş olup incelemiş olduğumuz dönem içerisinde tarafların yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde söz konusu olan anlaşmazlıkların çözümlenmesi için sulh yöntemine başvurdıkları görülmektedir. İncelediğimiz miras konulu dava kayıtlarında sulh ile alakalı toplamda 28 dava kaydına rastlanılmıştır. Miras davalarında yapılan sulh kayıtlarında gözlemlediğimiz kadarıyla davacı ve davalı her iki konumunda da sulh anlaşmasını kabul eden tarafın çoğunlukla kadın olduğu daha sonra erkeklerin ve en son olarak da kadın ve erkeklerin bir olarak bulunduğu tarafların olduğu görülmektedir. Dava kayıtlarında sulh olmayı kabul eden tarafların sebepleri dava içerisinde yer almazken sulhu kabul eden tarafların kendileri isteyerek mi yoksa herhangi bir baskı ve korku neticesinde mecbur mu bırakıldıkları soru işareti olarak kalmaktadır.

Kayıtlardan tehâric yoluyla terekeden ayrılan ve sulh olunan durumların olduğu sonucu da çıkmaktadır. 1855 ve 1856 numaralı sicil defterinde tehâric ile ilgili toplamda 16 kayıt bulunmaktadır. Miras hukukunda varisin kendi hakkına düşen terekeden ister bir bedel karşılığında isterse hiçbir bedel almaksızın tehâricün gerçekleştirebileceği durumu geçerli kabul edilmiştir. Araştırmamızda herhangi bir bedel almadan terekeden ayrılan sadece bir kişi olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu kayıt haricinde tehâric yapan tarafın mülk, para, giyim eşyası, ev eşyası ve ziynet eşyası gibi maddi karşılığı olan şeylerle bedel alarak bu anlaşmayı gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz.

Miras davalarında kadınların evlilik yolu ile kazanmış oldukları ve şer'i hakları olan mehir konulu dava kayıtlarının da bulunduğunu ifade etmeliyiz. Bu tür davalarda davacı tarafta mehirini alamadan ölen kadınların daha önce alamadığı veya bir kısmını aldığı mehirinin varisleri tarafından talep edildiği örnekleri mevcuttur. Miras davalarında mehir konusu incelendiğinde kadınların bu haklarını almak için mücadele ettikleri ve en yakınları ile mahkemelik oldukları görülmektedir. Yine miras davalarında kadınların kendi rızaları ile mehir haklarından vazgeçmeleri yanında mehir hakkını alan kadınların bunu ne şekilde tasarruf ettikleri de gözlemlenebilmektedir.

Trabzon Şer'iyye Sicillerinde 1685-1688 yılları arasında miras davalarında hibe konulu 9 kayıta rastlanılmıştır. Hibe ile ilgili kayıtların bazıları miras davalarının içinde yer alırken bazıları hibe hücceti şeklinde bulunmaktadır. Hibe miras davalarında varisler arasında problemlerin yaşanmasına sebep olmuş olup yapılan hibenin ispatına yönelik mahkemeye başvurulduğu görülmektedir. Söz konusu kayıtlar incelendiğinde kişilerin oğul, kız ve eş gibi yakınlarına hibede bulunduğu görülüp bazı kayıtlarda hibe yapılan kişilerin hibe yapanla yakınlığı belirtilmemiştir. Yine incelenilen sicillerde mülk, para ve ev eşyasının hibe olarak bağışlandığı tespit edilmiştir.

İncelediğimiz dönem içerisinde Trabzon mahkeme kayıtlarında miras hukuku kavramı içerisinde yer alan vasiyet konulu dava örneklerine az da olsa rastlanılmaktadır. Tezimizde genel dağılıma baktığımızda %1’lik kısımda vasiyet konusu yer almaktadır. Vasiyet yoluyla kazanılmış olan hakkı almak için mahkemeye başvuran varislerin olduğu gözlemlenmektedir. Davalarda vasi olan kişilerin vasilik sorumluluğu gereği vasisi olduğu kişinin vasiyet hakkını almak amacıyla kadı huzuruna çıktığı durumlar yine vasiyet konulu miras davalarında gözlemlendiğimiz diğer bir husustur.

1855 ve 1856 numaralı Trabzon Şer’iyye Sicillerinde vesayet, miras davalarında karşımıza çıkan bir başka meselelerden biridir. İncelemiş olduğumuz davalarda vasi olarak bulunan kişilerin vesayeti altında bulunan çocukların mirastan kendilerine düşen hakkı almak adına dava açtığı görülmektedir. İslam hukukunda vasinin görev ve sorumluluğu tanımlanmış olup vesayeti altında bulunan çocuğun hakkını gözetip korumakla ve yeri geldiğinde birtakım tasarruflarda bulunabilme hakları vardır. Trabzon’da da vasilerin miras hakkı olan mallarda tasarruflarda bulundukları ve bu durumu herhangi bir problem çıkması ihtimaline karşılık kayıt altına aldıkları görülmektedir.

İslam hukukunun belirlediği şer’i hükümlerle ortaya çıkan miras hukuku Osmanlı hukuk sisteminde de uygulanmıştır. Ancak Osmanlılarda şer’i hukukun haricinde örfi hukuk olarak adlandırılan ve kaynağını devletin örf ve adetlerinden alan padişahın yetkisinde bulunan bir hukuk sistemi daha mevcut olmuştur. Örfi hukuk kuralları şer’i hukuka ters düşmemek kaydıyla kendi içerisinde uygulama alanı oluşturmuştur. Miras hukuku içerisinde şer’i hukukun dışında örfi hukuk alanına giren meseleler olup Osmanlılar bu tür konulu davaları kendi oluşturmuş olduğu kurallar içerisinde yönetmiştir. İncelemiş olduğumuz davalarda bahsini ettiğimiz örfi hukuk sistemine dâhil olan miras davaları da yer almıştır. Ancak sicillerin geneline baktığımızda ağırlıklı olarak şer’i hukuk sistemine dâhil olan miras davalarının yaşandığını söyleyebiliriz.

Örfi hukuk içerisinde yer alan miras davalarında vakıf konusu ile ilgili yalnızca bir davayla karşılaşmış olup bu dava kaydı da vakıf tahriri niteliğindedir. Sicillerde karşılaştığımız diğer örfi hukuk ile ilgili miras davaları arazi-i miri ve intikal-i adi konulu davlardır. Miri arazi ve intikal-i adi konulu toplamda 9 kayıt mevcut olmuştur. Bu tür davalarda kimi zaman varisler arasında kimi zaman da varisler ile diğer şahıslar arasında miri arazinin tasarrufuna yahut arazinin intikalinde tapu hakkı gibi konularda anlaşmazlıkların yaşandığı görülmektedir.

İncelemiş olduğumuz dönemde miras davalarında yalnızca Müslümanların yer almadığını gayrimüslimlerin de miras meseleleri ile ilgili konularda şer’i mahkemelere başvurdıklarını söyleyebiliriz. 1855 ve 1856 numaralı Trabzon Şer’iyye Sicillerinde gayrimüslimlerle ilgili olarak toplamda 21 tane dava kaydına rastlanmıştır. Dava kayıtlarını incelediğimizde Müslümanların gayrimüslimlerden, gayrimüslimlerin Müslümanlardan ve son olarak gayrimüslimlerin gayrimüslimlerden davacı olduğu görülmektedir. Her ne kadar miras davalarında gayrimüslimler yer alsada da genel olarak davaların çoğunluğunun Müslümanlar arasında yaşandığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

a. Arşiv Kaynakları

TŞS, Defter no. 1855. (1097-1099/1685-1686)

TŞS, Defter no. 1856. (1099-1100/1687-1688)

b. Diğer Kaynaklar

Abacı, Zeynep Dörtok (2006), “Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, (20), 105-115.

Acar, H. İbrahim (2018), **Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku**, Ensar, İstanbul.

_____ (2011), “Mehrin İslam hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **İslam hukuku Araştırmaları Dergisi**, (17), 367-388.

Açık, Turan (2016), “Beşe Unvanı Hakkında”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, (62), 37-63.

Afacan, Kübra (2018), **Trabzon Şer‘iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Sulh Akidleri Ve Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ahmed Ez-Zerkâ, Mustafa (2007), **İslam hukuku Ekolleri ve Maslahat Prensibi**, Rağbet Yayınları, İstanbul.

Akdağ, Mustafa (1975), **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları**, Ankara.

Akgündüz, Ahmet (1994), “Ebüssûd Efendi”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 10 (365-371), İstanbul.

_____ (1990), **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul.

_____ (2000), “İntikal”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 22 (353-356), İstanbul.

- _____ (2000), “İrsâdî Vakıf ”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 22 (448-450), İstanbul.
- _____ (2000), “İcâreteyn”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 21 (389-391), İstanbul.
- _____ (2000), “İcâre-i Vâhide”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 21 (388-389), İstanbul.
- _____ (2012), **İslâm Ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Özel Hukuk- II**, İmak Ofset Yayın, İstanbul.
- _____ (2002), “Osmanlı Kanunnâmeleri (Doğuşu, Çeşitleri ve Tarihî Seyri)”, Hasan Celâl Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek (Ed.), **Türkler**, içinde (21-42), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- _____ (2013), **İslâm Hukukunda Ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, OSAV Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akman, Mehmet (2007), “Örf ”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 34, (93-94), İstanbul.
- Aktan, Hamza (1989), “Miras”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 30 (143-145), Ankara.
- _____ (2007), “Red”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 34(511-512), İstanbul.
- _____ (2013), “Zevî'l-Erhâm”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 44 (307-308), İstanbul.
- Akyılmaz, S. Gül (2007), “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XI (1-2), 472-502.
- Akyüz, Jülide (2005), “Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan "Mehir" Hakkında Bazı Düşünceler”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 24 (37), 213 – 230.
- Akyüz, Vecdi (1989), “Akraba”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 2 (285-287), İstanbul.
- Ali Haydar Efendi (2017), **Teshîlu'l-Ferâiz (İslâm Miras Hukuku)**, (Sad. Orhan Çeker), 2.Baskı, Tekin Kitabevi, Konya.
- Ali, Kevser Kâmil, Öğüt, Salim (1993), “Çok Evlilik”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 8 (365-369), İstanbul.
- Ansay, Sabri Şakir (2002), **Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku**, 4. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- _____ (1943), “ Sulh”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1(2), Baskı, 200-209.
- Apaydın, H. Yunus (2010), “ Kıyas”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 25 (529- 539), İstanbul.

- _____ (2010), “Zâhiriyye”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 44 (93-100), İstanbul.
- _____ (2000), “İctihad”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 21 (432-445), İstanbul.
- _____ (2016), **İslam Hukuk Usulü**, Kimlik Yayınları, Kayseri.
- Arı, Abdüsselam (2010), **İslam Miras Hukuku**, İfan Yayınları, İstanbul.
- Atar, Fahrettin (1995), “Fetva”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 12 (486-496), İstanbul.
- _____ (2009), “Sulh”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 37 (481-485), İstanbul.
- Ayar, Talip (2014), **Osmanlı Devlet’inde Fetva Eminliği (1826-1922)**, DİB Yayınları, Ankara.
- Aybakan, Bilal (2012), “el-ÜM”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 42 (298-300), İstanbul.
- Aydın, M. Akif (2015), **Türk Hukuk Tarihi**, Beta, İstanbul.
- _____ (2004), “Kanunnâmeler ve Osmanlı hukuku’nun İşleyişindeki Yeri”, **Osmanlı Araştırmaları**, XXIV, 37-46.
- _____ (2002), Muhammed Hamîdullah, “Köle”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 26 (237-246), Ankara.
- _____ (1991), “Arazi Kanunâmesi”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 3 (346-347), İstanbul.
- _____ (2003), “Mehir”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 28 (389-391), Ankara.
- _____ (2003), “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 28 (231-235), Ankara.
- _____ (2002), “Osmanlı hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi”, Hasan Celâl Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek (Ed.) **Türkler**, içinde (15-20), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- _____ (2013), **Osmanlı Devletinde Hukuk ve Adalet**, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Bakkaloğlu, Abdussamet (2011), “Tefvîz”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 40(310-311), İstanbul.
- Bardakoğlu, Ali (1989), “Feraiz”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 30 (362-363), Ankara.
- Bedir, Murteza (2010), “Sünnet”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 38 (150-153), İstanbul.

- Berki, Ali Himmet (1969), “Vakıflar ve Vakıfların Maruz Kaldığı Tecavüz Ve İhmaller”, **Vakıflar Dergisi**, (VIII), Ankara, 335-340.
- _____ (1971), “İcraei Vahideli, Mukataali, İcraleyinli Vakıflar ve Bunlara Ait Tapu Sekilleri”, **Adalet Dergisi**, (12), 745-749.
- Berki, Şakir (1992), “Ali Himmet Berki”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 5 (509-510), İstanbul.
- _____ (1951), “Türk Hukukunda Vasiyet”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 8 (3), 400-434.
- Bostan, M. Hanefi (1993), **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi-Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Bozkurt, Fatih (2013), “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 11 (22), 193 – 229.
- Böke, Emine Gümüş (2014), “İbn Haldûn Ve Fıkıh İlmine Dair Görüşleri”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, (24), 93-107.
- Cin, Halil Akgündüz, Ahmet (2017), **Türk Hukuk Tarihi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Cin, Halil (1965-1966), “Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazinin Hukukî Rejimi Ve Bu Arazinin Tmk. Karşısındaki Durumu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 22-23 (1-4), 745-798.
- _____ (1972), “İslam hukukunda Mehir”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 29 (1), 199-254.
- Çakır, Adem (2016), “Osmanlı Devleti’nde İslam Miras Hukukuna Uymayan Tereke Paylaşmaları Üzerine Bir Çalışma”, Fethi Gedikli (Ed.), **II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildiriler**, İstanbul, 115-137.
- Çatalcalı Ali Efendi (2014), **Açıklamalı Osmanlı Fetvâları Fetâvâ-yı Ali Efendi**, H. Necati Demirtaş (Haz.), Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan (2006), “el-Müdevvenetü’l- Kübrâ”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 31 (470-473), İstanbul.
- Çeker, Orhan (2017), “Miras Hukuku”, Talip Türcan (Ed.), **İslâm Hukuku**, içinde (371-395) Grafiker Yayınları, Ankara.
- Çelebi, İlyas (2006), “Nazzâmiyye”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 32 (466-469), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çetintaş, Recep (2020), “Fıkıh Usûlünde Nâsih ve Mensûh Olma Yönünden Kıyas”, **Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 7 (1), 75-97.

- Çolak, Abdullah (2014), **İslam Hukuk Tarihi Ve İslâm Hukukunun Delilleri**, Medipres Yayıncılık, Malatya.
- Çuçak, Muhammed Abdurrahim Kaplan, (2020), “Nisâ Sûresi On Birinci Âyeti Bağlamında İki Kızın Mirastaki Payı İle İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1 (44), 127-138.
- Demiray, Mustafa (Ed.) (2014), **Netîcetü'l-Fetâvâ Şeyhülislam Fetvaları**, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Demir, Abdullah, Ramazan Günay (2013), **Osmanlı Devletinde Hukuki Hayat (Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvaları)**, Sage Yayıncılık, Ankara.
- Devellioğlu, Ferit (2017), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski Ve Yeni Harflerle**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Döndüren, Hamdi (2016), **İslâm Hukukuna Göre Günümüzde Vakıf Meseleleri**, Kampanya Yayınları, İstanbul.
- Dönmez, İbrahim Kâfi (2007), “Örf ”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 34 (87-93), İstanbul.
- Durusoy, Ali (2010), “ Kıyas”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 25 (525-529), İstanbul.
- Ekinci, Ekrem Buğra (2021), **Osmanlı hukuku Adalet ve Mülk**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
- Eliaçık, Muhittin (2011), “Osmanlı'da Manzum Fetvâ Geleneği”, **Türkiyat Mecmuası**, 21, 105-146.
- Ellek, Hasan (2013), “Kur'an Ve Hadis Işığında İnsanlar Arası Anlaşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözümü”, **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2 (3), 91-112.
- Erkal, Mehmet (1992), “Beytülmal”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 6 (90-94), İstanbul.
- Erul, Bünyamin (2013), “Zeyd b. Sâbit”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 44 (321-322), İstanbul.
- Eroğlu, Haldun (2007), “On dokuzuncu yüzyılda yetim çocuklara vasî tayini: Antalya örneği”, **Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi**, 50 (4), 285-288.
- Esen, Hüseyin (2005), “İslam hukukunda Ölümün Mâli Hak Ve Borçlara Etkisi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 9 (1), 55-86.
- Fayda, Mustafa (1998), “Hulefâ-yi Râşid”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 18 (324-338), İstanbul.
- Gerber, Haim (1981), “The Muslim Law of Partnerships in Ottoman Court Records”, **Studia Islamica**, 52, 109-119.

- Gökbilgin, M. Tayyib (1966), “Ebussuud Fetvalarında ve XVI. Asır Şer‘iyye Sicillatında İsbat ve Şehadet”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, 3 (4), 117-132.
- _____ (1976), “Kanuni Sultan Süleyman Devri Müesseseler ve Teşkilatına Işık Tutan Bursa Şer‘iyye Sicillerinden Örnekler”, **İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**, 91-112.
- Güler, Ümit (2016), “XVII. ve XVIII. Yüzyıl Kıbrıs Kadı Sicillerine Göre Müslüman-Zimmî İlişkilerinin İslâm Şahıs ve Miras Hukuku Açısından Tahlili”, **Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi**, 2 (1), 193-213.
- Günay, Hacı Mehmet (2019), “İttifak Edilen Şer‘i Deliller”, Talip Türcan (Ed.), **Fıkıh Usûlü**, içinde (171-256), Grafiker Yayınları, Ankara.
- İnanır, Ahmet (2014), **İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı’da İslâm Hukuku**, Gece Kitaplığı, Ankara.
- İnalcık, Halil (2020), **Osmanlı’da Devlet, Hukuk ve Adâlet**, Kronik Yayınları, İstanbul.
- _____ (1981), “Osmanlı İdare, Sosyal, Ekonomik Tarihi ile İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler”, **Belgeler**, 10 (4), 1-91.
- _____ (1947), “Bursa Şer‘iyye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed’in Fermanları”, **Belleten**, 11, 693-708.
- _____ (1953), “15.Asır Türkiye İktisadî ve İctimaî Tarihi Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 15(1-4), 51-75.
- _____ (2001), “Kanunnâme”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 24 (333-337), İstanbul.
- _____ (1988), “Şikâyet Hakkı : ‘Arz-ı Hâl ve ‘Arz-ı Mahzarlar’”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, 7-8, 33-54.
- İnan, Kenan (1998), “Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı (1643-1656)”, Halil İnalcık, N. Göyünç, H. Lowry, İ. Erünsal, K. Kreiser, A. Şentürk (Ed.), **Osmanlı Araştırmaları**, içinde (161-186), İstanbul.
- _____ (2003), “Kadı Sicillerine Göre XVII. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Esnafları ve Faaliyetleri”, **Osmanlı Öncesi İle Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf Ve Ekonomi Semineri**, Bildiriler, İstanbul, 257-277.
- _____ (2007), “17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon’da Ahiler ve Faaliyetleri”, K. İnan, H. Öksüz, M. Okur, V. Usta (Haz.), **Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005)**, 1, Trabzon, 203-213.

- _____ (2010), “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni”, Ö. İskender Tuluk-H. İbrahim Düzenli (Ed.), **Trabzon Kent Mirası Yer-Yapı-Hafıza**, İstanbul, 153-172.
- _____ (1999), “Trabzon Şer’iye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri”, **İslâmiyât**, 2(4), 91-109.
- İpşirli, Mehmet (1993), “Çatalcalı Ali Efendi”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 8 (234-235), İstanbul.
- _____ (1994), “Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 10 (37), İstanbul.
- _____ (1993), “Çelebi”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 8 (259), İstanbul.
- Jennings, Ronald C. (1978), “Zimmis (non-Muslims) in early 17th Century Ottoman Kayseri”, **Studia Islamica**, (48), 133-72.
- _____ (1975), “Women in early 17th Century Ottoman Judicial Records-the Sharia Court of Anatolian Kayseri”, **JESHO**, (18), 53-114.
- _____ (1986), “The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman Judicial Registers of Trabzon 1560-1640”, H. Lowry, A. A. Bryer (Ed.), **Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society**, Birmingham, 129-154.
- Kafesoğlu, İbrahim (2012), **Türk Milli Kültürü**, Ötüken, İstanbul.
- Kahraman, Abdullah (2010), **İslam hukukuna Giriş**, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara.
- Kandemir, M. Yaşar (1989), “Hz. Ali”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 2 (375-378), İstanbul.
- _____ (2006), “el-Muvatta ”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 31 (416-418), İstanbul.
- Karadâğî, Alî Muhyiddîn (2019), **İctihad ve Fetva**, Nida Yayınları, İstanbul.
- Karagöz, İsmail (2015), **Kur’ân ve Miras**, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Karakaya, Hasan (2013), **Fıkıh Usûlü**, Beka Yayıncılık, İstanbul.
- Karaman, Hayrettin (1996), “Fıkıh”, **DİA**, c.13, TDV, Ankara, 1-14.
- _____ (1989), **İslam hukuku Tarihi**, Nesil Yayınları, Kadıköy.
- _____ (2008), **Anahatlarıyla İslâm Hukuku (1.2.3. Ciltler Bir Arada)**, Ensar, İstanbul.
- _____ (1991), “Asabe”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 3 (452-453), İstanbul.

- Karasakal, Şaban (2014), “Miras Âyeti Ve Cürcânî’de Ashâbu’l Ferâiz”, **International Journal of Social Science**, (27), 247-268.
- Kenanoğlu, M. Macit (2005), “Mîrî Arazî”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 30 (157-160), İstanbul.
- _____ (2005), “İslam-Osmanlı hukukunda Zimmîler”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 3 (5), 553-574.
- Koca, Ferhat (2000), “İbnü’l- Hümâm”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 21(87-90), Ankara.
- Koçak, Muhsin vd., (2013), **İslâm Hukuku\ İslâm Hukukuna Giriş/ Aile Hukuku/ Miras ve Ceza Hukuku**, Ensar, İstanbul.
- Köprülü, Bülent (1952), “Evvelki Hukukumuzda Vakıf Nev’iyetleri Ve İcareteynli Vakıflar”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 18 (1-2), 215 – 257.
- _____ (1991), “Ashâbü’l- Ferâiz”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 3(467-468), İstanbul.
- Köprülü, M. Fuad (2005), **İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Köprülü, Orhan F. (1992), “Bey”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 6 (11-12), İstanbul.
- Köse, Saffet (1999), “İslâm Hukukuna Göre Anne-Babanın Bağış (Hibe) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayırmıcılık, **Mehir**, (4), 14-20.
- _____ (2017), “ İslâm Hukukunun Oluşumu Ve Tarihsel Dönemi”, Talip Türcan (Ed.), **İslâm Hukuku**, Grafiker Yayınları, Ankara, 43-55.
- _____ (2017), “İslâm Hukuk Ekolleri Ve İhtilaf Sebepleri”, Talip Türcan (Ed.), **İslâm Hukuku**, Grafiker Yayınları, Ankara, 71-105.
- Köse, Sümeyye Akman (2017), **İslam hukukunda Miras Engelleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse, Üzeyir (2019), “İslâm Hukuku Açısından Mirasçılar Lehine Yapılan Vasiyetler”, **İslam hukuku Araştırmaları Dergisi**, (33), 453-472.
- Kur’an-ı Kerim, Ahzab Suresi 36. Ayet; Haşr Suresi, 7.Ayet; Bakara Suresi 2, 143, 229 ve 237. Ayet; Al-i İmran 3 ve 10. Ayet; Haşr Suresi 2. Ayet; Alak Suresi ; En’âm Suresi ; Enfâl Suresi ; Nahl Suresi, 43. Ayet; İsra Suresi; Maide Suresi 5Ayat ; Nisa Suresi 4, 20, 21, 24 ve 25.Ayet; Azhâb Suresi 50. Ayet
- Küçüktaşçı, Mustafa Sabri (2009), “Seyyid”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 37 (40-43), İstanbul.

- Kütükoğlu, Mübahat S.(2000), “İrâde-i Seniyye”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 22 (391-392), İstanbul.
- Muhammed Ebû Zehra (2011), **İslâm’da İtikadî, Siyasî ve Fıkîhî Mezhepler Tarihi**, (Çev. Sıbgatullah Kaya), Çelik Yayınevi, İstanbul.
- Mustafa Korkmaz Buhari (2016), **İslam Miras Hukuku Feraiz**, Özcan Ofset Matbaacılık, Gaziantep.
- Okur, Kâşif Hamdi (2007), “İslam hukukunda Miras Engeli Olarak Müslüman ve Gayrimüslim Arasındaki Din Ayrılığı”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, (3), 95-119.
- Ortaylı, İlber (2018), **Osmanlı Toplumunda Aile**, Kronik, İstanbul.
- _____ (2002), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, Hasan Celâl Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek (Ed.), **Türkler**, içinde (216-220), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Ovacı, Vahap (2015), “İslam hukukunun Karakteristik Özellikleri”, **Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 7 (7), 69-80.
- Örsten, Seda (2005), **Osmanlı hukukunda Fetvâ**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2007), “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Fetva Mecmuaları (Fatwa Collections As a Source of Ottoman Legal History)”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, (4), 29-40.
- Öz, Mehmet (2007), “Osmanlı Toplumu”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 33 (532-538), İstanbul.
- Öz, Mustafa (2018), **Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi**, Ensar Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Tahsin (2005), “Muhallefât”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 30 (406-407), İstanbul.
- Özdemir, Recep (2016), “İmâm Mâlik’in Fıkıhında “Sünnet” Kavramı”, **EKEV Akademi Dergisi**, (67), 333-350.
- Özel, Ahmet (1996), “Gayrı Müslim”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 13 (418-427), İstanbul.
- Özen, Şükrü (1998), “Hilâf” **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 17 (527-538), İstanbul.
- _____ (2002), “Kemalpaşazâde”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 25 (240-242), İstanbul.
- _____ (2013), “Velâ”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 43 (11-15), İstanbul.
- Özmel İsmail, (2002), “Kayyım”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 25 (107-108), İstanbul.

- Öztürk, Mehmet (2014), “Raşid Halifeler Dönemi İçtihatlarının İslam hukukunun Seyrine Etkisi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 24 (1), 165-180.
- Öztürk, Nazif (2006), “Mukâtaalı Vakıf”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 31 (132-134), İstanbul.
- Öztürk, Said (2001), “Kassâm”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 24 (579-582), İstanbul
- Öztürk, Temel (2011), **Osmanlıların Kuzey ve Doğu Seferinde Savaş ve Trabzon**, Serander Yayıncılık, Trabzon.
- _____ (2015), “1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon’da Giyim-Kuşam Kültürü”, **Journal of Black Sea Studies**, 9-29.
- _____ (2012), “Osmanlı İmparatorluğunda Ambar Müessesesi: Trabzon Örneği”, **Accounting and Financial History Research Journal**, 165-181.
- _____ (2009), “Trabzon Ambar Emni Osman Ağa’nın Terekesi (1741-1743)”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 131-145.
- _____ (2008), “Kadı Sicillerindeki Bazı Muhallefatlara Göre Trabzon’da Temizlik ve Vücut Bakım Malzemeleri (1700-1750)”, **The Journal of Ottoman Studies**, 249-283.
- _____ (2008), “18. Yüzyıl İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği”, **International Journal of Black Sea Studies**, 93-113.
- _____ (2013), “Kadı Sicillerine Göre Trabzon’da Tımar Uygulamaları (1725-1745), V. Usta, N. Aygün, F. Gedikli vd. (Ed.), **Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu**, Trabzon, 63-71.
- İşıktaç, Yasemin (1998), “Bir Hukuk Tanımı Vermenin Zorunluluğu”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2 (2).
- Sahillioğlu, Halil (1973), “Bursa Kadı Sicillerinde İç ve Dış Ödemeler Aracı Olarak ‘Kitâbü’l-Kadı’ ve ‘Süftece’ler”, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Ankara, 103-144.
- Saydam, Abdullah (2010), “19. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Şehri”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (Prof. Dr. Bayram Kodaman Özel Sayısı)**, 28-45.
- _____ (2006), “Trabzon’un İdari Yapısı ve Yenileşme Zaruriyeti (1793-1851)”, **OTAM**, 285- 317.
- _____ (1999), **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Seven, Mehmet (2006), **İlkeler ve Hisseler Açısından İslam Miras Hukukunun Dayanakları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Solmaz, Sefer (2018), “Çavuş Unvanının Kökeni, Anlamları Ve Türkiye Selçukları Döneminde Kullanımı”, **SUTAD**, (43), 423-436.

- Sümer, Faruk (1988), “Ağa”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 1 (451-452), İstanbul.
- Şaban, Zekiyyüddin (1996), **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l Fıkıh)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Şener, Abdülkadir (1984), “İslam hukukunda Hibe”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları**, 3-123.
- Şener, Mehmet (1994), “İslâm Miras Hukuku İle İlgili Terimler”, **D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (8), 25-42.
- Şeyh Abdurrahman El-Cezîrî, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, c.1, (Çev. Hasan Ege), Bahar Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, Ayşe (2018), “**18.Yüzyıl Konya Şer’iyye Sicilleri Bağlamında Osmanlı Kadınlarının Miras Hukuku Meseleleri (1750-1800)**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2016), “Osmanlı Miras Hukuku Sulh-Tehârûc Uygulamalarında Kadın: Konya Kadı Sicili 45. Defter (1714-1715) Örneği”, **Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, 2 (11), 9-35.
- _____ (2020), “1723-1724 Yıllarında Konya’da Hibe’nin Panoraması: Hak mı, Haksızlık mı?” **AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 8 (2), 518-540.
- Tabakoğlu, Ahmet (2007), “Resim”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 34 (582-584), İstanbul.
- _____ (2002), “Osmanlı İctimai Yapısının Ana Hatları”, Hasan Celâl Güzel, Salim Koca, Kemal Çiçek (Ed.), **Türkler**, içinde (17-31), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2015), **Osmanlı Arşivi’nde Şeyhülislam Fetvaları**, Nr. 139, İstanbul.
- Topaloğlu, Bekir (2012), “Varis”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 42 (522-523), İstanbul.
- Tosun, Miraç (2018), **Trabzon’da Cemaatler Arası İlişkiler**, Serander Yayınları, Trabzon.
- _____ (2016), “Trabzon’da Misafir Olarak Bulunan Gayrimüslimlerin Terekeleri (1650-1800)”, **Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Komitesi CIEPO-22**, Trabzon, 205-217.
- Turan, Osman (2006), **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Turan, Şerafettin (2002), “Kemalpaşazâde”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 25 (238-240), İstanbul.
- Türcan, Talip (2010), “Şeriat”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 37 (321-326), İstanbul.

- Usta, Sebahattin (2018), “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon’da Para Vakıfları”, Kenan İnan, Miraç Tosun, Deniz Çolak (Ed.), **CIEPO 22**, Trabzon, 193-204.
- Uygur, Hatice Kübra (2013), “Dede Korkut Boylarında Kadın Statüsü”, **Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı I**, 385-403.
- Üçok, Coşkun vd. (2017), **Türk Hukuk Tarihi**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Vural, Muammer (2015), “Dört Halife Döneminde Yasama Faaliyetinin İşleyişi ve Bazı Yasama Örnekleri (Hz. Ömer Dönemi)”, **İLTED**, 2 (44), 339-363.
- Yaman, Ahmet Halit Çalış (2015), **İslâm Hukukuna Giriş**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yaman, Ahmet (2004), “Ehl-i Beyt Fıkhnın İmamı Hz. Ali Ve Takip Ettiği İctihad Yöntemi”, **Marife**, (3), 111-125.
- _____ (2014), “Sahabenin Fıkhi Mezheplere Kaynaklığı”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (38), 11-44.
- Yaşar, Mehmet Aziz (2019), “İslâm Mirâs Hukukunda Red Meselesi: İnceleme ve Değerlendirme”, **BÜİFD**, (13), 233-258.
- _____ (1996), “Gabn”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 13 (268-273), İstanbul.
- _____ (1994), “Diyet”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 9 (473-479), İstanbul.
- _____ (1998), “Hibe”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 17 (421-426), İstanbul.
- _____ (2013), “Vesâyet”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 43 (66-70), İstanbul.
- Yazıcı, Abdurrahman (2005), “Sahâbe Dönemi Miras Hukuku Uygulaması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü**.
- _____ (2013), “İslam hukukunda Kelâle: Öz Ve Üvey Kardeşlerin Fürû Ve Usûl Hısımlarla Mirasçılığı”, **Dini Araştırmalar**, 16 (42), 216- 237.
- _____ (2015), **Miras Hukuku Araştırmaları Meşhur Miras Problemleri ve Çözümleri**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, İbrahim (2017), “İslâm Hukukunda Vasiyet Yoluyla Varisleri Mirastan Mahrum EtmeyeYönelik Tasarrufların Sınırlandırılması”, **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, 21 (3), 1739-1774.

Yörük, Saim (2011), “Çelebi Unvanı Hakkında Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4 (18), 290-291.

Zuhaylı, Vehbe (2020), **Fıkıh Usûlü**, Risale, İstanbul.

EKLER

[illegible]

Tahrîren yevmi's-sâdis ve'l-ısrîn Zilheccetü's-Şerife li-sene tis'a ve tis'in ve elf.

1856/ 17b/1

Medine-i Trabzon mahallatından Faroz Mahallesinde sâkin iken bundan akdem müteveffâ olan Ahmed Beşe bin Murad'ın verâseti zevce-i metrûkesi Esmâ bint-i Hamza Beşe ve sulbiye-i sağîre kızı Fatımaya li-ebeveyn er karındaşları Osman Beşe ve Yakub Beşeye ve li-ebeveyn kız karındaşı Nesafiye mütehassıra olduğu mukarrer ve mütehakkık oldukdan sonra mezbûr Yakub Beşe meclis-i şer'-i hatîr-i lâzimu't-tevkîrde iş bu râfi'ü'l-kitab mezbûre Esmâ tarafından vekâleten ve sağîre-i mersûme Fatıma tarafından vesâyeten kendü tarafından asâleten mezbûr Osman Beşe mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüb müteveffâ-yı mezbûr Ahmed Beşenin muhallelfatından mahalle-i mezbûrede vâki' lede'l-ahâlî ve'l-cirân ma'lûmu'l-hudûd mülk-i menzilinden ve evânî-i nühâs ve eşyâ-yı beyitten vesâir kalîl ü kesîr muhallelfatından bi'l-irsi's-şer'î bana isâbet iden hisse-i şer'iiyyem mukâbelesinde 'alâ tarîki't-tehârücü's-şer'î yüz esedî gurus sulhen müteveffâ-yı mezbûr Ahmed Beşenin cemi'-i muhallelfatında vâzı'u'l-yed olan merkûm karındaşım Osman Beşe yedinden bi't-tamâm ve'l-kemâl ahz u kabz eyledim ba'de'l-yevm husus-ı mezkûre müte'allik cemi'-i de'âvî ve mutâlebât-ı eymân ve muhâsemâtta müvekkile-i mezbûre Esmâ ve sağîre-i mersûme Fatıma ve merkûme Osman Beşenin zimmetlerini ibrâ-i 'âm-ı kat'-ı intizâ' ile ibrâ ve iskât eyledim dedikde gibbe't-tasdikü's-şer'î mâ-hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu. Tahrîren fi'l-yevmi's-sâdis 'işrin Zilhiccetü's-şerife li-sene tis'a ve tis'in ve elf.

Ek 3: (Devamı)

1855/ 14a/2

Medîne-i Trabzon mahallatından Çömlekçi Mahallesinde sâkin iken bundan akdem müteveffât olan Fatıma binti Mehmed Ağa nam hatunun verâseti zevci Mehmed bin Ali ve li-ebb er karındaşları Mahmud Ağa ve Ahmed Ağa ve Derviş Ağaya münhasıra olub kable'l-kısmet mezbûre Derviş Ağa dahi fevt veraseti zevce-i metrukesi Bakiyye binti Hasan Beg nâm hatun ile sulbiye kızı Neslihan ve li-ebb er karındaşları merkûman Mahmud Ağa ve Ahmed Ağaya münhasır olub kable'l-kısmet merkûm Mehmed dahi fevt olub verâseti ancak li-ebeveyn er karındaşı Süleyman bin Aliye münhasıra olduğu şer'an zâhir ve mütehakkık oldukdan sonra mezbûrân Mahmud Ağa ve Ahmed Ağa ve fâhrü'l-muhadderât tâcû'l-mestûrât mezbûrân Bakiyye ve Neslihan taraflarından sulh-ı âtiyyü'z-zikr ikrâra vekil olub mezbûre Bakiyyenin zâtını marifeti şer'iyye ile ârifân olan Mustafa Ağa ibn-i Hüseyin ve İbrahim Çavuş ibn-i Ahmed ve merkûm Neslihan'ın zâtını marifeti şer'iyye ile ârifân olan Şaban Çelebi ibn-i Receb ve Ahmed Ağa bin Abdullah nam kimesneler şehâdetleriye vekâleti sâbit olan Derviş Çelebi ibn-i Mahmud Ağa nam kimesneler meclis-i şer'-i hâtır-ı lâzımu't-tevkırde iş bu sâhibü'l-kitab merkûm Süleyman bin Ali mahzarında her biri asâleten ve vekâleten ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüb mûrisemiz müteveffât-ı merkûme Fatıma'nın terekesinin cümlesine zevci müteveffa-yı merkûm Mehmed vazı'u'l-yedd olub ba'de vefaten tereke-i vâfiyesini hasren vârisi li-ebeveyn er karındaşı merkûm Süleyman vazı'u'l-yedd olmağla müteveffâ-yı mersûm Fatıma'dan her birimize isâbet iden hisselerimizi taleb ve da'vâ eylediğimizde beynimizde (üstü çizili yer) münâza'ât-ı kesîre ve muhâsamât-ı şedîde vâkıa olmuşıdı el-hâletü hâzihi beynimizde muslihûn tavassutu ile merkûm Süleyman da'vâ-yı mezkûremizden benim ile seksen aded esedi gurus ile bir sim kuşak ve bir kazgan ve bir köhne halıçe ve üç döşek dört baş yasdık ve bir kumaş döşek ve bir kumaş mindir ve bir hâre kaftan ve bir beledi yorgan ve bir hamam rahtı ve bir örtü yemenisi ve bir entari ve bir sâde ve bir sandık ve bir seccade ve bir sarı şal ve bir dülbend örtüsü ve iki çarşab üzerine inşaen akd-i sulh eyledikde bizim her birimiz dahi bi'l-asâle ve bi'l-vekâle sulh-ı mezbûru kabul ve bedel-i sulh olan mezkûru'n-nakd seksen aded esedi gurus ile eşya-yı merkûmeyi yedinden tamâmen ahz u kabz eyledik dediklerinde makrûn ve merkûmun Mahmud Ağa ve Ahmed Ağa ve vekil-i merkûm Derviş Çelebiyi el-mukırrı lehü'l-mezbûr Süleyman dahi vicâhen tasdik ve şifâhen tahkik idicek mâ-hüve'l-vâkı' bi't-taleb ketb olundu.

Tahiren fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-'ısrîn min Muharremü'l harâm li-sene semân ve tis'in ve elf.

ÖZGEÇMİŞ

2007 yılında Abidinpaşa İlkokulu'nu; 2009 yılında 30 Ağustos Ortaokulu'nu; 2013 yılında Gülveren Lisesi'ni; 2017 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nü bitirdi. 2017 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı.

YERLİ, bekâr olup, İngilizce bilmektedir.

